מס הכנסה שלילי

תוצאות השנה הראשונה ליישום החוק

מס הכנסה שלילי

תוצאות השנה הראשונה ליישום החוק

מוגש על ידי צוות המחקר המלווה את יישום חוק מס הכנסה שלילי

27 ליוני 2010

מס הכנסה שלילי

תוצאות השנה הראשונה ליישום החוק

התוכן

	עמוד
1. פתח דבר	5
2. עיקרי הממצאים	8
3. סקירת המדיניות של הפעלת חוק מס הכנסה שלילי	9
3.1 מבוא	9
3.2 תחולת החוק	9
3.3 קריטריונים לזכאות	10
3.4 מנגנון הפחתת המענק	13
3.5 ההכנסות לעניין חישוב המענק	14
3.6 מענק לבעלי מוגבלות גופנית, נפשית או שכלית	15
3.7 מערך מקוון של מידע לעניין מס הכנסה שלילי	16
3.8 תשלומי המענק לשכיר	16
3.9 אופן הגשת התביעה	17
3.10 מוקד טלפוני	17
3.11 פרסום והדרכות	18
4. מערך המחקר	18
4.1 מטרת המחקר	18
4.2 מסגרת הדגימה ובניית מדגם הניסוי וקבוצת הביקורת	19
4.3 איסוף נתונים ועריכת ראיונות ושאלונים	23
4.4 תיאור אוכלוסיית המדגם של הסקר	28
5. בסיסי הנתונים המנהליים	45
5.1 קובץ השכירים בשנת 2007	45
5.2 הנתונים המנהליים של רשות המסים	46
6. מאפייני אוכלוסיית הזכאים למענק מס הכנסה שלילי	46
6.1 מאפיינים דמוגרפיים	46
6.2 מאפיינים תעסוקתיים והכנסות של הזכאי מעבודה שכירה	48
7. דפוסי מימוש הזכאות למענק מס הכנסה שלילי וגורמי ההשפעה על סיכויי המימוש	55
7.1 דפוסי מימוש הזכאות	55
7.2 אוכלוסיית מממשי הזכאות והגורמים המשפיעים על מימושה	58
7.3 מודעות הנסקרים לחוק מס הכנסה שלילי ועמדתם ביחס לחוק	62

8. תשלומי המענק והשפעתם על רווחת העובדים 65
8.1 ניתוח חלוקת המענק לפי עשירוני ההכנסה מעבודה 65
8.2 ניתוח השפעת המענק על העוני ועל הרווחה הכלכלית של הזכאים 66
8.3 השפעת תחולתו הארצית של החוק על צמצום העוני בישראל 70
נספח א': הגדרת קבוצת הביקורת למדגם 74
נספח ב': ניתוח הנפל 76
נספח ג': ניתוח השוואתי של ההכנסות על בסיס מקורות שונים – מנהליים ולפי דיווחי המרואיינים 86
נספח ד': מקבלי קצבאות וזכאות למס הכנסה שלילי 90
נספח ה': ממדי העוני של המשפחות בסקר 95
נספח ו': מבחנים סטטיסטיים 112

1. פתח דבר

במלאת שנה להפעלתה של תוכנית מס הכנסה שלילי בישראל בכמה אזורים, מסוכמים, בדוח זה, תוצאותיה והניסיון שהצטבר בהפעלתה עד כה. סיכום הניסיון והמחקר המלווה אותו הוא פרי עבודתו של צוות מחקר בין-משרדי[1]; צוות זה פעל במסגרת פורום מחקר, שהוקם כדי לתת ליווי מחקרי לתהליך היישום של האג׳נדה הכלכלית-חברתית שגיבשה הממשלה (הקודמת).

מס הכנסה שלילי הוא כלי מדיניות לצמצום פערים ולשיפור ההכנסה של האוכלוסייה העובדת שבתחתית סולם ההכנסות. הוא הופעל בישראל לראשונה באופן ניסיוני בשנת 2008, על בסיס ההכנסות מעבודה מ-2007, וזאת באזורים שבהם פעלה התוכנית ״אורות לתעסוקה״ (נצרת, אשקלון, חדרה וירושלים) – להלן ״אזורי השילוב״. הדוח מתאר את פרטי החוק – ביניהם אוכלוסיית היעד והתנאים לזכאות –, את שיעורי המימוש בקבוצות אוכלוסייה שונות ובאזורים השונים, ואת ההשפעה שהייתה למענק מס ההכנסה השלילי על הכנסתם של הזכאים שמימשו את זכאותם על תחולת העוני ועל עומק העוני בקרבם. נבדק גם איזה חלק מסך התשלומים בתוכנית הגיע לקבוצה הזקוקה להם ביותר – עובדים ממשפחות שהכנסותיהן הן בתחתית הסולם. מאחר שהפעלת התוכנית החלה על בסיס ההכנסות מעבודה משנת 2007, השנה שקדמה להפעלת החוק, לא ניתן עדיין לבדוק אם הפעלתה משפיעה על דפוסי התעסוקה של אוכלוסיית היעד.

לשם בחינת ההשפעה של מס ההכנסה השלילי נערך סקר ייעודי בהשתתפות האוכלוסייה הרלוונטית באזורים שבהם הופעלה התוכנית, ונבנתה קבוצת ביקורת של אוכלוסייה שמאפייניה דומים לאלה של אוכלוסיית היעד, והיא אינה מתגוררת באזורים שבהם הופעלה התוכנית; השינויים שחלו באוכלוסייה הזכאית בעקבות התוכנית נבחנו בהשוואה לשינויים בקבוצת הביקורת. על כך נוסף שימוש נרחב בנתוני רשות המסים, שאיפשר לאתר את הזכאים הפוטנציאליים של התוכנית ולבדוק את מימוש זכאותם. מטרות המחקר הן לבחון את השפעת התוכנית על העוני ועל התעסוקה, ולנתח את מיצוי הזכאות ואת הסיבות לאי מיצויה המלא.

נמצא כי שיעור המימוש עומד בממוצע על כ-45 אחוזים, וכי הוא עולה ככל שגדל היקף ההטבה. כן נמצאה שונות בין-אזורית בשיעורי המימוש, שהושפעה ככל הנראה מפעילותן של עמותות להגברת המודעות לקיומה של התוכנית. שיעורי מימוש אלה גבוהים בהשוואה בין-לאומית – בהתחשב בשלב המוקדם של הפעלת התוכנית ובהיקפה הצנוע יחסית בישראל.

---

[1] בראשות הצוות עמד ד״ר מישל סטרבצ׳ינסקי. הדוח נכתב בידי נציגים מהמוסד לביטוח הלאומי, בנק ישראל, מאיירס-ג׳וינט-מכון ברוקדייל ורשות המסים.

עוד מלמדים הממצאים שמס ההכנסה השלילי סייע לחילוץ מעוני של כ-4.5 אחוזים ממקבלי המענק, צמצם את עומק העוני, המתבטא בפער העוני, בכ-5 אחוזים, והגדיל את ההכנסות מעבודה של החמישון התחתון של מקבלי המענק בכ-12 אחוזים. נמצא כי כ-80 אחוזים מהתמיכות שהועברו למשפחות עם ילדים ניתנו למשפחות בארבעת העשירונים התחתונים של התפלגות השכר. התברר שיש הבדל בין פרופיל הזכאים שיש להם ילדים (בני פחות מ-19 שנים) לבין זה של הזכאים בגילים 55 ומעלה שאין להם ילדים – בממדי העוני ועומקו, בדפוסי התעסוקה ובמימוש הזכאות. עוד דווח שבקרב מקבלי המענק ירד שיעורם של אלה שנאלצו לוותר על שירותים חיוניים כביקור אצל רופא מומחה וטיפול שיניים, ושל ניתוקי הטלפון או החשמל.

על בסיס הניסיון שנצבר ונלמד עד כה ניתן לקבוע כי מס ההכנסה השלילי הוא כלי ממוקד ואפקטיבי לשיפור רמת ההכנסה של האוכלוסייה העובדת ברמות השכר הנמוכות, וכי הוא מסייע בשיפור מצבן של משפחות שהכנסתן הן מתחת לקו העוני או מעט מעליו.
אף על פי שלעת עתה לא ניתן, כאמור, לבדוק את השפעות התוכנית על שיעורי התעסוקה, ניתן להעריך, על סמך הניסיון הבין-לאומי, שהן לא יהיו משמעותיות. עם זאת, בניגוד לכלי מדיניות אחרים, מס ההכנסה השלילי לא צפוי לפגוע בשיעורי התעסוקה.
לנוכח בעיית העוני בקרב משפחות עם מפרנס אחד והפערים המתרחבים בהכנסה, ועל בסיס הניסיון שנצבר עד כה, אנו ממליצים בחום להרחיב את תוכנית מס ההכנסה השלילי לפריסה ארצית. יתירה מזאת, הגדלת היקף המענק, כשזו תתאפשר מבחינה תקציבית, יכולה לתרום לצמצום העוני בקרב משפחות עובדות באמצעות כלי אפקטיבי וממוקד, שאין לו תוצאות לוואי שליליות מבחינת התמריץ להשתתפות בשוק העבודה.

בברכה,

קרנית פלוג

ד"ר קרנית פלוג
מנהלת חטיבת המחקר בבנק ישראל

צוות המחקר*

חברי הצוות

אלון אטקין (משרד האוצר), מירי אנדבלר-סבג (המוסד לביטוח לאומי), אסף בן-שוהם (מכון ברוקדייל), עדי ברנדר (בנק ישראל), נתנאלה ברקלי (המוסד לביטוח לאומי), אלכס גאליה (המוסד לביטוח לאומי), אורי גבאי (משרד ראש הממשלה), דניאל גוטליב (המוסד לביטוח לאומי), ורד טננבוים (רשות המסים), דניז נאון (מכון ברוקדייל), מישל סטרבצ׳ינסקי (יו״ר, בנק ישראל), אלה שחר (בנק ישראל), ניצה קסיר קלינר (בנק ישראל).

השתתפו בחלק מהישיבות

גבי היילברון (המוסד לביטוח לאומי), ישראל קצונבסקי (המוסד לביטוח לאומי), גיל שיף (משרד ראש הממשלה), מרים שמלצר (המוסד לביטוח לאומי), ענת סרוסי (רשות המסים).

עוזרת מחקר

גילה ויינברגר (בנק ישראל).

* תודה רבה לאילנית שרון על הסיוע לצוות המחקר, לרות זקוביץ על עריכת הדו״ח ולציפי וייס על הדפסתו.

2. עיקרי הממצאים

- בשנה הראשונה להפעלת חוק מס הכנסה שלילי נמנו כ-64,000 זכאים למענק, ומהם 28,800 מימשו את זכאותם. שיעור מימוש הזכאות, כ-45 אחוזים, גבוה יחסית לתוכניות דומות בעולם בשלבי ההפעלה ההתחלתיים (סעיפים 6.1 ו-7.1; לוחות 6.1 ו-7.2).
- המענקים ששולמו ל-28,800 מממשי הזכאות היו בסכום שנתי ממוצע של 2,560 ש"ח לזכאי ובמשפחות שבהן שני בני הזוג מימשו את זכאותם המענק השנתי הממוצע היה כ-4,900 ש"ח. כל המענקים הסתכמו בכ-74 מיליוני ש"ח (סעיף 7.1).
- התוכנית אכן ממוקדת, בהתאם ליעדה, בעובדים בעלי הכנסות נמוכות, חלקם הגדול אף מתחת לקו העוני. מרבית הזכאים היו במעגל העבודה בכל חמש השנים שקדמו לשנת הזכאות (סעיפים 6.2 ו-8.2; לוחות 6.9, 8.1, 8.3).
- כ-80 אחוזים מהתמיכות שהועברו למשפחות עם ילדים הופנו לשכבות החלשות בארבעת עשירוני ההכנסה התחתונים (סעיף 8.1).
- תשלומי המענק שיפרו במידה ניכרת את הכנסתם ורווחתם של מקבליו, ותרמו לצמצום תחולת העוני בקרבם ב-4.5 אחוזים - כ-540 משפחות (לוח 8.3). נוסף על כך נרשמה ירידה של 5 אחוזים בעומק העוני של מקבלי המענק (לוח 8.4), כפי שהוא נמדד על ידי פער העוני – המרחק של הכנסות המשפחות העניות מקו העוני (סעיף 8.2). ההכנסות מעבודה של החמישון התחתון שבקרב מקבלי המענק עלו בממוצע ב-12 אחוזים (לוח 8.2).
- נמצאו עדויות לשיפור בכמה אינדיקטורים המצביעים על מצוקה כלכלית (לוח 8.6): הפחתת ניתוקי הטלפון והחשמל וירידה בקשיי המימון של טיפולי שיניים.
- החוק מסייע בעיקר לקבוצות שאינן אלה הנהנות מסיוע באמצעות תשלומי העברה: רק 7 אחוזים ממשפחות הזכאים קיבלו קצבת הבטחת הכנסה, כ-2 אחוזים קיבלו דמי מזונות מהמוסד לביטוח לאומי, ו-5 אחוזים קיבלו קצבת נכות (נספח ד'; לוח ד'-2).
- אוכלוסיית הזכאים צעירה יחסית: מרביתם עד גיל 45, אוכלוסייה שעיקרה (85 אחוזים) משפחות עם ילדים. שלוש קבוצות עובדים נוספות, ייצוגן בקרב הזכאים עולה על חלקן באוכלוסיית השכירים באזורי השילוב: עולים (23 אחוזים), ערבים (29 אחוזים) וחרדים (16 אחוזים) (סעיף 4.4.1; לוח 4.10).
- כ-70 אחוזים מהתמיכות שהועברו לזכאים מעל גיל 55 ניתנו לבעלי הכנסה-מעבודה גבוהה, יחסית להתפלגות ההכנסות של הזכאים. מאפיין זה מקטין את המיקוד של המענקים באוכלוסייה העובדת שבה ההכנסה לנפש היא הנמוכה ביותר (סעיף 8.1; לוח 8.1).

- עם הגורמים המעלים את הסיכוי למימוש הזכאות נמנים: עבודה במגזר הציבורי, מענק גבוה (אבסולוטית ויחסית להכנסת המשפחה), מעורבות ניכרת בשוק העבודה הן בשנת הזכאות והן בחמש השנים שקדמו לה, וותק בארץ (סעיף 7.2 ולוחות 7.5 ו-7.6).
- במידע על התוכנית היה פער בין הזכאים למענק שמימשו את זכאותם לבין אלו שלא פנו לרשויות בבקשה לקבלו. ראוי לבחון נושא זה לעומק ולהרחיב את נגישות המידע (סעיף 7.3).
- על פי סימולציה המבוססת על שיעורי המיצוי הנוכחיים, תחולה ארצית של החוק תתרום לצמצום העוני בשיעור של כ-4.6 אחוזים (כ-2,300 משפחות) בקרב המממשים. ככל שיעלה שיעור המיצוי, יושג צמצום משמעותי יותר בתחולת העוני (סעיף 8.3).
- בשלב כה מוקדם של הפעלת התוכנית לא ניתן להבחין בהשפעות ההתנהגותיות הצפויות של החוק, ומה עוד שהמענק בשנתו הראשונה בוסס על ההכנסות בשנה שלפני קבלתו (שהחוק אושר רק בסופה). השפעות אלו ייבחנו בשלבים הבאים של המחקר – החל בשנה השנייה להפעלת התוכנית (סעיף 4.1).

3. סקירת המדיניות של הפעלת חוק מס הכנסה שלילי

3.1 מבוא

מענק מס הכנסה שלילי (להלן: **מה"ש**) הוא קצבה המשולמת באמצעות רשות המסים למי שעובד בשכר נמוך. המנגנון והאופן של קבלתו מוסדרים בחוק להגדלת שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ולצמצום פערים חברתיים, אשר פורסם ב-27.12.2007. מטרות החוק הן, בין היתר, להגדיל את ההשתתפות בשוק העבודה, להעלות את הכנסתם הפנויה של העובדים ברמות השכר הנמוכות ולצמצם את הפערים הכלכליים בין עובדים ששכרם נמוך לבין אלו ברמות שכר גבוהות יותר. החוק, בנוסחו בקריאה ראשונה, כלל גם סעיפים נוספים (כגון אכיפת שכר מינימום והגדלת הסבסוד למעונות יום), שנועדו גם הם להשגת מטרות אלה.

3.2 תחולת החוק

מענק מה"ש משולם לשכירים או לעצמאיים מעוטי הכנסה בני 23 ומעלה שיש להם ילדים אשר טרם מלאו להם 19 שנים ולבני 55 ומעלה גם אם אין לו ילדים. המענק משולם לשכירים בגין הכנסה שהופקה בשנת המס 2007 ואילך, ולעצמאיים – בגין הכנסה שהופקה בשנת המס 2008 ואילך (בעיקר בשל קשיי תפעול מיידי וחובתם של עצמאיים להגיש דוח מקוון).

מענקי מה"ש ישולמו משנת 2008 עד שנת 2011 (בגין שנות המס 2007-2010. המענק משולם בשנה העוקבת לשנה שבה הופקה ההכנסה) רק לזכאים הרשומים במרשם האוכלוסין של משרד הפנים כתושבים ב"אזורי השילוב" – ירושלים, אשקלון, שדרות, נצרת, נצרת עילית, עין מאהל, באקה-ג'ת, משמרות, עין עירון, ערערה, כפר פינס, כפר קרע, אור עקיבא, חדרה, פרדס חנה-כרכור, מועצה מקומית בסמ"ה (מועוויה, ברטעה ועין א-סאלה), ונתניה. המענק ישולם בכל הארץ רק משנת 2012, בגין הכנסה שהופקה בשנת 2011 ואילך.

בתיקון שהוכנס לאחרונה בחוק מה"ש נקבע כי הורים עובדים במשפחות חד-הוריות ונשים עובדות שיש להן לפחות ילד אחד שבשנת המס אשר בה הופקה ההכנסה טרם מלאו לו שנתיים יזכו בשנים 2010 ו-2011 למענק מה"ש בהתאם לקריטריונים הקבועים בחוק (כפי שמפורט להלן) בגין הכנסה שהופקה בשנות המס 2009 ו-2010, בהתאמה; זאת בארץ כולה.

3.3 קריטריונים לזכאות

הזכאות למענק מה"ש היא אישית – כל אחד מבני הזוג זכאי למענק אם עמד בקריטריונים הנדרשים – והיא מחושבת כפונקציה של מספר מאפיינים של העובד: מקום מגוריו, הכנסתו, מספר ילדיו, גילו ועוד. מתן המענק מותנה, בין היתר, בהכנסה חודשית ממוצעת של העובד (בשנת 2007) מעל 1,810[2] ש"ח אך מתחת ל-5,970[3] ש"ח אם יש לו 3 ילדים (בני פחות מ-19) ומעלה, ומתחת ל-5,450[4] ש"ח אם יש לו ילד אחד או שניים, ואם אין לו ילדים – אם מלאו לו 55 שנים. המענק משולם לכל אחד מבני הזוג בגין הכנסתו, אך הוא עשוי לפחות ואף להתבטל אם סך ההכנסות של משק הבית, על פי החישוב המפורט להלן, עולות על 13,000[5] ש"ח.

מודל חישוב המענק קובע כי סכום המענק לעובד שכיר או עצמאי שעומד בתנאי החוק ייקבע לפי הכנסתו החודשית הממוצעת בשלושה טווחי הכנסה: החל משכר הסף המינימלי שנקבע לקבלת המענק, כמפורט לעיל, ועד לרמת הכנסה מסוימת יהווה מה"ש אחוז מסך ההכנסה שמעבר לסף, בתוספת סכום התחלתי. מעבר לאותה רמת הכנסה ועד לרמת הכנסה גבוהה יותר, שהוגדרה בחוק, המענק יעמוד על סכום קבוע, ומעבר לרמת הכנסה זו המענק יילך ויפחת עד לאיפוסו. טווחי ההכנסות לחישוב המענק נקבעו בהתחשב במספר ילדיו של העובד או גילו, כפי שמפורט להלן:

עובד שכיר או עצמאי שיש לו ילד אחד או שני ילדים שבשנת המס טרם מלאו להם 19 שנים ועובד שכיר או עצמאי שאין לו ילדים כאמור ומלאו לו בשנת המס 55 שנים

---

[2] בשנת המס 2008 – 1,860 ש"ח.

[3] בשנת המס 2008 – 6,150 ש"ח.

[4] בשנת המס 2008 – 5,610 ש"ח.

[5] עבור משק בית עם 3 ילדים הסכום הוא כ-13,400 ש"ח.

(כיוון שהסכומים דלהלן מתייחסים לשנת המס 2007[6] הם רלבנטיים רק לשכירים, שכן בשנה הראשונה הופעלה התוכנית רק לגבי שכירים):

א. אם הכנסתו החודשית הממוצעת עולה על 1,810 ש"ח ואינה עולה על 3,140 ש"ח – סכום המענק החודשי יחל ב-70 ש"ח ויגדל עד ל-290 ש"ח עם הגידול בהכנסה (תוספת למענק של 16.1 אגורות לכל שקל תוספת בהכנסה בטווח זה).

ב. אם הכנסתו החודשית הממוצעת בין 3,140 ש"ח לבין 4,190 ש"ח – סכום המענק יהיה 290 ש"ח.

ג. אם הכנסתו החודשית הממוצעת עולה על 4,190 ש"ח ואינה עולה על 5,450 ש"ח – סכום המענק החודשי יחל ב-290 ש"ח ויירד עד ל-20 ש"ח עם הגידול בהכנסה (הפחתה במענק בסך 23 אגורות לכל שקל תוספת בהכנסה בטווח שבין 4,190 ש"ח ל-5,450 ש"ח). לפי החוק, כל הכנסה שמעל 5,367 ש"ח אך אינה עולה על 5,450 ש"ח ומזכה לכאורה במענק נמוך מ-20 ש"ח – לא תזכה במענק.

עובד שכיר או עצמאי שיש לו שלושה ילדים או יותר שטרם מלאו להם 19 שנים בשנת המס (הסכומים שלהלן מתייחסים לשנת מס 2007[7] ולכן רלבנטיים רק לשכיר):

א. אם הכנסתו החודשית הממוצעת עולה על 1,810 ש"ח ואינה עולה על 3,140 ש"ח – סכום המענק החודשי יחל ב-100 ש"ח ויגדל עד ל-420 ש"ח עם הגידול בהכנסה (תוספת למענק של 23.5 אגורות לכל שקל תוספת בהכנסה בטווח זה).

ב. אם הכנסתו החודשית הממוצעת בין 3,140 ש"ח ל-4,190 ש"ח – סכום המענק החודשי יהיה 420 ש"ח.

ג. אם הכנסתו החודשית הממוצעת בין 4,190 ש"ח ל-5,970 ש"ח – סכום המענק החודשי יחל ב-420 ש"ח ויירד עד ל-20 ש"ח עם הגידול בהכנסה (הפחתה במענק בסך 23.5 אגורות לכל שקל תוספת בהכנסה בטווח שבין 4,190 ש"ח ל-5,970 ש"ח). לפי החוק, כל הכנסה שמעל 5,895 ש"ח אך אינה עולה על 5,970 ש"ח ומזכה לכאורה במענק נמוך מ-20 ש"ח – לא תזכה במענק.

---

[6] בשנת 2008 סכומי ההכנסה גדלים מעט ורלבנטיים הן לשכיר והן לעצמאי. הטווחים בש"ח: 1,860 עד 3,240, 3,240 עד 4,320, 4,320 עד 5,610.

[7] בשנת 2008 סכומי ההכנסה גדלים מעט ורלבנטיים הן לשכיר והן לעצמאי. הטווחים בש"ח: 1,860 עד 3,240; 3,240 עד 4,320; 4,320 עד 6,150.

איור 3.1

המענק לעובד שכיר לשנת 2007 כפונקציה של הכנסתו החודשית והכנסתו הנוספת

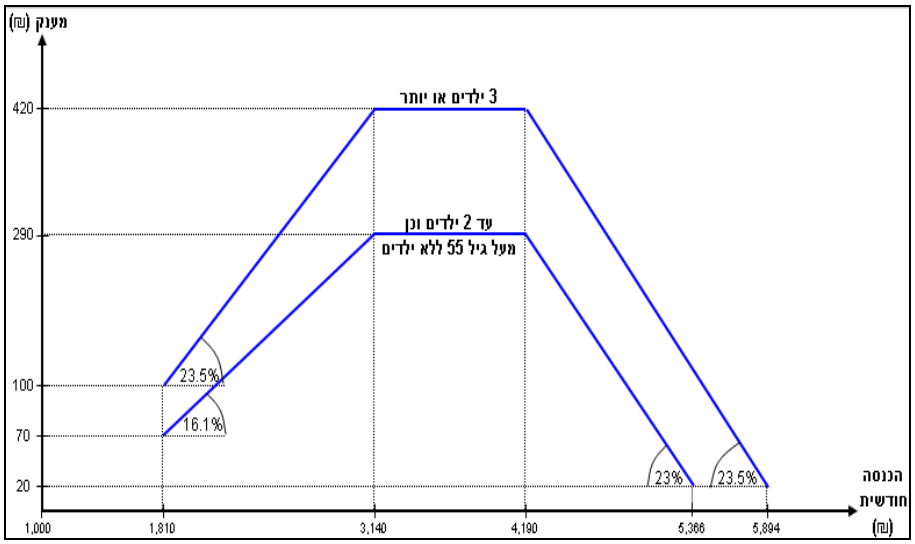

עובדים שבבעלותם (כולל בעלות בן זוגם או ילדם הסמוך על שולחנם) זכות במקרקעין העולה על 50 אחוזים מהבעלות בישראל או מחוץ לישראל (למעט דירת מגורים יחידה), אינם זכאים למענק. שר האוצר, באישור ועדת הכספים של הכנסת, מוסמך לקבוע סוגי נכסים נוספים שהחזקה בהם או שימוש בהם ישללו את הזכאות למענק.

הזכאות למענק תחול על עובד תושב ישראל שמלאו לו 23 שנים, והייתה לו, בשנת המס, הכנסת עבודה, למעט המקרים הבאים:

- העובד קיבל הכנסת עבודה מקרובו (בן זוג, את, אחות, הורה, הורי הורה, צאצא וצאצאי בן הזוג ובן זוגו של כל אחד מאלה).
- העובד קיבל הכנסת עבודה מחבר בני אדם (למשל, חברה או שותפות) שהוא או קרובו הם בעלי שליטה בו.

הכנסת עבודה היא השתכרות או רווח מעבודה (משכורת, הכנסות מעבודה במשק בית וכדומה); כל טובת הנאה או קצובה לעובד ממעבידו; תשלומים שניתנו לעובד לכיסוי הוצאותיו ועוד, כקבוע בחוק. עם זאת, חוק מה"ש מגדיר כמה סוגי הכנסת עבודה כ"הכנסה נוספת" – דמי פגיעה בעבודה מהמוסד לביטוח לאומי, דמי תאונה ופנסיה. אלו אינן נכללות בהכנסת העבודה.

3.4 מנגנון הפחתת המענק

3.4.1 הפחתת המענק בגין הכנסות נוספות של העובד

חוק מה"ש קובע מנגנון הפחתה של סכום המענק בהתאם לקיומה של "הכנסה נוספת", לעובד מעבר להכנסתו מעבודה (דמי פגיעה בעבודה מהמוסד לביטוח לאומי, דמי תאונה מהמוסד לביטוח לאומי ופנסיה). הרציונל להפחתה זו הוא שעובד שיש לו מקורות הכנסה נוספים פחות זקוק לסיוע מהמדינה ככל שהכנסותיו הנוספות גבוהות יותר. יודגש, כי אם נוסף על ההכנסה מעבודה יש לעובד גם הכנסות מעסק או משלח יד, הן לא ייחשבו כ"הכנסות נוספות", אלא יוספו להכנסתו מעבודה.

ההכנסה הנוספת גורמת להפחתת המענק ב-23 אחוזים מגובה ההכנסה הנוספת לגבי עובד עם ילד או שניים (או בן 55+ ללא ילדים), וב-23.5 אחוזים לגבי עובד עם 3 ילדים ומעלה. אם כתוצאה מהפחתה זו סכום המענק החודשי נמוך מ-20 ש"ח – העובד לא יקבל מענק כלל.

3.4.2 הפחתת מענק בשל הכנסות נוספות של בן הזוג

בחוק מה"ש קיים מנגנון הפחתה נוסף של סכום המענק בהתאם לקיומה של "הכנסה עודפת" לשני בני הזוג. "הכנסה עודפת" היא סך כל ההכנסות החודשיות של בני הזוג (כולל ה"הכנסות הנוספות"), בניכוי סכום שנע בין 10,470 ש"ח ל-12,990 ש"ח. (סכום זה מושפע מעודף סך כל ההכנסות החודשיות הממוצעות של כל אחד מבני הזוג בנפרד שמעבר ל-4,190 ש"ח)[8]. גם הרציונל להפחתה זו הוא שעובד שיש לו מקור הכנסה נוסף מעבודה (או "הכנסות נוספות") של בן זוגו היזקקותו לסיוע מהמדינה פוחתת ככל שהכנסת בן זוגו גבוהה יותר. ההפחתה מתבצעת כך שלאחר חישוב גובה המענק הבסיסי המגיע לעובד (בהתאם לטרפזים הבסיסיים), ולאחר הפחתתו במקרה שיש לו "הכנסות נוספות", עשויה להיות הפחתה נוספת אם הכנסות שני בני הזוג יחד יוצרות "הכנסה עודפת", כדלקמן:

- 23 אחוזים מ"ההכנסה העודפת" – לגבי עובד שיש לו ילד אחד או שני ילדים וכן לגבי עובד ללא ילדים שמלאו לו 55 שנים בשנת המס.
- 23.5 אחוזים מ"ההכנסה העודפת" – לגבי עובד שיש לו שלושה ילדים או יותר.

אם סכום המענק החודשי לאחר ההפחתה נמוך מ-20 ש"ח – העובד לא יקבל מענק כלל.

[8] הסכומים רלבנטיים לשנת מס 2007.

להלן הנוסחה לקביעת "ההכנסה עודפת":

איור 3.2

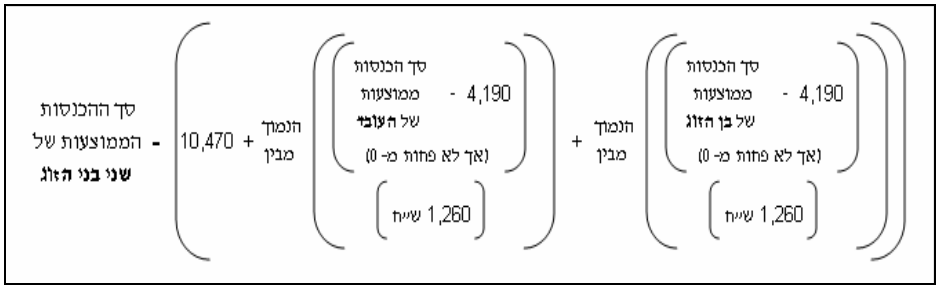

3.5 ההכנסות לעניין חישוב המענק

להלן תיאור מנגנון ההכנסות המובאות בחשבון לצורך קביעת מה"ש לשכיר ועצמאי:

ההכנסות המובאות בחשבון לצורך קביעת מה"ש לשכיר:

לצורך קביעת סכום מה"ש לשכיר בגין כל חודש עבודה, ישמש סך כל הכנסת העבודה שלו בשנת המס, מחולק במספר חודשי עבודתו בפועל בשנת המס, בתוספת סך כל הכנסתו מעסק או ממשלח יד באותה שנת מס, מחולקת ב-12[9].

במסגרת הכנסת העבודה לא יובאו בחשבון ההכנסות הבאות:

- קצבה שהיא הכנסה לפי סעיף 2(5) לפקודה;
- קצבת אובדן כושר עבודה בשל מחלה, נכות או תאונה, שגרמה לאובדן או להפסד של השתכרות או רווחים לפי סעיף 2(1) או 2(2) לפקודה;
- גמלה המשולמת על ידי המוסד לביטוח לאומי לפי חוק הביטוח הלאומי;
- תשלום או הכנסה אחרים שקבע שר האוצר, בהסכמת שר הרווחה והשירותים החברתיים ושר המשפטים ובאישור ועדת הכספים של הכנסת.

במסגרת הכנסה מעסק או משלח יד תובא בחשבון הכנסה (מעסק, משלח יד או חקלאות) לאחר הניכויים[10] המותרים על פי החוק ולפני קיזוזים ופטורים. במקרה שסכום ההכנסה כאמור נמוך מאפס הוא ייחשב לאפס.

---

[9] לגבי מי שפתח עסק או מי שהחל לעסוק במשלח יד במהלך שנת המס, או חדל לעסוק בעסקו או במשלח ידו במהלך שנת המס, תחושב ההכנסה לגבי אותה שנת מס כשהיא מחולקת במספר החודשים שבהם העסק היה פעיל, או במספר החודשים שבהם העובד עסק במשלח היד.

[10] למעט ניכויים המנויים בחוק: תשלומים לקרן השתלמות לעצמאיים, הוצאות מו"פ, ביטוח אובדן כושר עבודה ועוד.

הכנסות המובאות בחשבון לצורך קביעת מה"ש לעצמאי[11]:

לצורך קביעת סכום המה"ש לעצמאי בגין כל חודש עבודה תחושב הכנסתו החודשית הממוצעת בשנת המס. ההכנסה החודשית הממוצעת מחושבת על ידי חלוקת סך כל ההכנסה מעבודה ומעסק בסך מספר החודשים שבהם הופקה ההכנסה מעבודה ומעסק.

סעיף הסייגים לזכאות (סעיף 3 לחוק) וסעיפי הפחתות המענק בגין הכנסה נוספת ובגין הכנסות בן הזוג (סעיפים 4 ו-5) המתייחסים לעובד שכיר יחולו על עצמאי בשינויים המחויבים. עצמאי שהייתה לו גם הכנסת עבודה ממוצעת שסכומה בשנת המס 2007 עלה על 1,810 ש"ח, יחולו עליו הוראות המה"ש לשכיר ולא הוראות המה"ש לעצמאי.

3.6 מענק לבעלי מוגבלות גופנית, נפשית או שכלית

שכר מינימום מותאם (מופחת) נועד לעובד שיש לו מוגבלות גופנית, נפשית או שכלית, ובגלל מוגבלותו יכולת עבודתו פחותה מיכולת העבודה הרגילה באותו תפקיד. שכר המינימום המותאם הוא אחוז משכר המינימום בהתאם לאחת מ-3 האפשרויות הבאות:

(1) ביכולת עבודה שבין 50 ל-75 אחוזים מיכולת העבודה הרגילה – 3/4 משכר המינימום.

(2) ביכולת עבודה שבין 30 ל-50 אחוזים מיכולת העבודה הרגילה – 1/2 משכר המינימום.

(3) ביכולת עבודה שמתחת ל-30 אחוזים מיכולת העבודה הרגילה – 1/3 משכר המינימום.

שכר המינימום המותאם מוגדר כסך כל שכר המינימום שנקבע לעובד כאמור בעד כל אחד מחודשי שנת המס שבגינם נקבע לגביו שכר המינימום כאמור, חלקי מספר החודשים כאמור.

לגבי עובד בשכר מינימום מותאם יוכפלו סכומי ההכנסה הקובעת לצורך מה"ש שבטרפז ב"מקדם", שהוא היחס שבין שכר המינימום המותאם לבין שכר המינימום הממוצע. מכאן שעובד בעל מוגבלות כמפורט לעיל יקבל מענק בסכום הזהה לזה שמקבל עובד שאינו מוגבל, אך ההכנסה המזכה אותו בכך נמוכה מזו של עובד שאינו מוגבל.

---

[11] לגבי שנת המס 2007 הכנסות עצמאי רלוונטיות רק לחישוב הפחתת המענק בגין בן זוגו של השכיר, שכן העצמאי עצמו לא זכאי למענק מה"ש בגין הכנסותיו מעסק או משלח יד בשנת 2007.

3.7 מערך מקוון של מידע לעניין מס הכנסה שלילי

מס הכנסה שלילי מתבסס על טופסי 126 וטופסי 856 המוגשים על ידי המעסיקים. החוק קובע כי טופס 126 יוזן למחשב ישירות בידי המעסיקים – או באמצעות "מייצגים" או באמצעות האינטרנט. כך ייווצר מאגר עם נתונים על ההכנסות של כל עובד מכל מקורות הכנסתו, וכן על ההכנסות של משק הבית.

לצד הנתונים הנקלטים בשע"מ (שירות העיבודים הממוכנים של רשות המסים) באופן אוטומטי מצליבה מערכת המחשוב ברשות המסים את המידע עם מקורות אחרים, כך שיהיה ניתן לאתר את כל הפרמטרים הנדרשים לשם חישוב גובה המה"ש המגיע. וכן נערכות בשע"מ "בדיקות חכמות" לשם ניפוי אלו שאינם זכאים להטבה. בעקבות "הבדיקות החכמות" של מערכת שע"מ אותרו הזכאים הפוטנציאליים למענק ולכולם נשלחו, ביוזמת רשות המסים, מכתבים שנועדו לעניין אותם באפשרות של זכאותם. משלוח המכתבים הביא לגידול ניכר של מספר מגישי הבקשות למענק.

החל משנת מס 2009 ישולם מענק מה"ש גם לעצמאיים בגין הכנסתם בשנת המס 2008. הדבר התאפשר הודות לדרישה בחוק המחייבת יחיד החייב בהגשת דוח לשנת המס 2008 ויש לו הכנסה מעבודה, מעסק או משלח יד, או מחקלאות, להגיש את הדוח השנתי שלו באופן מקוון, כלומר על ידי שידור הנתונים באמצעות האינטרנט או באמצעות מייצגים המקושרים לשע"מ.

3.8 תשלומי המענק לשכיר

מענק מה"ש משולם ישירות לחשבון הבנק של הזכאי. אף שהזכאות לתשלום היא שנתית, התשלום עצמו מחולק לתשלומים שווים כלהלן:

אם הבקשה הוגשה עד סוף חודש מארס בשנה שלאחר שנת המס שבגינה משולם המענק – ארבעה תשלומים: מה-15 ביולי בשנת המס שלאחר זו שבגינה משולם המענק ובכל שלושה חודשים עד ל-15 באפריל בשנה שלאחר מכן.

אם הבקשה הוגשה באיחור, בין תחילת אפריל לסוף חודש יוני – שלושה תשלומים: ב-15 באוקטובר בשנה שלאחר זו שבגינה משולם המענק וב-15 בינואר וב-15 באפריל בשנה שלאחר מכן.

אם הבקשה הוגשה מתחילת יולי ועד סוף ספטמבר – שני תשלומים שווים: ב-15 בינואר וב-15 באפריל בשנת המס שלאחר מכן.

לגבי המענקים ששולמו בגין ההכנסות בשנת המס 2007 פריסת התשלומים שונה, מפאת אישורו המאוחר של החוק:

ליחיד שהגיש בקשה עד 31 באוגוסט 2008 התשלום חולק לשלושה תשלומים שווים: ב-15 באוקטובר 2008, ב-15 בינואר 2009 וב-15 באפריל 2009.

ליחיד שהגיש בקשה בספטמבר שולם הסכום בשני תשלומים שווים: ב-15 בינואר 2009 וב-15 באפריל 2009.

ליחיד שהגיש בקשה בין אוקטובר 2008 לסוף ינואר 2009 שולם המענק ב-15 באפריל 2009 בתשלום אחד.

3.9 אופן הגשת התביעה

הטיפול בתביעות למענק מה"ש הוא ממוחשב. מבקש המענק צריך לגשת לאחד מסניפי הדואר שב"אזור שילוב" עם תעודת זהות והעתק המחאה או אישור רשמי מהבנק המעיד על ניהול חשבון בנק על שמו, שאליו הוא מעוניין שיועבר המענק. לאחר שהמבקש מזדהה בפני פקיד הדואר, הפקיד מקליד את פרטיו הבסיסיים: מספר המעסיקים שהוא ובן/בת זוגו עבדו אצלם בשנת המס, כתובת למשלוח דואר ופרטי חשבון הבנק שאליו יועבר המענק. מבקש המענק מקבל פלט של אישור הגשת הבקשה למענק ואת מספר התביעה (שישמש לקבלת פרטים נדרשים במוקד הטלפוני, כפי שיפורט להלן). אם המבקש עומד בתנאי הזכאות, הוא מקבל את המענק לחשבון הבנק שמסר, במספר תשלומים כפי שפורט לעיל.

3.10 מוקד טלפוני

האוכלוסייה הזכאית למענק מה"ש אינה מורגלת בממשק עם משרדי רשות המסים. מתוך ההבנה שיש לתת לאוכלוסייה זו מענה מקצועי, ידידותי וזמין בלי להפנותה למשרדי השומה, הוקם ביולי 2008 המוקד הטלפוני של רשות המסים. מוקד זה מיועד לתת מענה לכלל הפונים בנושא מה"ש, וכן לספק תמיכה לשידור דוחות 126 ו-856 באמצעות האינטרנט. ניתן לפנות למוקד גם באמצעות האינטרנט והפקס. המוקד מספק מידע כללי ואישי.

המידע הכללי, שקבלתו אינה מחייבת זיהוי של הלקוח, נסב על תהליך הגשת התביעה, הזכאות למענק, סכום המענק הצפוי, מועד תשלום המענק ועוד.

המידע האישי ניתן רק לאחר זיהוי הפונה באמצעות מספר זהות ומספר התביעה שעל גבי טופס התביעה. לאחר הזיהוי נמסרים לפונה נתונים על מצב תביעתו, סכום המענק שהוא זכאי לו, מועדי תשלום המענק ופריסתם, סיבות ספציפיות לאי זכאות, כגון חוסר בנתוני 126 מהמעביד, כתובת לא רלבנטית, החזקת נכסי נדל"ן בשיעור גבוה מזה המזכה במענק והעדר עדכון נאות של פרטי חשבון הבנק שעליו דיווח הלקוח.

במקרים שבהם ההחלטה על הזכאות למענק תלויה בהמצאת מסמכים נוספים יש לפונים אפשרות להעביר את המסמכים למוקד, וזה מנתב את הפניות למשרדי השומה.

3.11 פרסום והדרכות

כדי להעביר את המידע לציבור שודרו פרסומות בתקשורת האלקטרונית, ופורסמו מודעות בתקשורת הכתובה בעלות כוללת של 1.1 מיליוני שקלים. חלק ניכר ממסע הפרסום התמקד במקומונים ובתקשורת המגזרית באזורים שבהם הופעלה התוכנית. כמו כן פורסמו עלונים המסבירים לציבור מהו מענק מה"ש וכיצד ניתן לקבלו – בעברית, בערבית, באמהרית וברוסית.

באתר האינטרנט של רשות המסים פורסמו הנחיות והסברים לקבלת מענק מה"ש. באתר הופעל גם סימולטור לבדיקת הזכאות למענק מה"ש ולחישוב סכומו. באופן זה יכול כל זכאי פוטנציאלי לבדוק את זכאותו למענק על ידי הקלדת הנתונים הרלבנטיים לסימולטור, וכך לדעת אם כדאי לו להגיש תביעה. כמו כן קיימת מערכת לבדיקת מצב התביעה מבחינת הטיפול של רשות המסים.

ראוי לציין פרויקט משותף של רשות המסים, חברת אגם מהל"ב (שהפעילה את התוכנית "אורות לתעסוקה"), ועמותת "ידיד" (המפעילה מרכזי זכויות בקהילה) באזור נצרת, במטרה להגביר את מודעותם של תושבי נצרת, נצרת עילית ועין מאהל למהלך ולסייע להם לממש את זכותם לקבלת מענקי מה"ש.

4. מערך המחקר

4.1 מטרת המחקר

למחקר שתי מטרות עיקריות: א. לבדוק את השפעת החוק על מצבם הכלכלי ועל התנהגותם של הפרטים בהיבטים שונים של חייהם – בעיקר ההכנסה והתעסוקה; ב. לבדוק את יישום התוכנית ואת הסיבות לאי מיצוי מלא של הזכאות.

בתחום הרווחה בודק המחקר את תרומת תשלומי המענק[12] לשיפור מצבם הכלכלי של הזכאים דרך העלאת ההכנסה הפנויה שלהם. בתחום התעסוקה ישנם שני סוגי השפעה אפשריים: על היקף היצע העבודה (intensive margin), השפעה האמורה להתבטא בהגדלת מספרן של שעות העבודה, ועל שיעור התעסוקה (extensive margin), השפעה שאמורה להתבטא בהצטרפות לשוק העבודה של אוכלוסייה שמאפייניה הדמוגרפיים תואמים להגדרת חוק מס ההכנסה השלילי (פרטים עם ילדים עד גיל 19 ובני 55+). בתחום הרווחה השאלות הן בעיקר לגבי השפעת התוכנית על המצוקה הכלכלית של האוכלוסייה, על תחולת העוני ועל עומקו. חשוב להדגיש כי המחקר נערך על בסיס הנתונים המתייחסים לשנה הראשונה ליישום החוק, שאושר

[12] המענק המשולם במסגרת החוק אינו מתבסס על חבות המס. מוטב היה לכנות את התוכנית בשם המקביל למונח המקובל בארה"ב – Earned Income Tax Credit (EITC), אך מאחר שהחוק בישראל קבע כי שם התוכנית יהיה "מס הכנסה שלילי", החליטה קבוצת המחקר לאמץ שם זה.

בסוף שנת 2007, ומרבית תשלומי המענק שולמו רק בשנת 2009[13]. לכן, גם אם יחולו שינויים התנהגותיים בעקבות החוק, הם אינם צפויים אפוא לבוא לידי ביטוי בשלב כה מוקדם ליישומו. לאור זאת הממצאים העיקריים בדוח זה עניינם במיקודו של המענק באוכלוסיית היעד של עובדים עניים או על סף העוני, בזיהוי ההבדלים בין קבוצות הזכאים, בניתוח הגורמים שהשפיעו על מימוש הזכאות למענק ובבדיקה אם תשלומי המענק תרמו לשיפור רווחת העובדים אשר מימשו את זכאותם במסגרת החוק.

כדי לענות על שאלות המחקר נערך "סקר מס הכנסה שלילי": נבחר מערך מחקר[14] של "ניסוי-למחצה", התר אחר קשר סיבתי בין החלת החוק לבין שינוי בדפוסי ההתנהגות של הפרטים. לפיכך הסקר מבוסס על מעקב לאורך זמן אחרי שתי קבוצות של משקי בית: קבוצת הניסוי, שהיא אוכלוסיות רלוונטיות באזורים שבהם הופעל החוק, וקבוצת הביקורת – פרטים ומשקי בית דומים באזורים מקבילים שבהם התוכנית טרם הופעלה. נוסף על נתוני הסקר מתבסס הניתוח גם על נתונים מינהליים (מרשות המסים ומהמוסד לביטוח לאומי) על זכאותם של הנסקרים למענק ומימושה, ועל מצב הכנסתם, בפרט בתחום הקצבאות. ניתוח השוואתי של דיווחי הסקר והנתונים המינהליים מצביע על פערים בין שני מקורות המידע – אומדן חסר בדיווחי ההכנסות של הנסקרים (כ-17 אחוזים לגבי 2008; להרחבה ראו נספח ג'.) לפיכך שאלות המחקר המתבססות על ניתוח תשלומי המענק וההכנסות של הנסקרים (למשל לגבי צמצום בעוני) נבחנו, כאמור, גם על בסיס הנתונים המינהליים. מאגר המידע המינהלי מתואר בפרק 5. הקובץ המינהלי הרחב איפשר תיאור מקיף של הזכאים, הכולל מאפיינים דמוגרפיים, גיאוגרפיים ותעסוקתיים שלהם (כולל היסטוריית התעסוקה) וניתוח מעמיק של דפוסי המימוש של זכאותם.

4.2 מסגרת הדגימה ובניית מדגם הניסוי וקבוצת הביקורת

כמסגרת הדגימה שימש קובץ בריאות של המוסד לביטוח לאומי בצירוף קובץ השכר. הקבצים כוללים מידע מקיף על מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים של אוכלוסיית המחקר על בסיס הנתונים לשנת 2006.

אוכלוסיית המחקר: אוכלוסיית המחקר מוגדרת כאוכלוסייה אשר לפי מאפייניה הדמוגרפיים מתאימה להגדרות חוק מס הכנסה שלילי (פרטים מעל גיל 23 שהם הורים לילדים עד גיל 19 או פרטים מעל גיל 55). המדגם נבנה עבור שתי קבוצות האוכלוסייה העיקריות בהתאם לסוגי ההשפעה האפשריים של החוק:

---

[13] המענק שולם בשלושה מועדים – אוקטובר 2008, ינואר 2009 ואפריל 2009 – ורק כ-16 אחוזים מסך התשלומים הועברו ב-2008.

[14] האסטרטגיה הכוללת של המחקר המתארת את דרך בדיקת ההשערות (הגדרת אוכלוסיית המחקר, שיטת המחקר ומהלך האיסוף של נתוני המחקר).

(1) משקי בית עם לפחות מועסק אחד המשתכר עד סביבת הרף העליון של השכר החודשי המזכה במענק מס הכנסה שלילי (כ-6,000 ש"ח לפרט ו-13,000 ש"ח לפרט ובן/בת זוגו)[15]. קבוצה זו מונה כ-124 אלף משקי בית המתגוררים באזורי השילוב, רובם משפחות עם ילדים (לוח 4.1).

לוח 4.1

משקי בית עם מפרנסים ב-2006 : התפלגות אוכלוסיית הדגימה לפי סוגי הזכאות הפוטנציאליים*

(המקור: המוסד לביטוח לאומי)

סוג הזכאות	זוגות	יחידים	סה"כ	משקל הקבוצה
עם ילדים	67,775	9,619	77,394	63%
55+	18,524	27,672	46,196	37%
סה"כ			123,590	100%

* לפחות אחד מבני הזוג עובד. הנתונים כוללים משקי בית שאינם זכאים למענק, כדי לבחון בהמשך המחקר אם התנהגותם תושפע מהחוק.

פילוח הקבוצה לפי אזורי השילוב וסוגי היישוב (יישובים יהודיים ויישובים ערביים) מלמד שחלק ניכר מהאוכלוסייה הוא תושבי ירושלים (42 אחוזים, איור 4.1), שישית מהם ערביי מזרח ירושלים. יישובים יהודיים באזור חדרה/נתניה/נצרת-עילית הם כשליש מהאוכלוסייה, לעומת חלקה של האוכלוסייה הערבית באזור זה, 14 אחוזים.

איור 4.1

התפלגות קבוצת העובדים לפי אזורי השילוב, 2006

(המקור: המוסד לביטוח לאומי)

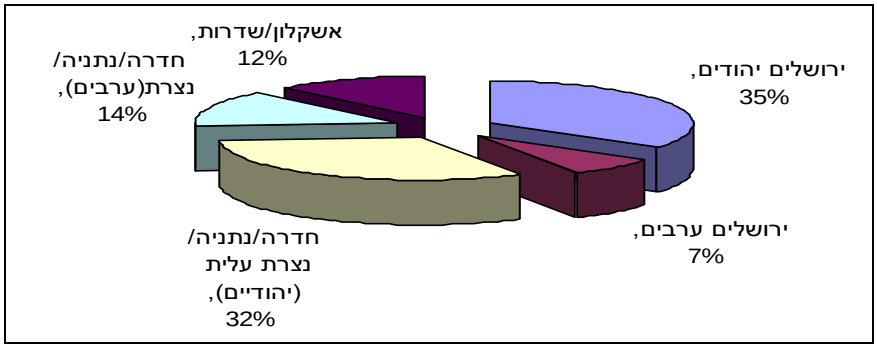

[15] המדגם הורכב על סמך הכנסות הנדגמים ב-2006. בהנחה שההכנסות משתנות בין השנים, נעשה שימוש בסכומים שונים מהרף שנקבע בחוק (7,000 ו-12,000 ש"ח, בהתאמה).

(2) משקי בית באזורי השילוב שהמאפיינים הדמוגרפיים שלהם מתאימים להגדרת החוק, והם אינם משתתפים בשוק העבודה. קבוצה זו נאמדת בכ-68 אלף משקי בית ומוצגת בלוח 4.2.

לוח 4.2

משקי בית ללא מפרנסים ב-2006 : התפלגות אוכלוסיית הדגימה לפי סוגי הזכאות

(המקור : המוסד לביטוח לאומי)

סוג הזכאות	זוגות	יחידים	סה"כ	משקל הקבוצה
עם ילדים	34,975	10,035	45,010	66%
55+	13,464	9,660	23,124	34%
סה"כ			68,124	100%

בקבוצה זו משקל המתגוררים בירושלים גבוה יותר – למעלה ממחצית. זאת בעיקר מפני חלקם הגדול יותר של הלא עובדים בקרב ערביי מזרח ירושלים – כשליש (איור 4.2).

איור 4.2

התפלגות קבוצת הלא מועסקים לפי אזורי השילוב, 2006

(המקור : המוסד לביטוח לאומי)

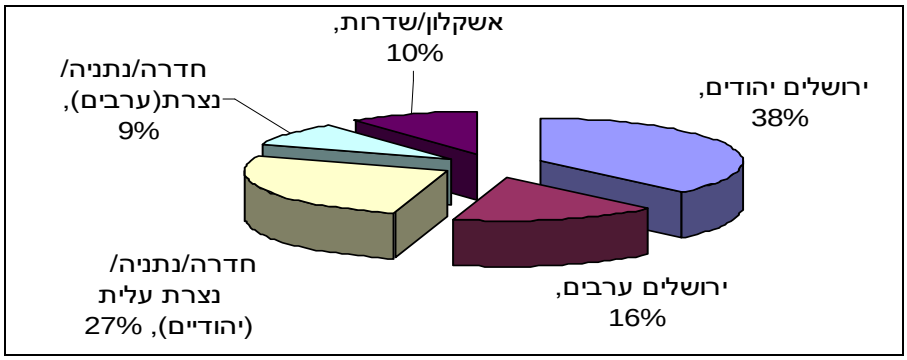

חלוקת המדגם לשתי קבוצות של משקי הבית (עם וללא מפרנסים) נועדה לחקור את ההשפעות השונות האפשריות של החוק על האוכלוסיות האמורות. בקבוצה הראשונה ניתן לבחון את תרומת המענק לצמצום תחולת העוני בקרב הזכאים ולהגדלת היקף התעסוקה (intensive margin), שכן עובדים עשויים להגדיל את מספר שעות עבודתם כדי להעלות את סכום המענק. (להרחבה על גודל המענק ראו סעיף 3 בפרק 3.)[16] בחינת השפעתו של החוק על מספר שעות העבודה נדרשת הן

[16] יחד עם זאת, התיאוריה מניחה כי עובדים ששכרם הוא בטווח המענק המקסימלי או בטווח המענק היורד יקטינו את היקף תעסוקתם, אך הממצאים האמפיריים לא מאשרים הנחה זו.

ברמת הפרט הזכאי והן ברמת משק הבית, כדי לדעת אם לחוק יש השפעה צולבת על אחרים במשק הבית[17]. נציין כי השפעות התוכנית על שעות העבודה אינן נחקרות כאן, בהעדר נתונים רשמיים על מספרן[18].

מענק מס הכנסה שלילי יכול לתמרץ את האוכלוסייה של קבוצת המחקר השנייה (משקי בית ללא מועסקים) להשתלב בשוק העבודה (extensive margin) בזכות הגדלת התמורה הצפויה לעבודה בגובה המענק. מחקרים בעולם מלמדים על גמישות נמוכה יחסית של מספר המועסקים[19], ולכן צפוי כי הוא יגיב לחוק במתינות, אם בכלל. עם זאת נמצאה רגישות גבוהה יחסית של שיעור התעסוקה לתשלומי המענק בקרב אימהות חד-הוריות[20], שמשקלן באוכלוסיית המחקר בישראל גבוה יחסית למשקלן באוכלוסייה הכללית. (לפי הנתונים המינהליים כ-12 אחוזים מסך המשפחות הזכאיות הן משפחות חד-הוריות, ולפי סקר מה"ש – 11 אחוזים.) אולם גם השפעה זו אמורה להתבטא לאורך זמן ולא בשלב הראשוני ליישום החוק. היא עתידה להיחקר על ידי קבוצת המחקר בשנה השנייה להפעלת התוכנית. אשר למשפחות עם שני הורים – סיבה אפשרית למיעוט ההצטרפות הצפויה היא שהמפרנס הנוסף הוא לרוב עקרת בית אם לילדים; הכדאיות של הצטרפותה נמוכה, שכן המשימות של ניהול משק הבית מקשות על הצטרפות מלאה ומחייבות מימון שירותים כתוצאה מהיציאה לעבודה. זאת בהינתן המענק הנמוך למפרנס השני, הנגזר ממסלול הסבסוד העולה של ה-EITC האמריקאי ומתוכניות דומות במקומות אחרים.

כדי לאפשר ניתוח מעמיק של אוכלוסיית החרדים במסגרת הסקר נערך אפיון של אוכלוסייה זו, וזה שימש בסיס לבניית קבוצה נפרדת בדגימה. החרדים זוהו על בסיס מאפיינים שונים של משקי הבית, כגון: ההפרש בין שיעור הנשים העובדות לשיעור הגברים העובדים ומספרם הממוצע של הילדים במשפחה, תוך התמקדות בשכונות מגורים של החרדים בירושלים (על בסיס המיקוד). שיטת האפיון אובחנה כמדויקת מאוד, ונתוני הסקר מראים בדיעבד שכ-90 אחוזים מהנסקרים שנדגמו מאוכלוסייה זו אכן מגדירים את עצמם כחרדים, והשאר – כדתיים או דתיים לאומיים. כיוון שהרוב המכריע של אוכלוסייה זו הוא משפחות עם ילדים, אין במסגרת הדגימה התייחסות לפרטים יחידים. מסגרת הדגימה של משקי הבית החרדיים מורכבת משתי קבוצות:

---

[17] Eissa and Hoynes ("Taxes and Labor Supply of Married Couples: the EITC") מצאו כי תשלומי מענק מס הכנסה שלילי מגדילים את תעסוקת הגברים במקביל לירידה בתעסוקת הנשים, כך שברמת התא המשפחתי היצע העבודה יורד.

[18] שני מחקרים שנעשו בישראל על סמך סקרי ההכנסות וכוח האדם של הלמ"ס אשר מתייחסים להשתתפות ולשעות העבודה (בהתאמה) הם: A. Brender and M. Strawczynski (2006), "Earned Income Tax Credit in Israel: System to Reflect the Characteristics of Labor Supply and Poverty", *Israel Economic Review*, Vol. 4 No 1 וע' ברנדר ול' גאלו (2008), "השפעת שינויים בשכר, בתוצר ובמאפיינים הדמוגרפיים של עובדים על שעות העבודה", *הרבעון לכלכלה*, 55 (2), יוני.

[19] ראו Heckman "What Has Been Learned about Labor Supply in the Past Years?", 2001.

[20] ראו, לדוגמה: Eissa and Leibman "Labor Supply Response to the EITC", 1996 ו- Meyer and Rosenbaum "Welfare, the EITC and the Labor supply of the Single Mothers",2001.

משפחות עם לפחות מפרנס אחד (7,681 משקי בית) ומשפחות שאינן משתתפות בשוק העבודה (9,083 משקי בית).

קבוצת הניסוי נבנתה בשיטת דגימה בשכבות, כדי לתת ייצוג מלא לקבוצות המרכזיות של אוכלוסיית המחקר[21]. הדגימה נערכה ב-50 שכבות שהוגדרו בהתאם למאפיינים הבאים:

(1) לפי הרכב משק הבית: משק בית עם ילדים (1-2, 3 ויותר) וללא ילדים (עד גיל 67).
(2) לפי המצב המשפחתי: זוג או יחיד.
(3) לפי מספר המועסקים במשפחה: אחד, שניים או ללא מועסקים.
(4) לפי האזורים בחלוקה לאוכלוסייה היהודית והערבית: ירושלים, חדרה ונתניה, נצרת, אשקלון.

המדגם הראשוני של קבוצת הניסוי מכיל 2,856 משקי בית.

בניית *קבוצת הביקורת* התבססה על התנאים הבאים:

(1) חלוקה לפי המין והמצב המשפחתי: זוג, גבר לא נשוי ואישה לא נשואה.
(2) חלוקה לפי אזורים: לכל אזור נקבע אזור ביקורת בהתאם למאפייני האזור תוך הפרדה בין יישובים יהודיים לערביים. (להרחבה ראו נספח א׳.)

ההתאמה בין התצפיות בקבוצת הניסוי לתצפיות בקבוצת הביקורת נערכה בהתאם למיגוון מאפיינים דמוגרפיים ותעסוקתיים של הנסקרים; אלה נדרשים כדי ליצור זהות בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת. (להרחבה ראו נספח א׳). למשפחות ממזרח ירושלים לא הוגדרה קבוצת ביקורת, משום שמאפייניהן שונים מהותית מאלה של שאר האוכלוסייה הערבית.

4.3 איסוף נתונים ועריכת ראיונות ושאלונים

4.3.1 איסוף הנתונים

תהליך בניית קובץ העבודה הורכב ממספר שלבים:

(1) דגימה של משפחות מאוכלוסיית הניסוי. (אזורי הניסוי זהים לאזורים שבהם פועלת התוכנית ״אורות לתעסוקה״.) המדגם שערך מינהל המחקר במוסד לביטוח לאומי כלל שלוש קבוצות באוכלוסיית הניסוי, כמפורט בלוח 4.3.
(2) התאמה של ביקורות פוטנציאליות ליצירת צמדים – משפחות דומות במאפייניהן המתגוררות באזורים אחרים, שנבחרו לצורך זה.

[21] בדגימת שכבות מחלקים את אוכלוסיית הדגימה לשכבות (קבוצות משנה הומוגניות) בהתאם למאפיינים הרלוונטיים למחקר. בכל תת-קבוצה נבחרים נדגמים באופן אקראי, ומספרם מתאים לחלקה של תת-הקבוצה באוכלוסייה.

(3) דגימה משנית של אחד מבני הזוג במשפחות של זוגות – בכל קבוצה נערכה דגימה משנית של אחד מבני הזוג בקרב משפחות שבהן יש שני בני זוג. הפרטים שנדגמו הופנו לראיונות, ואילו בני-זוגם הושמטו מקובצי העבודה, כך שכל משפחה במדגם מיוצגת על ידי פרט אחד, שרואיין. בן הזוג שנדגם נשאל גם על בן הזוג השני (בפרט בנושא התעסוקה).

(4) איסוף נתונים באמצעות ראיונות טלפוניים עם הנדגמים מקבוצת הניסוי ועם פרטים מתאימים מקבוצת הביקורת. נערכו שני סבבים של ראיונות: הראשון סביב ספטמבר 2008 (להלן t_0) והשני סביב יוני 2009 (להלן t_1).

(5) בגלל הנפל בראיונות בקרב הצמדים, נערכה התאמה מחודשת בין משפחות מקבוצת הניסוי לבין משפחות מקבוצת הביקורת, כדי להגדיל את מספר הצמדים בקובץ העבודה; זאת בקרב כל הפרטים שרואיינו בשני הסבבים של הראיונות.

(6) הקובץ שוקלל בהתאם לאופן הדגימה ובהתחשב בנפל בביצוע הראיונות בשני הסבבים.

המדגם שערך מינהל המחקר במוסד לביטוח לאומי הכיל שלוש קבוצות באוכלוסיית הניסוי, כמפורט בלוח 4.3. בכל קבוצה, נערכה דגימה משנית של אחד מבני הזוג בקרב משפחות שבהן שני בני זוג. הפרטים שנדגמו הופנו לראיונות, כך שכל משפחה במדגם מיוצגת על ידי פרט אחד שרואיין. בן הזוג שנדגם נשאל גם על בן הזוג השני (בפרט בנושא התעסוקה).

לוח 4.3

קבצים המרכיבים את קבוצת הניסוי, פרטים

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	כללי ללא מזרח ירושלים		מזרח ירושלים		חרדים[22]
		זוג	יחיד	זוג	יחיד	זוג
ס"כ הפרטים במדגם	6,001	4,060	827	428	86	600
לא נדגמו לריאיון	2,544	2,030	0	214	0	300
נדגמו לריאיון	3,457	2,030	827	214	86	300

נבנו שני קבצים של ביקורות פוטנציאליות – קובץ אחד לאוכלוסייה הכללית ללא מזרח ירושלים וקובץ שני לחרדים. קבצים אלו כללו משפחות המתגוררות באזורים הדומים במאפייניהם לאזורי הניסוי, ולכל משפחה מקבוצת הניסוי הותאמו משפחות הדומות לה לפי שורה של מאפיינים, על-פי קריטריונים שהוגדרו לצורך זה[23]. כאמור

[22] נערכה דגימה במיקודים שהוגדרו על סמך ניתוח מסוג factor analysis.

[23] פרטים על בחירת אזורי הביקורת ועל הליך ההתאמה (matching) ראו בנספח א'.

הוחלט שלא להתאים משפחות ביקורת למשפחות מאוכלוסיית הניסוי המתגוררות במזרח ירושלים, בשל ייחודה של קבוצה זו והקושי למצוא קבוצה אחרת הדומה לה במאפייניה.

לכ-300 פרטים (נציגי משפחות) מקבוצת הניסוי (ללא מזרח ירושלים) לא נמצאו פרטי ביקורת מתאימים (לוח 4.4). לכ-50 פרטים נמצאו פרטי ביקורת המשמשים לביקורת לרשומות אחרות בקבוצת הניסוי.

לוח 4.4

קבוצת הניסוי ותוצאות הליך הזיווג, משפחות

(המקור: סקר מה"ש)

	כללי ללא מזרח ירושלים	חרדים
סה"כ	2,856	300
זיווג ללא חזרות*	2,525	280
זיווג עם חזרות*	41	8
לא נמצא זיווג	290	12

* שימוש בתצפית כביקורת לשתי תצפיות בניסוי.

4.3.2 עריכת ראיונות

בסבב הראיונות הראשון הופנו לריאיון כל הפרטים במדגם הניסוי. פרטים מקבוצת הביקורת הופנו לריאיון רק אם כבר בוצע ריאיון עם הפרט המזווג להם בקבוצת הניסוי, וסדר ההפניה של פרטי קבוצת הביקורת הפוטנציאליים היה בהתאם למידת הדמיון (הקרבה) שלהם לבני זוגם בקבוצת הניסוי. זאת כדי להימנע מראיונות מיותרים[24].

הואיל ולרוב המכריע של הפרטים בקבוצת הניסוי היו יותר מאשר פרט ביקורת פוטנציאלי אחד, ניתן לייחס את הנפל בעיקר לאי ביצוע ראיונות בקבוצת הניסוי. לפיכך ננתח את הסיבות לנפל רק בקרב קבוצת הניסוי (לוח 4.5).

לוח 4.5

ביצוע ראיונות בסבב הראשון בקבוצת הניסוי לפי קבוצת אוכלוסייה, משפחות

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	כללי ללא מזרח ירושלים	מזרח ירושלים	חרדים
מדגם	3,456	2,856	300	300
מתוכם: רואיינו	1,946	1,600	196	150
אחוז הביצוע	56.3	56.0	65.3	50.0

[24] ההוראה הופעלה זמן קצר לאחר תחילת הראיונות.

הנפל בביצוע הראיונות נובע מסיבות שונות, העיקריות שבהן מצוינות בלוח 4.6.

לוח 4.6
הנפל בסבב הראשון של הראיונות בקבוצת הניסוי לפי קבוצת אוכלוסייה, משפחות
(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	כללי ללא מזרח ירושלים	מזרח ירושלים	חרדים
המדגם	3,456	2,856	300	300
אחוז ס"כ הנפל	43.7	44.0	34.7	50.0
אחוז הבעיות באיתור	28.8	28.9	32.3	24.0
אחוז הסירוב	10.5	11.3	0.7	12.7
אחוז הנפל האחר	4.3	3.7	1.7	13.3

הסיבה העיקרית לאי-ביצוע ראיונות הייתה בעיה באיתור מספרי טלפון תקינים של הנדגמים, כ-29 אחוזים מהמדגם. נעשו ניסיונות חוזרים ונשנים למצאם, הן במערכות המידע של המוסד לביטוח הלאומי והן באתר של 144 (הכולל מספרי טלפון קוויים וסלולריים). כמו כן נשלח מכתב נוסף לכל הפרטים שלא אותרו – שלא החזירו את המכתב המקדים, אשר נשלח לכל הנדגמים.

חלק נמוך יחסית של נדגמים (כ-11 אחוזים) סירבו להשיב על השאלון. סיבות אחרות לנפל – לפי ביצוע ריאיון – היו 'לטיפול בשעות הבוקר', 'אין מענה', 'הנדגם מבקש מכתב', 'הנדגם לא בארץ', 'הנדגם נפטר', בעיות שפה ועוד.

בסבב הראיונות השני, שנערך בממוצע כ-9 חודשים לאחר הסבב הראשון, נכללו רק אנשים שרואיינו בסבב הראשון. בלוח 4.7 ובלוח 4.8 מופיעים מספר הראיונות שבוצעו ואחוז הביצוע בכל אחת מקבוצות האוכלוסייה שנדגמו.

לוח 4.7
ביצוע ראיונות בסבב השני בקבוצת הניסוי לפי קבוצת אוכלוסייה, משפחות
(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	כללי ללא מזרח ירושלים	מזרח ירושלים	חרדים
מדגם	3,456	2,856	300	300
בוצע ריאיון בסבב I	1,946	1,600	196	150
בוצע ריאיון בסבב II	1,694	1,397	180	117
אחוז השחיקה (נפל בסבב II)	12.9	12.7	8.2	22.0
אחוז הנפל המצטבר	51.0	51.1	40.0	61.0

הסיבות העיקריות לנפל בסבב השני של הראיונות (שחיקה) מצוינות בלוח 4.8.[25]

לוח 4.8
הנפל בסבב השני של הראיונות בקבוצת הניסוי לפי קבוצת אוכלוסייה, משפחות
(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	כללי ללא מזרח ירושלים	מזרח ירושלים	חרדים
בוצע ריאיון בסבב I	1,946	1,600	196	150
אחוז הביצוע בסבב II	87.1	87.3	91.8	78.0
אחוז הסירוב	3.7	4.1	0.0	2.0
אחוז הבעיות באיתור	3.5	3.1	6.1	4.0
אחוז הנפל האחר	5.7	5.5	2.1	16.0

ביצוע ראיונות בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת

בעבודת השדה בוצעו, בסך הכול, 1,694 ראיונות (ראיונות מלאים בשני המועדים) עם נציגי המשפחות מקבוצת הניסוי ו-1,372 ראיונות עם נציגי המשפחות מקבוצת הביקורת. בשלב זה של המחקר לא ניתחנו את המדגם המיוחד של משפחות חרדיות, ולכן רשומות אלו הושמטו מקובץ העבודה. לפיכך הנתונים המוצגים בדוח זה מבוססים על 1,576 רשומות של משפחות בקבוצת הניסוי. 1,576 מהרשומות בקבוצת הניסוי מייצגות 208,370 משפחות, המונות כ-350,510 פרטים באוכלוסיית המחקר (כולל את ערביי מזרח ירושלים). עבור 1,396 מהרשומות בקבוצת הניסוי נמצאה רשומה מתאימה בקבוצת הביקורת. רשומות אלו מייצגות 189,010 משפחות, המונות כ-316,750 פרטים באוכלוסיית המחקר (ללא מזרח ירושלים).

4.3.3 השאלונים

השאלון תורגם לערבית ולרוסית ומוחשב. הראיונות בוצעו בטלפון, והמראיינים הזינו את תשובות המרואיינים ישירות למערכת הראיונות הממוחשבת.

בראיונות הושלמו פרטים דמוגרפיים שאינם זמינים בנתונים מינהליים (הדת, מידת הדתיות, הדיור, השכלה) וכן שאלות בנושאים הבאים:

- התעסוקה: ההיסטוריה התעסוקתית, פרטים על התעסוקה בהווה (משלח היד, המעסיק, ההוצאות על טיפול בילדים ועל תחבורה למקום העבודה), חיפוש עבודה והחסמים המקשים על השתלבות בעבודה;
- ההכנסות: בשלושת החודשים שלפני מועד הריאיון, ממקורות שונים;

[25] ניתוח מלא של הנפל ופירוט הבדיקות שנערכו כדי לקבוע כי המדגם הסופי מייצג את אוכלוסיית המחקר מוצג בנספח ב'.

- מדדי רווחה לפי הדיווח העצמי של המרואיינים: כיסוי ההוצאות חודשיות, שביעות הרצון מהמצב הכלכלי;
- ידע על חוק מה"ש ומיצוי הזכאות למענק.

ריאיון נמשך, בממוצע, כ-25 דקות.

4.4 תיאור אוכלוסיית המדגם של הסקר

4.4.1 אוכלוסיית הסקר (קבוצת הניסוי) – ניתוח לפי פרטים

חלוקת אוכלוסיית הניסוי לפי הקבוצות השונות של הזכאים והלא זכאים מובאת בלוח 4.9.

לוח 4.9
אוכלוסיית הניסוי, פרטים*
(המקור: סקר מה"ש)

	מספר הנסקרים	אחוזים	ממוצע השכר החודשי (ש"ח)
ס"כ האוכלוסייה	350,510	100	2,410
זכאי וקיבל את המענק	25,110	7.2	3,870
זכאי ולא קיבל את המענק	24,740	7.1	3,830
לא עבד ב-2007	187,140	53.4	0
עבד ב-2007 בשכר נמוך מהשכר המזכה	24,500	7.0	1,060
עבד ב-2007 ולא זכאי ("הכנסות גבוהות")	89,010	25.4	7,060

* מספרי הנסקרים מוצגים לאחר "ניפוח" בהתאם למשקלות האוכלוסיות שהם מייצגים.

בלוחות הבאים נשמיט מהניתוח פרטים שהכנסתם מעבודה ב-2007 הייתה גבוהה מההכנסה המזכה במענק. זוהי קבוצה גדולה במדגם (25 אחוזים), שמאפייניה שונים מאלה של אוכלוסיית היעד המוגדרת בחוק. עם זאת, החלת החוק עשויה להשפיע על התנהגותם של פרטים אלו בשוק העבודה (למשל: הם עשויים לצמצם את היקף עבודתם כך שהכנסתם תיכנס לתחום ההכנסות המזכות במענק). שאלות אלו ייבחנו בשלב הבא של המחקר, כעבור זמן מספיק מהפעלת התוכנית, כך שאפקטים התנהגותיים מסוג זה יוכלו לבוא לידי ביטוי.

למעלה ממחצית מאוכלוסיית היעד של החוק במתכונת הניסיונית מתגוררת בירושלים, כרבע ממנה במזרח העיר – לוח 4.10).

לוח 4.10
מאפייני אוכלוסיית הניסוי, פרטים (ללא בעלי הכנסה גבוהה מעבודה)

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	לא זכאים		זכאים
		לא עבדו ב-2007	עבדו ב-2007 בשכר נמוך מהשכר המזכה	
מספר הפרטים	261,490	187,140	24,500	49,850
	אחוזים מכלל האוכלוסייה בטור לפי כל מאפיין			
האזור				
אשקלון	9	7	19	9
ירושלים	33	35	36	30
מזרח ירושלים	23	27	5	15
חדרה	24	21	31	34
נצרת	11	10	9	12
קבוצת האוכלוסייה				
יהודי ותיק	46	45	53	47
עולה 1990	18	14	32	23
ערבי	36	41	15	29
חרדי	17	17	18	16
המצב המשפחתי				
יחיד/נשוי ללא	31	35	37	14
נשוי עם 1-2 ילדים	28	25	26	39
נשוי עם 3+ ילדים	33	34	23	36
חד-הורי	8	6	13	11
אישה	58	57	80	51
קבוצת הגיל				
20-34	25	23	24	32
35-44	25	23	24	35
45-54	19	19	19	19
55-67	31	36	34	14
שנות לימוד				
0-8	18	19	16	14
9-11	17	18	9	17
12	27	26	25	30
13+	38	36	49	40
התעודה האחרונה				
אין תעודה/יסודי/ חטה"ב	39	42	26	34
סיום תיכון ללא בגרות	12	13	8	12
בגרות	14	13	18	16
על-תיכוני לא אקדמי	10	8	18	12
אקדמי/רב/דיין	21	20	26	21
תעודה מקצועית	3	2	3	3
יש מקצוע	49	34	72	91

כ-36 אחוזים מהפרטים הם ערבים, ושיעורם גבוה במיוחד בקרב פרטים שאינם מועסקים. כ-18 אחוזים מהפרטים הם עולים חדשים, ושיעורם גבוה בקרב המועסקים בעלי השכר הנמוך מהשכר המזכה. כ-17 אחוזים מהפרטים הגדירו את עצמם חרדים.

במדגם מיוצגות באופן דומה 3 קבוצות היעד: פרטים מעל גיל 55 ללא ילדים, פרטים שיש להם 1-2 ילדים ופרטים עם 3 ילדים או יותר. שיעור הפרטים בני 55 ומעלה בקרב הזכאים (14 אחוזים) נמוך משיעורם באוכלוסיית היעד (31 אחוזים). שיעור הנשים גבוה במיוחד בקרב בעלי שכר נמוך מהשכר המזכה גבוה במיוחד (80 אחוזים).

ל-40 אחוזים מהפרטים באוכלוסיית היעד יש לכל היותר תעודת סיום של חטה"ב, ורק ל-50 אחוזים יש מקצוע. לעומת זאת בקרב הזכאים 91 אחוזים דיווחו שהם בעלי מקצוע.

שיעור המועסקים במשרה חלקית גבוה משמעותית בקבוצת הפרטים שעבדו בשכר נמוך מהשכר המזכה במענק (84 אחוזים לעומת 35 אחוזים), ובהתאם לכך שכרם החודשי היה נמוך יותר. שיעור הזכאים שרצו להגדיל את היקף התעסוקה שלהם גבוה יותר משיעור הלא זכאים, ומשקלם של הזכאים שלא עבדו במשרה מלאה מסיבות רפואיות נמוך יותר (לוח 4.11).

שיעור העובדים בשכר נמוך מזה המזכה במענק המועסקים כעובדים בלתי מקצועיים גבוה יחסית (25 אחוזים, לעומת 14 אחוזים בקרב הזכאים), ושיעור גבוה מהם מקבלים את משכורתם מחברת כוח אדם (22 אחוזים לעומת 8 אחוזים בקרב הזכאים).

לוח 4.11
מאפייני תעסוקה באוכלוסיית הניסוי, פרטים (ללא בעלי הכנסה גבוהה מעבודה)

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	**לא זכאים**: עבדו ב-2007 בשכר נמוך מהשכר המזכה	**זכאים**
מספר התצפיות[26]	51,670	11,700	39,970
משרה מלאה, אחוזים	54	16	65
משרה חלקית, אחוזים	46	84	35
מספר השעות השבועיות, אחוזים	32	20	36
סיבות לתעסוקה במשרה חלקית			
לא מצאתי, אחוזים	23	10	18
המעסיק לא יכול, אחוזים	33	18	27
מגבלות בריאות, אחוזים	5	27	14
טיפול בילדים, אחוזים	23	25	24
טיפול בבן משפחה, אחוזים	1	1	1
לומד, אחוזים	4	6	5
הפסד הטבות, אחוזים	2	7	4
גיל מבוגר, אחוזים	6	1	4
לא מעוניין, אחוזים	1	2	2
השכר החודשי הממוצע (2007), ש"ח	3,880	1,210	3,200
משלח יד			
אקדמי/חופשי/טכני/מנהלים, אחוזים	14	12	15
פקידות, אחוזים	16	10	17
סוכנים, מכירות ושירותים, אחוזים	24	35	21
עובדים מקצועיים, אחוזים	30	18	33
עובדים בלתי-מקצועיים, אחוזים	16	25	14
נותן השכר			
מקום עבודה/מעסיק, אחוזים	85	69	90
חברת כוח אדם, אחוזים	11	22	8
עצמאי/עסק משפחתי, אחוזים	4	9	2

[26] ההגדרה של קבוצת הזכאים וקבוצת הפרטים שעבדו בשכר נמוך מהשכר המזכה מוגדרת על בסיס נתוני שע"מ ואינה מתיישבת תמיד עם הנתונים שהמרואיינים מסרו בריאיון.

לוח 4.12
מוביליות באוכלוסיית הניסוי, לפי קבוצת האוכלוסייה ולפי ההרכב המשפחתי, פרטים (ללא בעלי הכנסה גבוהה מעבודה)

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	לפי קבוצות האוכלוסייה				לפי ההרכב המשפחתי	
		יהודי ותיק	עולה 1990	ערבי	ערבי מזרח ירושלים	עם ילדים	55+
מספר התצפיות	261,090	119,690	46,286	35,333	59,781	179,264	81,525
לא עבד ב-2007, לא עבד ב-2008, אחוזים	54	54	43	61	59	49	66
לא עבד ב-2007, עבד ב-2008, אחוזים	7	6	10	7	7	8	4
עבד ב-2007, לא עבד ב-2008, אחוזים	6	5	7	5	9	7	5
עבד ב-2007, עבד ב-2008, אחוזים	32	35	41	27	25	36	25
השינוי בשכר החודשי הממוצע (שע"מ), ₪	***180	***270	110	***240	10	***170	***190
השינוי בשיעור המועסקים, אחוזים	0.7	0.7	2.9	1.8	-1.7	1.3	-0.5

*p<0.10; **p<0.05; ***p<0.01

המובהקות חושבה בעזרת מודול complex sample של SPSS: בני זוג מזוהים כאשכול; זאת תוך התייחסות לשכבות דגימה ושקלול.

אין שינוי משמעותי בשיעור המועסקים מתוך אוכלוסיית הניסוי בין שנת 2007 לשנת 2008, אולם ניכרת באוכלוסייה זו מוביליות גדולה יחסית: כשמינית מהמועסקים התחלפו בין השנים האלו. שיעור המועסקים ברציפות בשנים 2007 ו-2008 בקרב הפרטים עם ילדים גבוה משמעותית מאשר בקרב הפרטים שמעל גיל 55.

לוח 4.13
הסיבות לאי-תעסוקה ב-5 השנים האחרונות, בקרב הפרטים שרואיינו במסגרת הסקר, לא עבדו ב-2007, ודווחו שלא עבדו ב-5 השנים האחרונות שקדמו למועד הריאיון

(המקור: סקר מה"ש)

		לפי קבוצות באוכלוסייה				לפי הרכב משפחתי	
	סה"כ	יהודי ותיק	עולה 1990	ערבי	ערבי מזרח ירושלים	עם ילדים	55+
מספר התצפיות	72,885	33,062	8,942	11,338	19,542	40,091	32,793
לימודים, אחוזים	11	21	7	0	1	19	1
מחלה, נכות או מגבלה גופנית, אחוזים	27	26	41	32	19	21	34
גיל גבוה, פנסיה, אחוזים	22	28	23	13	13	6	41
חיפשתי ולא מצאתי, אחוזים	5	6	7	5	2	5	5
טיפלתי בילדים, אחוזים	17	7	9	26	35	30	2
טיפלתי בבן משפחה חולה, אחוזים	3	5		2	2	2	4
טיפלתי במשק הבית, אחוזים	10	3	1	16	22	10	9
לא מעוניין לעבוד, אחוזים	5	3	9	4	5	6	3

על פי דיווחם של המרואיינים, הסיבות העיקריות לאי תעסוקה ב-5 השנים שקדמו למועד הריאיון הן מחלה או נכות, גיל גבוה או יציאה לפנסיה, טיפול בילדים או במשק הבית ולימודים (לוח 4.13). יש הבדלים משמעותיים בין תת-האוכלוסיות השונות. 75 אחוזים מהנסקרים המבוגרים (55+) ציינו מגבלות פיזיות או גיל מבוגר כסיבה לאי תעסוקה ב-5 השנים האחרונות; זאת לעומת 27 אחוזים בלבד בקרב הפרטים עם ילדים, שאצלם הסיבה הדומיננטית לאי התעסוקה היא טיפול בילדים או במשק בית.

הסיבות העיקריות שציינו ערבים הן טיפול בילדים וטיפול במשק הבית ומחלה או נכות, בעוד שיהודים ציינו מחלה או נכות וגיל גבוה או יציאה לפנסיה.

כ-81 אחוזים מהנסקרים עם ילדים עובדים/עבדו וחיפשו עבודה, לעומת 73 אחוזים בקרב הפרטים המבוגרים (לוח 4.14). שיעור הפרטים שלא חיפשו עבודה בקרב הנסקרים המבוגרים (18 אחוזים) גבוה במידה ניכרת מאשר בקרב הנסקרים שהם הורים לילדים (13 אחוזים). הסיבה העיקרית לאי חיפוש עבודה אצל המבוגרים היא מצב בריאותי, ואילו אצל הנסקרים עם ילדים – הטיפול בילדים.

לוח 4.14
חיפוש עבודה והסיבות לאי-חיפוש עבודה, להוציא פרטים שלא עבדו ב-2007 ודווחו שלא עבדו ב-5 השנים האחרונות שקדמו למועד הריאיון

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	לפי קבוצות באוכלוסייה				לפי הרכב משפחתי	
		יהודי ותיק	עולה 1990	ערבי	ערבי מזרח ירושלים	עם ילדים	55+
מספר התצפיות	95,908	46,435	24,423	8,166	16,884	66,635	29,273
השתתפות בכוח העבודה							
עובד, אחוזים	69	67	64	73	80	70	68
עובד ומחפש עבודה, אחוזים	9	12	8	6	7	11	5
לא עובד מחפש עבודה,אחוזים	7	7	8	4	5	6	9
לא עובד ולא מחפש עבודה,אחוזים	15	14	20	18	8	13	18
סיבות לאי-חיפוש עבודה, אחוזים							
מחלה, נכות או מגבלה, אחוזים	37	29	49	49	35	31	49
טיפלתי בילדים או בבן משפחה, אחוזים	26	21	31	37	28	33	14
לימודים, אחוזים	13	14	14	9	0	20	0
לא מעוניין לעבוד/ התייאשתי, אחוזים	14	19	3	3	19	11	20
גיל גבוה, פנסיה, אחוזים	9	13	2	3	18	5	17

4.4.2 אוכלוסיית הסקר (קבוצת הניסוי) – ניתוח לפי משפחות

לוח 4.15
התפלגות אוכלוסיית המחקר, משפחות

(המקור: סקר מה"ש)

	N	אחוזים	ממוצע השכר מעבודה (ש"ח)
ס"כ האוכלוסייה	207,791	100	4,050
זכאי וקיבל	22,781	11.0	5,830
זכאי ולא קיבל	22,471	10.8	5,570
לא עבד ב-2007	82,741	39.8	0
עבד ב-2007 בשכר נמוך מהשכר המזכה	40,799	19.6	3,050
עבד ב-2007 ולא זכאי ("הכנסות גבוהות")	38,999	18.8	11,790

ב-22 אחוזים מהמשפחות באוכלוסיית הניסוי – כ-45,000 משפחות – לפחות אחד מבני הזוג נמצא זכאי למענק מס הכנסה שלילי, ומחציתן מימשו את הזכאות. 40 אחוזים מהמשפחות הן משפחות שלא היה בהן מפרנס בשנת 2007 (לוח 4.15).

בלוחות הבאים נשמיט מהניתוח משפחות שהכנסתן מעבודה ב-2007 הייתה גבוהה מההכנסה המזכה במענק.

לוח 4.16
מאפיינים של אוכלוסיית הניסוי, משפחות

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	לא זכאים		זכאים
		לא עבדו ב-2007	עבדו ב-2007 בשכר נמוך מהשכר המזכה	
מספר התצפיות	167,075	81,748	40,230	45,097
	אחוזים מכלל האוכלוסייה בטור לפי כל מאפיין			
האזור				
אשקלון	10	8	14	8
ירושלים	32	34	30	31
מזרח ירושלים	22	28	15	16
חדרה	26	20	31	32
נצרת	10	10	10	12
קבוצת האוכלוסייה				
יהודי ותיק	47	46	52	46
עולה 1990	20	15	24	23
ערבי	33	39	25	30
חרדי	14	14	13	16
זוג	63	51	65	83
יחיד	37	49	35	17
המצב המשפחתי				
ללא ילדים	37	49	37	14
עם ילדים: זוג 2-1 ילדים	23	15	23	37
עם ילדים: זוג 3+ ילדים	26	21	22	37
עם ילדים: חד הורי	15	14	19	12
מועסקים בקרב בני הזוג				
0	49	100	0	0
1	38	0	90	61
2	13	0	10	39

רק 14 אחוזים מהמשפחות הזכאיות הן משפחות ללא ילדים מתחת לגיל 19, לעומת 37 אחוזים באוכלוסיית הסקר.

ב-90 אחוזים מהמשפחות שבהן הכנסות בני הזוג מעבודה נמוכות מהשכר המזכה במענק רק אחד מבני הזוג עובד. זאת לעומת 61 אחוזים מהמשפחות שבהן לפחות אחד מבני הזוג זכאי למענק.

לוח 4.17
בעלות על נכסים ודיווח עצמי של המרואיינים על רווחה כלכלית, לפי קבוצת האוכלוסייה ולפי ההרכב המשפחתי, משפחות (לא כולל עובדים בשכר גבוה)

(המקור: סקר מה"ש)

	סה"כ	לפי קבוצת האוכלוסייה				לפי ההרכב משפחתי	
		יהודי ותיק	עולה 1990	ערבי	ערבי מזרח ירושלים	עם ילדים	55+
מספר התצפיות	168,792	79,497	33,365	19,504	36,426	106,726	62,066
בעלות על דירה, אחוזים	64	72	55	72	50	61	69
בעלות על רכב, אחוזים	36	44	18	40	35	38	35
מצליחים לכסות הוצאות חודשיות							
מצליחים ללא קושי, אחוזים	9	11	4	12	7	8	11
מצליחים, אחוזים	21	23	21	15	19	19	24
לא כל כך מצליחים, אחוזים	44	37	51	48	52	46	40
בכלל לא מצליחים, אחוזים	25	28	23	24	22	26	24
תחושת עוני בעבר, אחוזים	51	48	55	58	52	52	49
מתוכם: בשנה האחרונה, אחוזים	61	63	60	56	63	66	52

לוח 4.18
בעלות על נכסים ודיווח עצמי של המרואיינים על רווחה כלכלית, לפי קבוצת האוכלוסייה, משפחות (לא כולל עובדים בשכר גבוה)

(המקור: סקר מה"ש)

	לא עבד ב-2007	עבד ב-2007 בשכר נמוך	זכאי
	אחוזים מכלל האוכלוסייה בטור לפי כל מאפיין		
בעלות על דירה	67	64	62
בעלות על רכב	43	37	33
מצליחים לכסות הוצאות חודשיות			
מצליחים ללא קושי	7	12	9
מצליחים	20	18	23
לא כל כך מצליחים	47	39	45
בכלל לא מצליחים	26	29	23
תחושת עוני בעבר	56	51	49
מתוכם: בשנה האחרונה	63	61	61

64 אחוזים מהמשפחות באוכלוסיית הסקר הן בעלות דירה, ול-36 אחוזים מהן רכב בבעלותן. שיעורי הבעלות על דירה ורכב נמוכים יחסית בקרב הזכאים, למרות הבדלי ההכנסה בין הזכאים לעובדים ששכרם נמוך מסף הזכאות. 70 אחוזים מהמשפחות שרואיינו אמרו שהן לא כל-כך או בכלל לא מצליחות לכסות את ההוצאות החודשיות שלהן (לוח 4.18).

רמת ההכנסה של המשפחות בסקר והרכבה

לוח 4.19 מראה את מקורות ההכנסה של המשפחות בסקר בשתי תקופות החקירה. בדומה להערכות בעת הוצאת המדגם, במועד הריאיון הראשון t_0 היו ליותר משני שלישים מהמשפחות במדגם הכנסות מעבודה ול-29 אחוזים מהמשפחות בקבוצת הניסוי לא היו הכנסות מעבודה כלל. (הנתונים המקבילים בקבוצת הביקורת דומים.) הכנסה מקצבאות הייתה למרבית המשפחות – יותר מ-80 אחוזים – והכנסה מפנסיה – ל-10 אחוזים מהמשפחות בקבוצת הניסוי (ולכ-7 אחוזים מהמשפחות בקבוצת הביקורת). הכנסות מפרטים אחרים (מלבד ראש המשפחה ובן הזוג) וכן הכנסות אחרות, אשר עיקרן תמיכות שאינן מהממשלה, היו לכשליש מהמשפחות. בתקופה t_1 ירד שיעור המקבלים הכנסות מכל מקורות ההכנסה למעט המענק ממס הכנסה שלילי. תמונה דומה משתקפת גם מנתוני קבוצת הביקורת. ב-t_1 הגיע שיעור המקבלים את המענק ל-6.5 אחוזים מהמשפחות במדגם.

לוח 4.19

מקורות ההכנסה של המשפחות, t_0 ו-t_1, קבוצות הניסוי וביקורת

(המקור: סקר מה"ש)

		הניסוי			הביקורת		
	מקור ההכנסה	אין הכנסה	יש הכנסה	לא יודע/ מסרב לענות	אין הכנסה	יש הכנסה	לא יודע/ מסרב לענות
	אחוזים מכלל האוכלוסייה בטור לפי כל מאפיין						
t_0 (מועד הריאיון הראשון, לפני יישום החוק)	עבודה ראש משק בית/ בן זוג	28.7	69.2	2.2	32.0	65.9	2.1
	קצבאות	18.7	81.3	0.0	15.7	84.3	0.0
	פנסיה	90.1	9.9	0.0	92.9	7.1	0.0
	הכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית	21.4	22.9	55.7	18.2	21.1	60.7
	הכנסות אחרות	90.8	9.2	0.0	92.5	7.5	0.0
	מענק מס הכנסה שלילי	100.0	0.0	0.0	100.0	0.0	0.0
t_1 (מועד הריאיון השני)	עבודה ראש משק בית/ בן זוג	32.1	64.9	3.1	35.7	59.7	4.5
	קצבאות	20.0	80.0	0.0	17.0	83.0	0.1
	פנסיה	91.3	8.7	0.0	91.6	8.4	0.0
	הכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית	0.3	14.3	85.4	0.8	12.8	86.4
	הכנסות אחרות*	92.9	7.1	0.0	93.8	6.3	0.0
	מענק מס הכנסה שלילי***	93.5	6.5	0.0	100.0	0.0	0.0

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

בדיקת ההבדלים בין הניסוי והביקורת, בכל אחת מהתקופות.

בלוח 4.20 מוצגים נתוני ההכנסה בש"ח לחודש בשתי תקופות החקירה, בקבוצות הניסוי והביקורת, וכן ההבדלים ביניהם בין שתי התקופות. הלוח מראה כי נתוני

ההכנסה של קבוצות הניסוי והביקורת דומים באופן כללי, וכך גם השינוי בסך ההכנסה בין שתי תקופות החקירה (ירידה של 5 אחוזים בקבוצת הניסוי ושל 3 אחוזים בקבוצת הביקורת), והשינויים בהכנסות ששיעור גבוה של נדגמים דיווח על קבלתן (עבודה וקצבאות).

לוח 4.20

ההכנסה בש"ח לחודש לפי מקורות ההכנסה, t_0 ו-t_1, קבוצות הניסוי והביקורת

(המקור: סקר מה"ש)

	מקור ההכנסה	הניסוי	הביקורת
t_0 **(מועד הריאיון הראשון, לפני יישום החוק)**	ההכנסה ברוטו למשפחה	5,670	5,641
	עבודה ראש משק הבית/ בן הזוג	3,633	3,748
	קצבאות	1,113	1,172
	פנסיה	548	369
	הכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית	189	259
	הכנסות אחרות	196	108
	מענק מס הכנסה שלילי	-	-
t_1 **(מועד הריאיון השני)**	הכנסה ברוטו למשפחה	5,375	5,496
	עבודה ראש משק הבית/ בן הזוג	3,259	3,530
	קצבאות	1,195	1,279
	פנסיה	414	343
	הכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית	229	228
	הכנסות אחרות	274	129
	מענק מס הכנסה שלילי	15	-
שיעור השינוי	הכנסה ברוטו למשפחה	-5%	-3%
	עבודה ראש משק הבית/ בן הזוג	-10%	-6%
	קצבאות	7%	9%
	פנסיה	-25%	-7%
	הכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית	21%	-12%
	הכנסות אחרות	40%	19%

כצפוי, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת בהתפתחות ההכנסות. במקביל לירידה בהכנסה מעבודה ניכרה בשתי הקבוצות עלייה של ההכנסה מקצבאות בתקופה t_1 (בשתי הקבוצות), התואמת את העלייה בקצבאות הקבועות בחוק וכן בהכנסות אחרות (הכוללות רכיב חשוב של תמיכות אחרות). עליות אלה מיתנו במקצת את הירידה בסך ההכנסות של המשפחות בין שתי התקופות (פרט לנתון על ההכנסות של מבוגרים אחרים במשק הבית, נתון שאינו אמין).

כללית, הדמיון בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת במגמות השינויים בהכנסות מהמקורות השונים מראה על ההתאמה הטובה בין שתי הקבוצות.

לוחות ה׳-10 ו-ה׳-15 בנספח ה׳ מציגים את רמת ההכנסה והרכבה לגבי המשפחות עם ילדים, המשפחות של בני 55+ והמשפחות בפילוח לפי הזכאות למענק, בשתי תקופות החקירה. בשלוש קבוצות האוכלוסייה, ובמידה רבה גם בתת-הקבוצות של כל קבוצה, רמות ההכנסה ברוטו בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת דומות מאוד. רמת ההכנסה של המשפחות הזכאיות גבוהה יחסית ומגיעה לכ-7,300 ש״ח בתקופת הניסוי ב-t_0. רמת ההכנסה של הקבוצה הרביעית – לא זכאים מסיבות אחרות – גבוהה יותר. כללית ירדה רמת ההכנסה בכל הקבוצות הנבדקות, אף כי הירידות בקבוצת הזכאים למענק ובקבוצת המשפחות עם ילדים מתונות יחסית. כספי המענק הם כ-0.2 אחוז מסך ההכנסה ברוטו, ובקבוצת הזכאים הם מגיעים ל-0.4 אחוז מסך ההכנסה החודשית.

לוח 4.21 להלן מרכז את הפרשי ההפרשים בהכנסה בין שתי תקופות החקירה לפי קבוצות זכאות, ולוח 4.22 מרכז ממצאים אלה בפילוח לפי 3 קבוצות האוכלוסייה: משפחות זכאיות, משפחות עם ילדים ומשפחות של בני 55+. כאשר הפרש ההפרשים חיובי, המשמעות היא שההפרש בין שתי תקופות החקירה בניסוי גבוה מההפרש בין שתי תקופות החקירה בביקורת, כלומר שההכנסה בקבוצת הניסוי עלתה יותר (או ירדה פחות) מאשר בקבוצת הביקורת. לגבי כלל המשפחות, ולגבי המשפחות של בני 55+ הממצאים מראים ירידה של ההכנסות בקבוצת הניסוי לעומת קבוצת הביקורת. בקבוצת בני 55+ ירידה זו אף מובהקת סטטיסטית, משמע שהמענק לא השפיע על ההכנסה בכיוון המבוקש. לעומת זאת בבדיקת המשפחות עם ילדים והמשפחות הזכאיות מתקבל כי הפרש ההפרשים הוא חיובי, ובמשפחות הזכאיות – חיובי ברמה גבוהה, של מעל ל-600 ש״ח (אף כי עדיין לא במובהק). משמע שהמענק העלה את ההכנסה של המשפחות שקיבלו אותו, ובכללן המשפחות עם ילדים. (זאת באוכלוסייה הכלולה במדגם, שהיא, כאמור, אוכלוסייה עם מאפיינים התואמים לחוק ובעלת פוטנציאל להפוך לזכאים אם ייצאו לעבוד או יגדילו את הכנסתם מעבודה). יצוין כי גם במשפחות הלא-זכאיות הפרש ההפרשים הממוצע הוא חיובי, אמנם ברמה נמוכה מזו של המשפחות הזכאיות – מה שמאפשר להניח כי המענק הוא הגורם לשינוי החיובי בתקופה t_1 לעומת t_0 באוכלוסיית הזכאים. יצוין עוד כי התוצאה לגבי מענק מס הכנסה שלילי היא היחידה ברמת מובהקות גבוהה.

לסיום חלק זה יצוין כי בבדיקה שנעשתה מול נתוני סקר ההכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ל-2008 לגבי קבוצות האוכלוסייה התואמות ככל האפשר את ההגדרות של מסגרת הדגימה בקבוצת הניסוי (יישובי הניסוי, משפחות עם ילדים ובני 55+, לפי תקרת השכר המשפחתית ורמת השכר לכל אחד משני בני הזוג וכו׳), מתברר כי לאחר זקיפת ההכנסות החסרות בדרך שתוארה לעיל, יש דמיון במגמות השינוי בהכנסות בין שתי תקופות החקירה בקבוצות השונות, לפחות לגבי ההכנסות העיקריות.

לוח 4.21

הפרש ההפרשים בין t_0 ל-t_1 בהכנסה למקורותיה, קבוצות הניסוי והביקורת, לפי קבוצות הזכאות (בש"ח)

(המקור: סקר מה"ש)

			לא זכאים		
	סה"כ	זכאים	לא עובדים	עובדים בשכר נמוך	לא זכאים מסיבות אחרות
הכנסה ברוטו	-68	147	-713	841	121
הכנסה מעבודה	-76	-134	-261	21	275
קצבאות ביטוח לאומי	-15	68	-238	203	73
הכנסה של בני משפחה אחרים	49	*159	-80	645	-216
פנסיה	-85	-58	-240	3	81
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	-63	-100	-34	-21	-59
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	*115	180	156	-16	-26
מענק מס הכנסה שלילי	***14	***32	*3	1	2

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

לוח 4.22

הפרש ההפרשים בין t_0 ל-t_1 בהכנסה למקורותיה, קבוצות הניסוי והביקורת (בש"ח)

(המקור: סקר מה"ש)

	כלל המשפחות	משפחות זכאיות	משפחות עם ילדים	משפחות של בני 55+
הכנסה ברוטו	-151	619	270	*-765
הכנסה מעבודה	-156	35	-48	-311
קצבאות ביטוח לאומי	-26	186	93	-200
הכנסה של בני משפחה אחרים	71	195	-31	219
פנסיה	-109	-210	97	-400
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	-76	91	-60	-97
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	*135	256	204	32
מענק מס הכנסה שלילי	***15	***64	***21	***7

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

ממדי העוני של המשפחות בסקר

מדדי העוני חושבו לצורך הניתוח הנוכחי בהתאם לגישה היחסית הנהוגה בביטוח הלאומי, אשר לפיה משפחה היא ענייה אם הכנסתה הפנויה לנפש תקנית נמוכה מקו העוני, שהוא מחצית החציון של ההכנסה הכספית לנפש תקנית[27].

[27] ראו דוחות "ממדי העוני והפערים החברתיים" וכן הסקירות השנתיות (פרק 2) של המוסד לביטוח לאומי, שנים שונות.

בסקר הנוכחי לא היו לנו נתונים על ההכנסה הפנויה של המשפחות (בניכוי מסים ישירים). עם זאת, מאחר שמדובר ברמות הכנסה נמוכות ובינוניות – ניתן להניח כי ההכנסה ברוטו דומה להכנסה נטו, ולפיכך החישובים נסבו על ההכנסה ברוטו של המשפחות. קו העוני הוא קו העוני הכללי, והוא נלקח מנתוני דוח העוני בהתבסס על סקר ההכנסות לשנת 2008 לגבי t_0 ומסקר ההכנסות של התקופה יולי 2008-יוני 2009 לגבי t_1. ההכנסה לנפש תקנית חושבה לפי סולם השקילות הישראלי הקיים.

לוח 4.23 מציג את ההכנסה לנפש תקנית כשיעור מקו העוני בקבוצות השונות בשתי תקופות החקירה. הוא מראה כי ההכנסה המתוקנת לכלל המשפחות עם ילדים במדגם דומה מאוד להכנסת קו העוני (99-100 אחוזים ממנה) בשתי תקופות החקירה. בפילוח לתת-קבוצות בתוך המשפחות עם ילדים ההכנסה של הערבים היא הנמוכה ביותר (כ-83 אחוזים מהכנסת קו העוני). נתוני ההכנסות בקבוצת הביקורת אינם רחוקים בהרבה, אך גבוהים מעט יותר. בקרב בני ה-55+ רמת החיים גבוהה יותר, וההכנסה בתקופה t_0 גבוהה בכשליש, בממוצע, מקו העוני. בתקופה t_1 ההכנסה יורדת לכ-10 אחוזים מעל קו העוני בקבוצת הניסוי לעומת יציבות בקבוצת הביקורת. בקבוצת הזכאים ההכנסה גבוהה בכשליש מקו העוני בקבוצות הניסוי והביקורת. היא יורדת בשתי הקבוצות בתקופה t_1 – אך בשיעור גבוה יותר בקבוצת הביקורת, ומכאן הפרש ההפרשים החיובי בהכנסות, כפי שהוסבר לעיל. ההכנסה המתוקנת הנמוכה ביותר בפילוח לפי קבוצות הזכאות – נמוכה בכ-30 אחוזים מהכנסת קו העוני – היא של לא זכאים המשתכרים שכר נמוך.

לוח 4.23
ההכנסה ברוטו לנפש תקנית בש״ח לחודש וכאחוז מקו העוני

(המקור: סקר מה״ש)

	t_0				t_1			
	הניסוי		הביקורת		הניסוי		הביקורת	
	הכנסה ברוטו לנפש תקנית, ש״ח	כאחוז מקו העוני	הכנסה ברוטו לנפש תקנית, ש״ח	כאחוז מקו העוני	הכנסה ברוטו לנפש תקנית, ש״ח	כאחוז מקו העוני	הכנסה ברוטו לנפש תקנית, ש״ח	כאחוז מקו העוני
משפחות עם ילדים								
סה״כ	1,728	99.2	1,801	103.4	1,765	99.8	1,722	97.4
חד הוריות	1,554	89.2	1,445	82.9	1,835	103.8	1,529	86.5
דו הוריות		102.3	1,853	106.4	1,744	98.7		98.7
יהודים		102.2	1,851	106.3	1,822	103.0		100.1
ערבים		83.4	1,485	85.2	1,454	82.2		82.3
עולים		91.2	1,913	109.8	2,000	113.1		122.9
בני 55+ ללא ילדים								
סה״כ	2,309	132.5	2,236	128.4	1,951	110.3	2,246	127.0
יהודים		140.9	2,345	134.7	2,019	114.2		132.6
ערבים		115.3	1,531	87.9	2,043	115.5		90.7
עולים		114.7	2,143	123.1	2,082	117.7		110.7
קבוצות זכאות								
זכאים		137.8	2,289	131.4	2,282	129.0		122.4
לא זכאים ולא עובדים	1,725	99.0	1,362	78.2	1,562	88.3	1,486	84.1
לא זכאים, שכר נמוך	1,220	70.0	1,699	97.5	1,277	72.2	1,431	80.9
אחר		171.4	3,334	191.4	2,794	158.0		176.3

בלוח 4.24 מוצגת תחולת העוני של המשפחות בסקר לפי קבוצות אוכלוסייה[28]. כפי שניתן להתרשם, ממדי העוני גבוהים ביחס לכלל האוכלוסייה: תחולת העוני של המשפחות במדגם מגיעה ל-56 אחוזים (לעומת 20 אחוזים בשנים האחרונות בכלל המשפחות בישראל), ותחולת העוני של ילדים מגיעה ל-69 אחוזים (לעומת כ-35 אחוזים בכלל האוכלוסייה). מספרים אלה מעידים כי באוכלוסייה זו יש משפחות רבות שאינן עובדות כלל, ומשפחות עובדות עד לסף הזכאות – אותה אוכלוסייה

[28] נדגיש כי המדגם של המחקר נבנה במטרה להשוות בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת לצורך בחינת שאלות שונות שהוגדרו כמוקד המחקר, כגון הצטרפות לשוק העבודה, מבלי לבדוק האם המשקלות שהתקבלו במדגם מייצגים את תמונת העוני באזורי השילוב.

פוטנציאלית שאליה מופנה החוק. שיעורי העוני הגבוהים מדגישים את חשיבותה ודחיפותה של מדיניות לעידוד התעסוקה ולשיפור ההכנסה.

המגמות של ממדי העוני בקבוצות האוכלוסייה בסקר מצביעות על דמיון למידע המתקבל מדוחות העוני: תחולת העוני של ערבים גבוהה מהממוצע, ותחולת העוני של עולים נמוכה ממנו. תחולת העוני של הזכאים לתוכנית מגיעה ל-59 אחוזים, ויחס פער ההכנסות מגיע ל-43 אחוזים[29]. בשלב זה אין אפשרות להסיק מכך על השפעת מס ההכנסה השלילי על העוני ועל ההתנהגות בשוק העבודה, שכן הממצאים הנוכחיים מתייחסים להשפעתו בדיעבד: ההחלטות הנוגעות לשוק העבודה התקבלו ב-2007, לפני ידיעת הציבור על התוכנית ולפני הפעלתה; לכן השפעות אפשריות של התוכנית להגדלת ההצטרפות לשוק העבודה ובאמצעותה להפחתת העוני לא יכלו להתבטא בתוצאות שלפנינו. ממדי העוני של הזכאים שמימשו את זכאותם אכן ירדו, אך מידת ההשפעה של המענק לחילוץ-מעוני של כל האוכלוסייה הפוטנציאלית תלויה במידת ההשפעה שתהיה לתוכנית על ההצטרפות לתעסוקה. לעת עתה סביר להניח כי הצטרפותה נמוכה יחסית. עם זאת, ירידת תחולת העוני בקרב אלה שמימשו את זכאותם בשיעור של 8 אחוזים (על פי דיווחי הנסקרים) וירידה של 5 אחוזים בעומק העוני - פער ההכנסות של העניים מקו העוני - אצלם עשויות להצביע על פוטנציאל לשיפור עתידי בהצטרפות לתעסוקה.

[29] בהשוואה מול סקר הכנסות ל-2008 של הלמ"ס, מתקבל כי תחולת העוני בסקר הנוכחי גבוהה מזו של האוכלוסייה המקבילה בסקר ההכנסות: כ-60 אחוזים לעומת כ-40 אחוזים. בדיקה נוספת מעלה כי ההבדלים הם בעיקר בקבוצת בני ה-55 ומעלה באזורי השילוב. סביר להניח שחלק מההבדלים נובעים מטעויות תשובה ודגימה בשני מקורות הנתונים, שכן מאחר שסקר הכנסות מתוכנן לתת נתונים ברמות אוכלוסייה רחבות יותר מאשר בקבוצות ספציפיות מאוד כבני ה-55 ומעלה באזורי השילוב, לא ניתן לדעת אילו ממצאים משקפים יותר את מצבה של האוכלוסייה הספציפית.

לוח 4.24

ממדי העוני של האוכלוסייה בסקר לפי קבוצות אוכלוסייה, ניסוי, t_1

(המקור: סקר מה"ש)

	תחולת העוני – משפחות			תחולת העוני – ילדים			פער ההכנסות		
	לפני המענק	אחרי המענק	שיעור הנחלצים מעוני	לפני המענק	אחרי המענק	שיעור הנחלצים מעוני	לפני המענק	אחרי המענק	שיעור הנחלצים מעוני
סה"כ, אחוזים	63.5	63.3	0.4	75.7	75.6	0.1	53.8	53.7	0.1
חד-הוריות, אחוזים	67.9	67.9	0.0	76.4	76.4	0.0	46.8	46.7	0.3
יהודים, אחוזים	54.9	54.5	0.7	69.5	69.4	0.2	56.0	56.1	0.1
ערבים, אחוזים	81.7	81.7	0.0	86.3	86.3	0.0	51.5	51.4	0.2
עולים, אחוזים	53.5	53.1	0.8	68.0	68.0	0.0	48.1	48.0	0.1
זכאים, אחוזים	59.0	57.9	1.9	70.7	70.4	0.4	43.4	43.2	0.4
מהם: קיבלו מענק*, אחוזים	53.8	49.3	8.4	68.3	67.1	1.7	30.8	29.2	5.1

* חושב על בסיס דיווחי הנסקרים לגבי קבלת המענק (ללא הנתונים המינהליים).

5. בסיסי הנתונים המינהליים

חלק מהניתוחים בדוח (כגון ניתוח המאפיינים הדמוגרפיים של הזכאים, ההכנסות מעבודה של הזכאים ומימוש הזכאות) מתבסס על מקורות מידע מנהליים:

א. קובץ נישומים הכולל מדגם מקרי של 10 אחוזים מסך השכירים במשק בשנת 2007.

ב. מאגר מידע של רשות המסים.

5.1 קובץ השכירים בשנת 2007

הניתוח המפורט של הזכאים למענק מס הכנסה שלילי ומקבליו נסב על קובץ השכירים, שהוכן על בסיס טופסי 126 ממוכנים. טופס זה מוגש לרשות המסים על ידי המעביד, ובו ריכוז של כל התשלומים והניכויים, נקודות הזיכוי, פירוט חודשי העבודה וכו' לגבי כל אחד מעובדיו ברמה שנתית. בקובץ נכללו 10 אחוזים מסך השכירים במשק, שנדגמו בצורה מקרית, והוא מונה כ-300,000 נדגמים בשנת 2007. לבסיס הנתונים שהוכן עבור בנק ישראל הוספו נתוני שכר של בני הזוג של הנדגמים אם הם עבדו כשכירים. לכל רשומה צורפו נתונים על מספר הילדים וגילם, תאריך העלייה ומקום המגורים של הנדגמים, על סמך נתונים שנתקבלו ממשרד הפנים.

הודות לזיהוי המדויק של אוכלוסיית המחקר, הוספו לקובץ נתוני הזכאות הפרטניים, הכוללים גם את סכומי המענק ומימוש הזכאות לו, אשר נתקבלו מרשות המסים.

5.2 הנתונים המינהליים של רשות המסים

הערכת כלל אוכלוסיית הזכאים למענק מס הכנסה שלילי וסכום המענק בוצעה על ידי רשות המסים על בסיס נתונים מינהליים הכוללים את הכנסות הנישומים בשנת 2007 ובהתאם לקריטריונים שהוגדרו בחוק מס הכנסה שלילי. מאגר הנתונים של רשות המסים מרכז מידע על הדיווחים השנתיים של עצמאיים ודיווחים של המעבידים על העסקת עובדים שכירים (על בסיס דיווח שנתי בטופס 126). לצורך זיהוי הזכאים וחישוב סכומי המענק נבדק מידע אודות הבעלות על מקרקעין, המגבילה את הזכאות למענק[30], ועל ההכנסות האחרות כגון הכנסות מהון.

6. מאפייני אוכלוסיית הזכאים למענק מס הכנסה שלילי

6.1 מאפיינים דמוגרפיים

אוכלוסיית הזכאים[31] נאמדה בכ-64,000 פרטים (לוח 6.1) והיוותה כ-13 אחוזים מהשכירים המתגוררים באזורי השילוב (כ-490 אלף פרטים).

שכרם של מרבית הלא זכאים באזורי השילוב הוא מחוץ לרמות המזכות במענק. (כ-43 אחוזים השתכרו מעל לרף המקסימלי, וכ-19 אחוזים השתכרו מתחתיו.) בקרב הלא זכאים שהשתכרו בגבולות השכר הרלוונטי רק שליש הם בעלי מאפיינים דמוגרפיים המוגדרים בחוק, אך זכאותם נפסלה בשל מבחן ההכנסות ומסיבות אחרות – ברבע מהמקרים מפני שכרם הגבוה של בני זוגם ובשאר המקרים מסיבות אחרות.

---

[30] הזכאות למענק נשללת אם בעלות הפרט 50 אחוזים ויותר מהזכות למקרקעין (למעט דירת מגורים יחידה בישראל).

[31] אוכלוסיית הזכאים הפוטנציאליים כוללת את כל השכירים שעבדו בשנת 2007, שמאפייניהם הדמוגרפיים (הגיל, מספר הילדים) ורמת הכנסותיהם תואמים את הגדרת החוק. (ראה סעיף 3 "קריטריונים לזכאות" בפרק 3.) מספר הזכאים נאמד על ידי רשות המסים על סמך מערך מידע הכולל את נתוני ההכנסות ברמת הפרט. הזכאים שהגישו בקשה וקיבלו את המענק הוגדרו במסמך זה כממשים. (להרחבה ראו פרק 7 של דוח זה.)

לוח 6.1
התפלגות הזכאים לפי אזורי השילוב
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

	נצרת ונצרת עילית	חדרה וסביבתה	נתניה	ירושלים	אשקלון-שדרות	סה"כ באזורי השילוב	שאר הארץ
הזכאים כאחוז מסך השכירים שמשתכרים מעל 1,800 ש"ח לחודש	17	14	13	16	12	15	14
ס"כ הזכאים	6,797	11,375	9,398	30,087	6,343	64,000	כ-300,000
ס"כ השכירים באזור	44,620	88,970	82,870	214,290	58,770	489,520	2,550,000
משקל הקבוצה בסך הזכאים	10%	18%	15%	47%	10%	100%	

השיעור הגבוה של הזכאים באזורי השילוב נצרת/נצרת-עילית וירושלים מוסבר בין היתר במשקלה הגדול של האוכלוסייה הערבית בהם, שכן אוכלוסייה זו מתאפיינת ברמות שכר נמוכות ובמספר ילדים גבוה (תכונות המקנות את הזכאות למענק). ייצוגם של הערבים גבוה במידה ניכרת משיעורם בסך השכירים במשק – 23 אחוזים לעומת 12 אחוזים (לוח 6.2). באזורי השילוב כרבע מסך הזכאים הם עולים, שיעור גבוה ביחס לחלקם בכלל השכירים, ובאזור אשקלון/שדרות מעל מחצית מהזכאים הם עולים. בהסתכלות כלל-ארצית בולט משקלם הגדול של הערבים בקבוצת הזכאים – כמעט פי שניים מהשיעור הממוצע. שיעור עולי שנות התשעים מתוך הזכאים בפריסה הארצית נמוך יותר מאשר באזורי השילוב (20 אחוזים לעומת 26 אחוזים) בשל פיזור גיאוגרפי שונה של אוכלוסייה זו[32], ודומה לשיעורם בכלל השכירים במשק.

לוח 6.2
התפלגות הזכאים לפי קבוצות אוכלוסייה
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

קבוצות אוכלוסייה	הזכאים באזורי השילוב, אחוזים	כלל הזכאים בפריסה ארצית, אחוזים	כלל השכירים במשק, אחוזים
ערבים	23	21	12
עולים מ-1990	26	20	19
יהודים ותיקים	51	59	69
סה"כ	100	100	100

[32] עולי שנות התשעים מהווים 23 אחוזים מסך השכירים המתגוררים באזורי השילוב, לעומת 18 אחוזים בשאר אזורי הארץ.

כמחצית מהזכאים באזורי השילוב הם נשים, בדומה לחלקן בכלל השכירים (49 אחוזים). בפריסה הארצית עולה שיעורן של הנשים הזכאיות ל-58 אחוזים.

התפלגות הגילים של הזכאים מושפעת מהגדרות החוק שעל פיו גיל הזכאות המינימלי הוא 23, ומרבית הזכאים (כ-63 אחוזים) הם בגילים שבהם יש, בדרך כלל, ילדים בגיל המזכה (עד גיל 18): מעל ל-60 אחוזים מהזכאים הם בני 25-45.

חוק מס הכנסה שלילי מתמקד במשפחות של שכירים עם ילדים, שהן 85 אחוזים מסך הזכאים באזורי השילוב, כ-45 אחוזים מהן משפחות עם 3 ילדים ומעלה[33]. בפריסה הארצית חלקן של המשפחות עם ילדים יורד במקצת, ל-81 אחוזים, מפני שבשאר אזורי הארץ חלקם של העובדים המבוגרים גדול הרבה יותר. בולט במיוחד חלקן הגדול של משפחות הזכאים החד-הוריות באזורי השילוב – פי שניים מהממוצע הארצי. (12 אחוזים ממשפחות הזכאים עם ילדים הן חד-הוריות, לעומת 6 אחוזים בממוצע כלל-ארצי.) מחצית מהמשפחות החד-הוריות באזורי השילוב הן משפחות של עולות שנות התשעים (אוכלוסייה המאופיינת באחוז גבוה של משפחות חד-הוריות). בפריסה הארצית שיעור המשפחות החד-הוריות בקרב הזכאים הוא כ-15 אחוזים. מיקוד התוכנית בקבוצה זו אמור לתרום לעלייה של שיעור ההשתתפות ושל היקף העבודה, שכן מחקרים בעולם מדגישים כי התעסוקה של משפחות חד-הוריות מושפעת באופן מובהק מהתוכנית.

בסיכום נציין כי אוכלוסיית הזכאים היא צעירה יחסית (מרביתם עד גיל 45), מורכבת בעיקר ממשפחות עם ילדים (85 אחוזים) ומתאפיינת בייצוג רב של נשים, ערבים, עולים ומשפחות חד-הוריות.

6.2 מאפיינים תעסוקתיים והכנסות של הזכאי מעבודה שכירה

6.2.1 מאפייני תעסוקה של הזכאים ובני זוגם בשנת 2007

כ-29 אחוזים מהזכאים עבדו בשנת 2007 במגזר הציבורי, שיעור נמוך ביחס לשכירים הלא זכאים המתגוררים באזורי השילוב (40 אחוזים). השיעור הקטן ביותר הוא באזור חדרה וסביבתה (23 אחוזים) והגבוה ביותר – באזור ירושלים (31 אחוזים).[34]

מרבית הזכאים עבדו בשנת 2007 תקופה ממושכת (כ-10 חודשים בממוצע): כ-60 אחוזים עבדו במהלך שנת 2007 כולה (לוח 6.3). זכאים המועסקים במגזר הציבורי התאפיינו בתקופות עבודה ארוכות יותר ב-2007, 11 חודשים בממוצע, לעומת 9.8 חודשי עבודה של הזכאים המועסקים במגזר הפרטי.

---

[33] חלקן של המשפחות עם שלושה ילדים גבוה במיוחד בירושלים (54 אחוזים מסך המשפחות עם ילדים) ונמוך בהרבה באשקלון/שדרות (28 אחוזים מסך המשפחות עם ילדים).

[34] שיעור השכירים המועסקים במגזר הציבורי באזורי השילוב דומה לשיעורם בשאר הארץ (38 אחוזים לעומת 36 אחוזים, בהתאמה).

לוח 6.3
התפלגות הזכאים לפי חודשי עבודה ב-2007
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

מספר חודשי העבודה	משקל הקבוצה, אחוזים
1-4	10
5-8	13
9-11	18
12	59
סה"כ	100

השכר החודשי הממוצע של הזכאים בשנת 2007, המחושב על סמך חודשי העבודה בפועל, הסתכם ב-3,824 ש"ח – מעט מעל לשכר המינימום[35], עם רמת פיזור נמוכה סביב הממוצע: כ-60 אחוזים מהזכאים השתכרו בשנת 2007 בין 3,000 ל-5,000 ש"ח בממוצע חודשי (לוח 6.4).

לוח 6.4
התפלגות הזכאים לפי השכר החודשי הממוצע ב-2007*
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

לפי רמות השכר, ממוצע חודשי, ש"ח	משקל הקבוצה, אחוזים
2,000-1,800	5
3,000-2,001	23
4,000-3,001	30
5,000-4,001	29
6,000-5,001	13
סה"כ	100

* בהתאם להגדרות החוק הזכאות למענק היא משכר חודשי ממוצע של 1,810 ש"ח.

שכר הזכאים נמוך במידה ניכרת מן השכר של הלא זכאים, ומשכי העבודה הממוצעים של שתי האוכלוסיות בשנת 2007 היו דומים (לוח 6.5). עובדה זו מדגישה את ההתמקדות של חוק מס ההכנסה השלילי בעובדים בעלי שכר נמוך מאוד, ביחס לשכירים הלא-זכאים מאזורי השילוב: שכרם של הזכאים עמד, בממוצע, על 42 אחוזים מזה של שאר השכירים שמאפייניהם הדמוגרפיים דומים לשלהם, המתגוררים באזורי השילוב.

[35] שכר המינימום הממוצע לשנת 2007 היה 3,679 ש"ח לחודש.

לוח 6.5

מאפיינים עיקריים של דפוסי התעסוקה של הזכאים בשנת 2007

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

המאפיינים	עובדים מעל גיל 23 עם 1- 2 ילדים		עובדים מעל גיל 23 עם 3 ילדים ויותר		עובדים מבוגרים 55+	
	זכאים	לא זכאים*	זכאים	לא זכאים*	זכאים	לא זכאים*
השכר החודשי ברוטו, ש"ח	3,735	8,932	3,866	8,674	3,661	9,315
מספר חודשי העבודה	9.9	10.6	10.0	10.5	10.4	10.4
הגיל	36	40	38	40	61	62
ההכנסה החודשית מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית במשפחה עם שני מפרנסים, ₪	3,019	6,422	2,125	4,652	3,884	9,460
ההכנסה החודשית מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית במשפחה עם מפרנס אחד, ש"ח	1,437	2,974	928	1,874	2,315	4,743

* שכירים לא זכאים המתגוררים באזורי השילוב.

החוק נועד לתמוך במשקי בית שהכנסותיהם נמוכות, ולכן הזכאות למענק וערכו מושפעים מההכנסות מעבודה של בן הזוג. מספר הזכאים הנשואים מסתכם בכ-51 אלף, ושיעור המועסקים כשכירים בקרב בני זוגם של הזכאים הוא 50 אחוזים (לוח 6.6).

לוח 6.6

מאפיינים תעסוקתיים של בני זוגם של הזכאים*

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

עבדו כשכירים ב-2007	השיעור מסך הזכאים הנשואים, אחוזים	המספר הממוצע של חודשי העבודה	השכר החודשי הממוצע, ש"ח
25,824	50	10	4,863

* השכר מחושב על פי חודשי העבודה בפועל.

משך עבודתם הממוצע של בני הזוג דומה לזה של הזכאים, אך התפלגותו שונה: חלקם של אלה שעבדו שנה שלמה גבוה יותר, משמעותית (לוח 6.7), והם השתכרו יותר מאשר הזכאים. בכ-60 אחוזים ממשקי הבית של הזכאים עם שני מפרנסים שכרו של הזכאי היה נמוך משכר בן זוגו.

לוח 6.7
התפלגות בני זוגם של הזכאים לפי חודשי העבודה ב-2007
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

מספר חודשי העבודה	האחוזים מסך בני הזוג של הזכאים
1-4	10
5-8	12
9-11	12
12	67
סה"כ	100

מרבית בני הזוג המועסקים של הזכאים השתכרו עד 5,000 ש"ח לחודש (לוח 6.8), אולם בולטת העובדה שכשליש מהם נמצאים בקצה העליון של התפלגות השכר עד סכום זה – לעומת 13 אחוזים, חלקם של הזכאים שהשתכרו מעל 5,000 ש"ח. למרות השכר הגבוה יחסית של בני זוגם של הזכאים, ההכנסה מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית במשפחותיהם של הזכאים נמוכה מאוד – פחות ממחצית מזו של אוכלוסיית הלא זכאים שתכונותיהם הדמוגרפיות דומות, בכל קבוצות הזכאות (כפי שהוצג בלוח 6.5).

לוח 6.8
התפלגות בני זוגם של הזכאים לפי רמות השכר, ממוצע 2007*
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

רמות השכר, ממוצע חודשי, ש"ח	משקל הקבוצה, אחוזים
1,000-0	5
3,000-1,001	19
5,000-3,001	32
6,000-5,001	14
12,000-6,001	30
סה"כ	100

* השכר מחושב על פי חודשי העבודה בפועל.

6.2.2 ההיסטוריה התעסוקתית של הזכאים ושל בני זוגם

נתונים תעסוקתיים על הזכאים בחמש השנים האחרונות שקדמו לשנת חישוב הזכאות (2007) מלמדים כי אוכלוסיית הזכאים משולבת באופן יציב בשוק העבודה: כ-80 אחוזים מהם עבדו לפחות 3 שנים במהלך השנים 2002-2006, ורק 12 אחוזים לא עבדו באותה תקופה (לוח 6.9).

לוח 6.9

ההיסטוריה התעסוקתית ב-5 השנים הקודמות לשנת הזכאות (2002-2006)

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

מספר שנות העבודה בשנים 2002-2006	עבדו בשנים 2002-2006	אחוזים	חודשי העבודה בשנה, בממוצע	השכר החודשי בממוצע*, ש"ח
5 שנים	35,396	55	11	3,769
4 שנים	9,005	14	9	3,218
3 שנים	5,629	9	8	3,038
שנתיים	3,781	6	7	2,865
שנה אחת	2,524	4	6	2,789
לא עבדו	7,665	12	0	0
סה"כ	64,000	100		

* חושב על פי חודשי העבודה בפועל.

ככל שהניסיון התעסוקתי של הזכאים בחמש השנים האמורות רב יותר, מספר חודשי עבודה שלהם, בממוצע שנתי, גדול יותר. כך, זכאים שעבדו בשנים 2002-2006 שלוש שנים ויותר עבדו בממוצע שנתי 8 חודשים ויותר, לעומת 6.5 חודשי עבודה בממוצע שנתי של הזכאים שעבדו עד שנתיים בתקופה זו. התפלגות הזכאים לפי מספר חודשי העבודה בממוצע שנתי (לוח 6.10) מדגישה את הנוכחות היציבה של האוכלוסייה הנחקרת בשוק העבודה: רוב הזכאים שצברו בשנים האמורות ניסיון של 3 שנים ויותר עבדו מעל 9 חודשים בממוצע שנתי.

לוח 6.10

התפלגות הזכאים לפי חודשי עבודה, ממוצע 2002-2006*

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

חודשי העבודה, ממוצע שנתי, 2002-2006	עבדו 5 שנים, אחוזים	עבדו 4 שנים, אחוזים	עבדו 3 שנים, אחוזים	עבדו שנתיים, אחוזים	עבדו שנה, אחוזים
1-4	1	4	8	17	45
5-8	12	32	43	42	21
9-11	44	46	37	28	15
12	43	18	12	13	19
סה"כ	100	100	100	100	100

* מתוך הזכאים שעבדו כשכירים באותן שנים.

למרות ההתמדה בשוק העבודה לאורך השנים מרבית הזכאים בעלי הניסיון התעסוקתי בחמש השנים הקודמות לשנת הזכאות השתכרו באותן שנים סביב שכר

המינימום בלבד: יותר ממחציתם השתכרו בין 2,000 ל-4,000 ש"ח לחודש (לוח 6.11)[36].

לוח 6.11
התפלגות הזכאים לפי רמות השכר, ממוצע 2002-2006*
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

רמות השכר, ממוצע חודשי, ש"ח, 2002-2006	עבדו 5 שנים, אחוזים	עבדו 4 שנים, אחוזים	עבדו 3 שנים, אחוזים	עבדו שנתיים, אחוזים	עבדו שנה, אחוזים
2,000-0	9	18	23	23	26
4,000-2,001	54	59	59	59	59
5,000-4,001	23	15	13	13	11
5,001+	14	8	5	5	4
סה"כ	100	100	100	100	100

* השכר מחושב על פי חודשי העבודה בפועל.

זאת בשונה מהתפלגות השכר של הלא זכאים שמאפייניהם הדמוגרפיים דומים (בהתאם להגדרת חוק מס הכנסה שלילי) המתגוררים באזורי השילוב: מהם רק רבע השתכרו בין 2,000 ל-4,000 ש"ח, ומשקל המשתכרים בקצה העליון של ההתפלגות גבוה בקרבם הרבה יותר (כמחצית מהלא זכאים השתכרו מעל 4,000 ש"ח, לעומת 22 אחוזים בממוצע בקרב הזכאים, לוח 6.12).

לוח 6.12
התפלגות השכר החודשי לפי רמות השכר, ממוצע 2002-2006*
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

רמות השכר, ממוצע חודשי, ש"ח	הזכאים, אחוזים	הלא זכאים,** אחוזים
2,000-0	20	25
4,000-2,001	58	26
6,000-4,001	19	17
6,001+	3	32
סה"כ	100	100

* מחושב על פי חודשי העבודה בפועל.
** מתגוררים באזורי השילוב בעלי מאפיינים דמוגרפיים דומים.

[36] בסיס הנתונים לא כולל נתונים על שעות העבודה; לכן השוואת השכר החודשי לשכר המינימום החודשי אינה מהווה מבחן לציות לחוק (המגדיר את שכר המינימום כשכר לשעה).

ניתוח ההיסטוריה התעסוקתית של בני זוגם של הזכאים מלמד כי על אף מעורבות נמוכה יחסית בשוק העבודה (רק מחצית מהם עבדו בתקופה הנסקרת), נשמרת יציבות בעבודתם של בני הזוג המשתתפים במעגל העבודה: 72 אחוזים מבעלי הניסיון התעסוקתי בשנים 2002-2006 עבדו שלוש שנים ויותר, ובממוצע שנתי 10 חודשים (לוח 6.13), ומאלה כ-80 אחוזים עבדו מעל 9 חודשים.

לוח 6.13
ההיסטוריה התעסוקתית של בני זוגם של הזכאים
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

מספר שנות העבודה בשנים 2002-2006	עבדו בשנים 2002-2006	משקל הקבוצה, אחוזים	חודשי העבודה בשנה, ממוצע	השכר החודשי הממוצע, ש"ח
5 שנים	9,784	19	11	4,926
4 שנים	5,017	10	10	4,273
3 שנים	4,476	9	9	4,299
שנתיים	3,718	7	9	3,595
שנה אחת	4,321	8	8	2,958
0	24,634	47	0	0
ס"כ הזכאים הנשואים	51,950	100		

לאורך כל השנים הנסקרות כמחצית מבני הזוג המועסקים של הזכאים השתכרו בין 2,000 ל-5,000 ש"ח, ובקרב אלה – חלקם של בעלי רמות השכר הגבוהות גדול יותר מאשר בקרב הזכאים, וחלקם של המשתכרים בקצה העליון של התפלגות השכר (בטווח האמור) גדל ככל שגדל מספר שנות הוותק בתקופה זו (לוח 6.14).

לוח 6.14
התפלגות בני זוגם של הזכאים לפי רמות השכר, ממוצע חודשי, 2002-2006
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

לפי רמות השכר, ממוצע חודשי, ש"ח, 2002-2006	עבדו 5 שנים, אחוזים	עבדו 4 שנים, אחוזים	עבדו 3 שנים, אחוזים	עבדו שנתיים, אחוזים	עבדו שנה, אחוזים
2,000-0	7	15	23	31	40
5,000-2,001	48	53	49	50	45
5,001+	45	32	28	19	15
סה"כ	100	100	100	100	100

7. דפוסי מימוש הזכאות למענק מס הכנסה שלילי וגורמי ההשפעה על סיכויי המימוש

7.1 דפוסי מימוש הזכאות

במהלך השנים 2008 ו-2009 הוגשו יותר מ-52 אלף תביעות למענק מס הכנסה שלילי בגין הכנסות בשנת 2007. מהן אושרו 28.8 אלף, כ-20 אלף נדחו, והשאר נמצאות בטיפול[37]. במסגרת התוכנית שולמו כ-74.1 מיליוני ש"ח, וסכום המענק השנתי הממוצע לזכאי היה כ-2,560 ש"ח.

כדי לסייע ולהמריץ את הגשת התביעות על ידי הזכאים שלחה רשות המסים מכתבים לכל הזכאים שעמדו בקריטריונים לפי הכנסותיהם ב-2007. נמצא כי משלוח ההודעות הוא כלי יעיל, שתרם רבות לעלייה בהגשת התביעות: זו גדלה במידה ניכרת בחודש משלוח המכתבים, ומתוך התוספת נרשם שיעור גבוה של תביעות מאושרות. ההודעות בגין שנת ההפעלה הראשונה נשלחו בנובמבר 2008, ובגין השנה השנייה – בספטמבר 2009. הקדמת שליחת המכתבים ככל הניתן עשויה לתרום לשיעורי המיצוי.

בכ-2,100 משפחות קיבלו שני בני הזוג את המענק (לוח 7.1), וזאת מתוך כ-5,300 משקי בית שבהם שני בני הזוג (השכירים) זכאים. בחמישית מהמשפחות עם שני זכאים מימש את זכאותו רק אחד מבני הזוג[38].

לוח 7.1

מימוש הזכאות במשפחות עם שני זכאים למענק

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

	סה"כ	מספר המממשים במשפחה		
		0	1	2
המשפחות שבהן שני בני הזוג זכאים	5,341	2,179	1,057	2,105
אחוזים	100	41	20	39

כמחצית מהממשי הזכאות קיבלו מענקים שנתיים שבין 2,000 ל-4,000 ש"ח (לוח 7.2). כ-7 אחוזים מסך המממשים קיבלו את סכום המענק המקסימלי לזכאים עם שלושה ילדים ויותר (5,040 ש"ח), וכ-13 אחוזים מסך מהממשים שקיבלו את המענק המקסימלי הם הורים לעד 2 ילדים, או בני 55 ומעלה (3,480 ש"ח). במקרה

---

[37] הסיבה העיקרית למשך הטיפול הארוך בתביעות היא אי-הגשת טופס 126 על ידי המעביד לרשות המסים – הטופס הכולל מידע על סך התשלומים והניכויים בגין שנת המס. על המעביד להגיש טופס זה עד סוף חודש מארס בגין השנה הקודמת, אך פעמים רבות ניתנת ארכה להגשתו. במקרים שבהם לא הוגש הטופס אושר לתובע להציג את טופס 106, שאותו המעביד חייב להמציא לכל עובד. (נתוני טופס 106 זהים לאלה של טופס 126.)

[38] התופעה חזקה עוד יותר בקרב המשפחות הערביות, שברבע מהן מימש את זכאותו רק אחד מבני הזוג הזכאים.

של מימוש הזכאות על ידי שני בני הזוג נאמד סכום המענק הממוצע בכ-4,900 ש"ח, במחצית מהמקרים הסתכם המענק ב-4,000 עד 7,000 ש"ח, וסכום המענק השנתי המרבי הגיע ל-10,080 ש"ח.

לוח 7.2
התפלגות מקבלי המענק לפי סכום המענק
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

טווח המענק השנתי (ש"ח)	מספר המקבלים	משקל הקבוצה בסך המקבלים (אחוזים)
999-0	4,742	16
1,999-1,000	5,925	21
2,999-2,000	6,745	23
3,999-3,000	7,503	27
4,999-4,000	1,826	6
5,040-5,000	2,075	7
סך הכול	28,818	100

45 אחוזים מהזכאים למענק מימשו את זכאותם: שיעורי המימוש גבוהים במקצת מהממוצע בקרב עולי שנות התשעים (48 אחוזים) והערבים (49 אחוזים)[39]. שיעורי המימוש של הזכאות בישראל גבוהים מאשר בתוכנית הפדראלית של ארה"ב בשנים הראשונות להפעלתה.

שיעור המימוש מתואם עם מספר שנות הניסיון התעסוקתי בחמש השנים שקדמו לשנת הזכאות: בקרב הזכאים שעבדו 3 שנים ב-2002-2006 הוא עולה מ-38 אחוזים (אצל פרטים שעבדו פחות מ-3 שנים) ל-44 אחוזים, ובקרב הזכאים שעבדו באותה תקופה 4 ו-5 שנים הוא גבוה יותר – 46 אחוזים ו-47 אחוזים, בהתאמה.

שיעורי המימוש שונים במידה ניכרת מאזור לאזור: בנצרת/נצרת-עילית ואשקלון/שדרות מימשו את הזכאות מעל למחצית הזכאים, ואילו בנתניה – רק כשליש מהזכאים (איור 7.1).

[39] ללא תושבי מזרח ירושלים.

איור 7.1
התפלגות הזכאים למענק ומימושה לפי אזורי השילוב

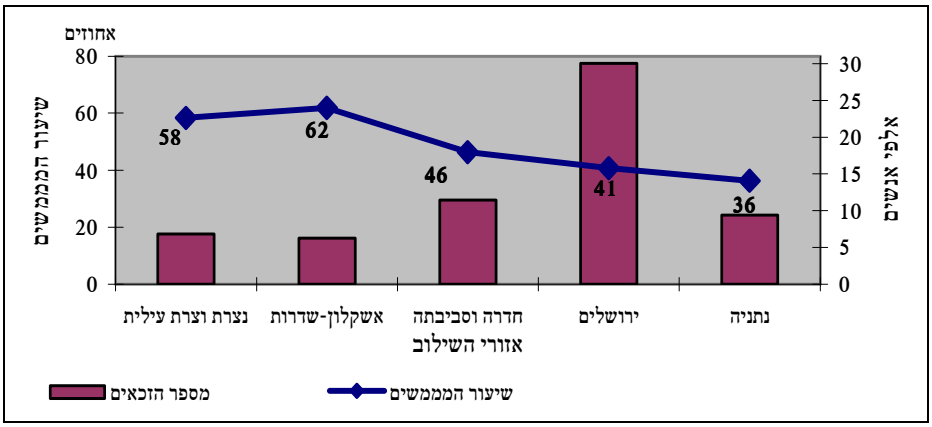

כצפוי, שיעור המימוש הולך ומתרחב עם העלייה בסכום המענק השנתי (לוח 7.3) – מ-18 אחוזים ברמות המענק הנמוכות ועד 51 אחוזים ברמות המענק הגבוהות יותר. ואולם ברמה המרבית של המענק שיעור המימוש יורד מעט; זאת בניגוד לניסיון בעולם, שלפיו שיעור המימוש הגבוה ביותר הוא בסכום המענק המרבי. ההסבר לתופעה זו הוא שמרבית הזכאים למענק המרבי (עובדים עם 3 ויותר ילדים המשתכרים קרוב לשכר המינימום) מתגוררים במזרח ירושלים[40], שם שיעורי המימוש נמוכים מאוד – ככל הנראה בשל חוסר מודעות לקיומה של התוכנית[41].

לוח 7.3
שיעורי המימוש של הזכאות למענק לפי סכום המענק השנתי
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

טווח המענק (ש"ח)	מספר הזכאים	מספר המממשים	שיעור המימוש, אחוזים
100-20	229	42	18
600-101	6,929	2,221	32
2,100-601	22,479	9,267	41
4,600-2,101	28,640	14,497	51
4,601+	5,724	2,792	49
סך הכול	64,000	28,818	45

[40] תושבי מזרח ירושלים הם כ-80 אחוזים מסך הזכאים למענק המרבי (בין 400 ל-420 ש"ח בחודש) בירושלים.

[41] לעומת זאת נרשם שיעור מיצוי גבוה יחסית בקרב זכאים ערבים המתגוררים באזורי שילוב אחרים, שבהם נערכה פעילות הסברתית לגבי התוכנית. באזור נצרת הוקם פרויקט משותף של עמותת "ידיד", חברת אגם-מהל"ב, שהפעילה את התוכנית "אורות לתעסוקה" באזור זה, ורשות המסים. עובדי הרשות הדריכו את מתנדבי עמותת "ידיד" ואת יועצי התעסוקה של אגם-מהל"ב בדבר פרטי התוכנית.

7.2 אוכלוסיית מממשי הזכאות והגורמים המשפיעים על מימושה

בהשוואה בין הזכאים שהגישו בקשה למענק לזכאים אשר לא מימשו את זכאותם בולטים הבדלים מגדריים (לוח 7.4): נשים הן מחצית מהזכאים, אך בקרב מקבלי המענק שיעורן עומד על 60 אחוזים. ייתכן שאחת הסיבות לכך היא שיעורן הגבוה של האימהות החד-הוריות בקרב מקבלי המענק: 15 אחוזים מהממשים הם אימהות חד-הוריות, לעומת 10 אחוזים בלבד מהלא ממשים. זכאים בעלי שכר נמוך יחסית נוטים יותר לבקש מענק, אך התופעה מתהפכת בהתבוננות בשכר ברמה השנתית, משום שזה מבטא גם את השפעת מספר חודשי העבודה, המהווה בסיס לחישוב סכום המענק השנתי. (מקבלי המענק עבדו ב-2007 בממוצע כחודש יותר מאשר הלא ממשים). ככלל זכאים שהתמידו בשוק העבודה בשנים הקודמות לשנת הזכאות (2002-2006) נוטים יותר לממש את זכאותם, דבר המתבטא בראש ובראשונה במספר חודשי העבודה בממוצע השנתי ובמספר שנות העבודה בתקופה האמורה, שהם גבוהים יחסית בקרב המממשים. עבודה במגזר הציבורי היא גורם הממריץ הגשת תביעה למענק, כנראה מפני האפשרות לקבל מידע מפורט במקום העבודה ודיווח סדיר של המעביד לרשויות המס. עם הגורמים המקטינים את הסיכוי לקבלת המענק נמנים קבלת תשלומי פנסיה (אצל זכאים בגיל 55+) ומגורים באזור נתניה וירושלים.

ניתוח באמצעות רגרסיה שבה המשתנה התלוי הוא המימוש של הזכאות למענק אצל הזכאים עם ילדים עד גיל 18 (לוח 7.5) מאשר את הטענה כי נשים נוטות יותר לממש את זכאותן למענק, אך חשוב לציין כי בקובץ חסרים נתונים על השכלה, גורם שעשוי להניע למימוש הזכויות הזכאות: ייתכן שבקרב הזכאים יש קבוצה גדולה של נשים משכילות אימהות לילדים העובדות במשרה חלקית ומשתכרות ברמה המזכה, כך שהמקדם הגבוה יחסית מגלם בתוכו את השפעת ההשכלה. לא נמצאה השפעה מובהקת של מאפייני הפרט השונים (הגיל, המצב המשפחתי). במשפחות עם שני זכאים מימוש הזכאות על ידי אחד מבני הזוג מעלה את ההסתברות-למימוש של הזכאי השני בשיעור עצום של כ-44 אחוזים.

לזכאים המשתכרים ברמת השכר המזכה בסכום המקסימלי של המענק הסיכוי הגבוה ביותר להגיש תביעה: לבעלי שכר נמוך יותר (בטווח העולה של סכום המענק) הסיכוי להגשת התביעה פוחת ב-9 אחוזים, ולזכאים בעלי השכר הגבוה יותר (בטווח הירידה של סכום המענק) הסיכוי למימוש הזכאות יורד ב-7 אחוזים.

באמידה נתקבל כי עולי שנות התשעים פחות נוטים להגיש תביעה למענק, אך האינטראקציה עם חד-הוריות בקרבם מגדילה את הסיכוי לקבלת המענק ב-4 אחוזים: לאוכלוסייה זו זכויות סוציאליות רבות וניסיון במימושן. נוסף על כך ייתכן שהמידע המפורט על התוכנית סופק לעולות החד-הוריות באמצעות ארגונים חברתיים (שחלקם הוקמו על ידי יוצאי בריה"מ – אוכלוסייה המתאפיינת בשיעור גבוה במיוחד של משפחות חד-הוריות). זאת מלבד העברת המידע מפה לאוזן.

לוח 7.4
השוואת המאפיינים של מקבלי המענק לעומת הזכאים שלא מימשו את זכאותם
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

	זכאים שקיבלו מענק	זכאים שלא הגישו בקשה למענק	כל הזכאים
מאפיינים			
נשים, אחוזים	61	40	50
עולי שנות התשעים, אחוזים	27	24	26
ערבים (ללא ערבי מזרח ירושלים), אחוזים	14	12	13
חד הורית (רק בקרב הזכאים עם ילדים), אחוזים	15	10	12
הגיל	40.5	41.4	40.9
השכר החודשי, ש״ח	3,745	3,888	3,824
השכר השנתי, ש״ח	39,989	38,720	39,292
מספר הילדים (ללא בני 55+)	2.64	2.61	2.62
במגזר הציבורי, אחוזים	37	22	29
בן הזוג עובד, אחוזים	43	38	40
בן הזוג זכאי, אחוזים	19	15	17
בן הזוג קיבל מענק מס הכנסה שלילי, אחוזים	9	2	5
סכום המענק השנתי, ש״ח	2,525	2,218	2,356
עבודה ב-2006, אחוזים	88.77	87	87.8
עבודה בשלוש השנים הקודמות (2004-2006), אחוזים	71	67	69
עבד בשנתיים הקודמות (2005-2006), אחוזים	79	75	77
חודשי העבודה ב-2007	10.6	9.7	10.0
חודשי העבודה, ממוצע שנתי (2002-2006)	8.8	8.3	8.5
שנות העבודה ב-2002-2006	3.8	3.6	3.7
מקבלי פנסיה (רק 55+), אחוזים	3.4	7.3	5.6
אזורי השילוב			
נצרת/נצרת-עילית, אחוזים	14	8	11
חדרה וסביבתה, אחוזים	18	18	17
נתניה, אחוזים	12	18	14
ירושלים, אחוזים	43	49	47
אשקלון, אחוזים	13	7	11
מספר התצפיות	2,778	3,383	6,161

לוח 7.5

הגורמים המשפיעים על מימוש הזכאות למענק מס הכנסה שלילי,

זכאים עם ילדים עד גיל 18[1]

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

המשתנה	המקדם	Marginal Effect	ערך t
נשים	0.60***	0.235***	42.33
המענק כאחוז מההכנסה השנתית של משק הבית מעבודה	0.04***	0.014***	17.98
מספר שנות העבודה ב-5 שנים הקודמות לשנת הזכאות	0.08***	0.030***	5.71
מספר הילדים עד גיל 19	0.03***	0.013***	3.46
מועסק במגזר הציבורי	0.31***	0.121***	19.42
שכר חודשי ממוצע בין 1,800-3,140	-0.09***	-0.036***	-7.01
שכר חודשי ממוצע מעל 4,800 ש"ח	-0.07***	-0.029***	-3.64
עבד ב-2007 שנה מלאה	0.24***	0.093***	19.87
עולה לאחר 1990	-0.14***	-0.055***	-4.88
עולה חד הורית	0.26***	0.103***	8.90
בן זוג זכאי שקיבל מענק	1.27***	0.442***	24.57
נצרת עלית/נצרת	0.13***	0.052***	5.02
חדרה	-0.23***	-0.091***	-9.73
נתניה	-0.54***	-0.204***	-8.07
ירושלים	-0.34***	-0.135***	-13.40
הקבוע	-0.75		
מספר התצפיות	5,213		
אחוז ההסבר [2]	56%		

*** רמת מובהקות של 1 אחוז.

[1] מקדמי הרגרסיה מייצגים את רמת ההשפעה של הגורמים השונים על ההסתברות להגשת הבקשה למענק על ידי הזכאי. למשל: המקדם של המשתנה "מועסק במגזר הציבורי" שווה ל-0.121 – משמעו כי לזכאי העובד במגזר הציבורי יש סיכוי גבוה יותר (ב-12.1 אחוזים) להגשת בקשת מענק מאשר לזכאי שאינו עובד במגזר זה.

[2] אחוז התצפיות שהוסבר על בסיס תת המדגם של 10 אחוזים. הערך המנובא עד 0.5 תורגם לאי מימוש של הזכאות ומעל ל-0.5 – למימושה.

השפעת גודל המענק, הנמדד ביחס להכנסת המשפחה של הזכאי[42], נמצאה, כצפוי, חיובית: העלאת סכום המענק ב-10 אחוזים מסך ההכנסה המשפחתית מגדילה את הסיכוי למימוש הזכאות ב-14 אחוזים. התמדה בשוק העבודה גם בשנת 2007 וגם בשנים הקודמות מגדילה את ההסתברות לקבלת המענק, ממצא המאשר כי הנהנים העיקריים מהתוכנית הם פרטים המעורבים בשוק העבודה באופן מתמיד.

[42] מדובר רק על ההכנסה מעבודה שכירה.

עבודה במגזר הציבורי מגבירה את ההסתברות להגשת התביעה על ידי הזכאי בכ-12 אחוזים – כנראה עקב ההשפעה החיובית של הסביבה, המודעת יותר להטבות הקיימות, והגשה סדירה של דוחות שנתיים (טופס 126), המשמשים בסיס לחישוב הזכאות.

משתני דמי לאזורי השילוב הצביעו על ההשפעה השלילית של כל האזורים (למעט נצרת/נצרת-עילית) בהשוואה למגורים באשקלון.

חלק מהגורמים הנ"ל הגדילו גם את הסיכויים של העובדים המבוגרים לממש את זכאותם למענק כגון: עבודה במגזר הציבורי, התמדה בשוק העבודה בשנת 2007, מגדר (נשים) וקבלת המענק על ידי בן הזוג (לוח 7.6).

לוח 7.6

הגורמים המשפיעים על מימוש הזכאות למענק מס הכנסה שלילי, זכאים בגיל 55 ויותר

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

המשתנה	המקדם	Marginal Effect	ערך *t*
סכום המענק השנתי	0.0002***	0.0001***	2.7
נשים	0.312***	0.1225***	8.7
זכאי בגיל פנסיה	-0.411***	-0.1566***	-10.1
עולה שנות התשעים	0.232***	0.0915***	5.1
עבד ב-2007 שנה מלאה	0.194***	0.0758***	3.9
מועסק במגזר הציבורי	0.305***	0.1206***	7.3
בן זוג זכאי וקיבל מענק	1.436***	0.4789**	7.6
נצרת עלית/נצרת	0.408***	0.1616***	3.8
נתניה	-0.257**	-0.0996***	-3.9
ירושלים	-0.194***	-0.0763***	-4.2
קבוע	-0.761		
מספר התצפיות	949		
אחוז ההסבר[1]	44%		

*** רמת מובהקות של 1 אחוז.

** רמת מובהקות של 5 אחוזים.

[1] אחוז התצפיות שהוסבר על בסיס תת-המדגם של 10 אחוזים. הערך המנובא עד 0.5 תורגם לאי מימוש של הזכאות ומעל ל-0.5 – למימושה.

הסיכוי לקבלת המענק עולה ב-9 אחוזים בקרב זכאים עולי שנות התשעים בני 55 ומעלה לעומת אוכלוסיית הוותיקים והערבים. בשונה מהזכאים עם ילדים, מימוש הזכאות תלוי בסכום האבסולוטי של המענק, ולא מושפע מגודלו ביחס להכנסות המשפחה: עלייה של סכום המענק השנתי ב-1,000 ש"ח (כ-83 ש"ח לחודש) תגדיל את הסתברות המימוש ב-10 אחוזים.

גורם משמעותי ושלילי בהשפעתו הוא הגעה לגיל הפנסיה – כנראה עקב אי מודעות לעובדה שתשלומי קצבת זיקנה לא מגבילים את הזכאות. השפעת תשלומי פנסיה שהוגדרו בחוק מס הכנסה שלילי כהכנסה נוספת המקטינה את סכום המענק עד לביטולו נמצאה שלילית אך לא מובהקת.

גם לעובדים מבוגרים המגורים באזור נצרת/נצרת עילית השפעה חיובית משמעותית ומובהקת על הסיכוי לקבלת המענק – כנראה בעקבות הפעילות ההסברתית הנרחבת אודות התוכנית שהתנהלה באזור זה.

בסיכום יודגש כי הגורמים העיקריים המגדילים את הסיכוי להגשת התביעה על ידי הזכאי הם:

- תעסוקה במגזר הציבורי;
- זכאות של בן הזוג ומיצויה;
- סכום המענק השנתי (אבסולוטית ויחסית להכנסה המשפחתית);
- ותק בארץ (עולה חדש/עולה חדשה חד-הורית);
- מעורבות ניכרת בשוק העבודה: הן בשנת הזכאות והן בשנים שקדמו לה;
- מגורים באזור נצרת/נצרת-עילית.

בין הגורמים המקטינים את הסיכויים למימוש הזכאות: מגורים בנתניה וירושלים והגעה לגיל הפרישה לגמלאות.

7.3 מודעות הנסקרים לחוק מס הכנסה שלילי ועמדתם כיחס לחוק

הריאיון הראשון (t_0) עם הנדגמים נערך בין אוגוסט לנובמבר 2008, סמוך למועד החלת החוק. במועד זה רק 22 אחוזים מהמרואיינים בקבוצת הניסוי שמעו על החוק. כ-9 חודשים לאחר מכן (t_1) שמעו עליו 44 אחוזים מהמרואיינים באותה הקבוצה (לוח 7.7).

שיעור המרואיינים שידעו על המענק בקרב משפחות שקיבלו את המענק (t_1) גבוה מזה של מרואיינים במשפחות זכאיות שלא קיבלו את המענק ומשל מרואיינים בקבוצות האחרות (שאין להן הכנסה מעבודה, או שהכנסתן מעבודה נמוכה מההכנסה המזכה).

שיעור המרואיינים שידעו על המענק נמוך בקרב ערביי מזרח ירושלים (21 אחוזים) ובקרב הערבים שאינם ממזרח ירושלים (26 אחוזים).

מרואיינים ששמעו או ידעו על החוק במועד הריאיון השני (t_1) נשאלו מספר שאלות על החוק והמענק. 75 אחוזים מהמרואיינים הזכאים שמימשו את זכאותם למענק ציינו שההסברה הייתה ברורה או ברורה מאוד. זאת לעומת 49 אחוזים מהזכאים שלא מימשו את זכאותם למענק (לוח 7.8).

לוח 7.7

מיצוי וידע על מענק מס הכנסה שלילי סמוך למועד הפעלת החוק וכ-9 חודשים לאחר מכן, בקבוצת הניסוי, משפחות (לא כולל עובדים בשכר גבוה)

(המקור: סקר מה"ש)

	שמע או יודע, אחוזים מועד הריאיון הראשון (t_0)	שמע או יודע, אחוזים מועד הריאיון השני (t_1)
סה"כ	22	44
קבוצות מובחנות		
אין הכנסה מעבודה	19	34
זכאים קיבלו	28	81
זכאים לא קיבלו	19	43
הכנסה נמוכה	27	46
קבוצות אוכלוסייה		
יהודי ותיק	31	53
עולה	27	59
ערבי	11	26
ערבי מזרח ירושלים	5	21
עם ילדים	16	45
ללא ילדים	32	43
אזור		
אשקלון	29	49
ירושלים	19	45
חדרה	26	45
נצרת	17	33

לוח 7.8

מיצוי וידע – האם ההסברה הייתה ברורה?

(המקור: סקר מה"ש)

	זכאים שמימשו, אחוזים	זכאים שלא מימשו, אחוזים
כלל לא ברורה	10	18
לא ברורה	15	31
ברורה	56	42
ברורה מאוד	18	7

רוב המרואיינים שמימשו את זכאותם למענק ידעו מהם תנאי הזכאות המרכזיים וכן ידעו היכן וכיצד להגיש בקשה למענק.

לוח 7.9
מיצוי וידע — פרטים על הזכאות למענק
(המקור: סקר מה"ש)

	זכאים שמימשו, אחוזים	זכאים שלא מימשו, אחוזים
צריכה להיות הכנסה מעבודה בשביל להיות זכאי למענק (כן)	82	73
גובה המענק תלוי בהכנסה (כן)	75	41
גובה המענק תלוי גם בהכנסה של בן הזוג (כן)	41	25
האם צריך להציג תלושי שכר (כן)	15	26
היכן ניתן להגיש את הבקשה למענק:		
רשות הדואר	89	50
פקיד השומה, המוסד לביטוח לאומי	2	15
לא יודע	9	35

הידע של מרואיינים שלא מימשו את זכאותם מצומצם מזה של אלה שלא מימשוה.

לוח 7.10
מיצוי וידע – הגשת בקשה למענק
(המקור: סקר מה"ש)

	זכאים שלא מימשו, אחוזים
האם הגשת בקשה למענק (אחוז המשיבים "כן")	17
מדוע לא הגשת	
לא עבדתי	3
לא ידעתי שניתן להגיש	29
לא ידעתי כיצד להגיש	20
אני לא חושב שאני זכאי	19
ביררתי ואני לא זכאי	9
לא רציתי להגיש בקשה כי הסכום קטן/ לא רוצה להתעסק עם מס הכנסה	9

רוב המרואיינים שלא מימשו את זכאותם אמרו שלא הגישו בקשה למענק (83 אחוזים). כ-70 אחוזים מהם ציינו כסיבה העיקרית לכך אי ידיעה של פרטי החוק: הם לא ידעו שניתן להגיש בקשה או כיצד להגיש בקשה, או חשבו שאינם זכאים.

8. תשלומי המענק והשפעתם על רווחת העובדים

8.1 ניתוח חלוקת המענק לפי עשירוני ההכנסה מעבודה

הרוב המכריע של המענק במסגרת התוכנית, אשר הסתכם, כאמור, בכ-74 מיליוני ש"ח, ניתן לשכבות העובדים החלשות, הנמצאות בארבעת עשירוני ההכנסה התחתונים (על פי ההכנסות מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית) בקרב השכירים באזורי השילוב (לוח 8.1); זאת בהתאם למטרתו של החוק – לצמצם את הפערים החברתיים.

מרבית תשלומי המענק ברמות ההכנסות הגבוהות ניתנו לזכאים ללא ילדים: כ-74 אחוזים מסך התשלומים לפרטים בעלי הכנסה שמעל 4,000 ש"ח לנפש סטנדרטית ניתנו לזכאים מעל גיל 55. אלה הם משקי בית קטנים, המהווים רק כ-15 אחוזים ממקבלי המענק וממוקמים בעיקר במרכז התפלגות ההכנסות, עם הכנסות גבוהות יחסית לאלו של משפחות הזכאים עם ילדים. עם זאת, המענק הממוצע אשר שולם לזכאים בגיל מתקדם נמוך יותר, משום שהמענק המקסימלי בסוג זכאות זה נמוך יותר.

כמעט 80 אחוזים מהכסף ששולם למשפחות עם ילדים שולם לארבעת העשירונים הנמוכים, ורק כ-30 אחוזים – לקבוצת 55+.

לוח 8.1

התפלגות תשלומי המענק לפי עשירוני ההכנסה החודשית מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית וסוגי הזכאות באזורי השילוב*

(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

העשירון	ההכנסה הממוצעת לנפש סטנדרטית	זכאים עם ילדים	זכאים מעל גיל 55	ס"כ תשלומי המענק, אלפי ש"ח	המשקל בסך תשלומי המענק
		המשקל בסך תשלומי המענק	המשקל בסך תשלומי המענק		
1	501-0	4%	0%	2,115	3%
2	1,019-502	25%	0%	18,664	25%
3	1,531-1,020	23%	1%	17,700	24%
4	2,103-1,532	13%	3%	12,001	16%
5	2,734-2,104	10%	3%	9,395	13%
6	3,406-2,734	7%	2%	7,154	10%
7	4,317-3,407	5%	2%	5,008	7%
8	5,686-4,318	0%	2%	1,823	2%
9	8,343-5,686		0%	271	0%
10	8,344+				0%
סה"כ		87%	13%	74,130	100%

* חישוב מספר הפרטים במשק הבית מתבסס על מצבו המשפחתי של הפרט ועל מספר ילדיו עד גיל 19.

התפלגות מקבלי המענק לפי חמישוני הכנסה מוכיחה כי תשלומי המענק הגדילו משמעותית את ההכנסה החודשית הממוצעת מעבודה שכירה לנפש סטנדרטית במשפחות של מקבלי המענק המצויות בשני החמישונים התחתונים של מממשיו. בחמישון התחתון התוספת להכנסה היא כ-12 אחוזים, ובחמישון השני – כ-7 אחוזים. לעומת זאת עבור ממשי המענק המצויים בחלק הגבוה יותר של התפלגות ההכנסות – חלקם הגדול בני 55 ומעלה, ללא ילדים – התוספת להכנסה נמוכה מאוד (לוח 8.2).

לוח 8.2
התפלגות מקבלי המענק לפי חמישונים
(המקור: קובץ השכירים של רשות המסים)

	החמישונים				
	1	2	3	4	5
ההכנסה מעבודה לנפש סטנדרטית, ש"ח לחודש	656	1,136	1,600	2,331	3,710
המענק לנפש סטנדרטית, ש"ח לחודש	79	83	84	84	87
המענק לנפש סטנדרטית כאחוז מההכנסה לנפש סטנדרטית	12%	7%	5%	4%	2%

8.2 ניתוח השפעת המענק על העוני ועל הרווחה הכלכלית של הזכאים

נתוני הסקר מאפשרים לקבל תמונה מלאה על הכנסותיהן של משפחות הזכאים למענק ומדגישים את אופיה הייעודי של התוכנית, מענק הבא לתמוך באוכלוסייה העובדת בעלת ההכנסות הנמוכות. ההכנסה החודשית הממוצעת של משפחות הזכאים מסתכמת ב-7,200 ש"ח (לוח ה'-15 בנספח ה'), וההכנסה לנפש תקנית – בכ-2,300 ש"ח (לוח 4.23 בסעיף 4.4.2), שהם כמחצית מהנתון המקביל של כלל משפחות השכירים במשק (על בסיס סקר ההכנסות 2008). הרכיב העיקרי בהכנסות של משפחות הזכאים הוא הכנסה מעבודה (77 אחוזים, לוח ה'-15 בנספח ה'), אך משקלה נמוך יחסית למשקלה אצל כלל משפחות השכירים (84 אחוזים). לעומת זאת, חלקם של תשלומי ההעברה גבוה ברבע מאשר בכלל משפחות השכירים[43]. ההבדלים במאפייני ההכנסה של משפחות הזכאים נובעים בעיקר מהגדרת הזכאות, המגבילה את גובה השכר וההכנסות האחרות, אך גם מהשיעור הגבוה של המשפחות עם מפרנס אחד (כ-60 אחוזים מסך משפחות הזכאים, לעומת 30 אחוזים בכלל משפחות השכירים), ממספר גבוה של נפשות במשפחה ומכושר השתכרות נמוך.

[43] להרחבה על תיאור מקבלי הקצבאות בקרב הנסקרים ראו נספח ד'.

בשל הכנסות נמוכות לנפש סטנדרטית, כ-60 אחוזים ממשפחות הזכאים הן עניות[44], פי ארבעה מתחולת העוני בקרב המשפחות עם לפחות מפרנס אחד; בכלל האוכלוסייה היא עומדת על 15 אחוזים[45].

בחינת העוני לפי סוגי הזכאים מצביעה על היקף עוני ניכר בקרב המשפחות עם ילדים: כ-62 אחוזים (מפני מספרן הגדול של הנפשות במשקי הבית של הזכאים עם ילדים), לעומת 45 אחוזים בקרב הזכאים בגיל 55 ומעלה. (אומדן תחולת העוני על בסיס סקר ההכנסות נמוך יותר – 38 אחוזים; הסיבות האפשריות לכך הן כאמור אומדן חסר בדיווחי ההכנסות על ידי הנסקרים[46] ועריכת חישובי הסימולציה על בסיס הנתונים בשנת 2007.)

ממצאי הסקר מאשרים כי תשלומי המענק אכן תרמו לירידה בתחולת העוני בקרב מקבלי המענק: כ-8.4 אחוזים מהמשפחות שקיבלו מענק (כ-900 משפחות) נחלצו ממעגל העוני, מרביתן עם ילדים עד גיל 18 (לוח 8.3). שיעור צמצום העוני המתבסס על הנתונים המינהליים על קבלת תשלומי המענק בפועל, בקרב הנסקרים, נמוך יותר – כ-4.5 אחוזים (כ-540 משפחות)[47].

לוח 8.3

תרומת תשלומי המענק לצמצום העוני בקרב המשפחות שקיבלו מענק[48]

(המקור: סקר מה"ש)

	לפי הדיווח			לפי הנתונים * המינהליים
	סך הזכאים	זכאים, משפחות עם ילדים	זכאים, בני 55+ ללא ילדים	סך הזכאים
תחולת העוני ללא המענק, אחוזים	59.0	61.6	45.0	59.0
תחולת העוני כולל המענק, אחוזים	57.9	60.7	42.3	57.0
אחוז השינוי בתחולת העוני כאחוז מסך המממשים**	-8.4 (-1.9)	-6.2 (-1.4)	-28.9 (-6.0)	-4.5 (-3.3)

* חושב על בסיס הנתונים של רשות המסים על תשלומי המענק לנסקרים.
** בסוגריים מוצגים שיעורי השינוי בתחולת העוני כאחוז מסך הזכאים.

[44] ניתוח תחולת העוני נערך על בסיס נתוני 2008 בשיטה היחסית, שלפיה קו העוני מהווה 50 אחוזים מההכנסה החציונית, והוא עמד על 1,742 ש"ח לנפש תקנית.

[45] החישוב נערך על בסיס סקר הכנסות 2008/2009 עבור המשפחות עם לפחות מפרנס אחד במשק בית שאחד מהמפרנסים בו עובד לפחות חצי משרה.

[46] להרחבה על הניתוח ההשוואתי של ההכנסות על בסיס מקורות מינהליים ולפי דיווח עצמי של המרואיינים ראו נספח ג'.

[47] להרחבה על ממדי העוני של המשפחות בסקר ראו נספח ד'.

[48] שיעורי העוני בקרב הזכאים המחושבים על בסיס נתוני סקר ההכנסות נמוכים יותר, בין היתר בגלל אומדן חסר של ההכנסות מעבודה על פי דיווחי הנסקרים. (להרחבה ראו נספח ג'.)

עומקו של העוני, הנמדד על פי פער העוני (המרחק הממוצע של הכנסות המשפחות העניות מקו העוני) קרוב לכ-30 אחוזים (לוח 8.4) במדגם ודומה לנתון המקביל במשפחות של שכירים בכלל המשק. בולטים ההבדלים בין קבוצות הזכאים: עומק העוני במשפחות הזכאים עם ילדים גדול יותר, מהותית, מאשר במשפחות של הזכאים מעל גיל 55 (פער עוני של 31 אחוזים, לעומת 18 אחוזים). עקב המענק נרשם צמצום של כ-5 אחוזים בפער העוני.

לוח 8.4

השפעת המענק על פער העוני בקרב המשפחות העניות של הזכאים

(המקור: סקר מה"ש)

	סך הזכאים	זכאים, משפחות עם ילדים	זכאים, בני 55+ ללא ילדים	סך הזכאים לפי נתונים מינהליים
פער העוני לפני המענק	30.8	31.3	18.4	36.9
פער העוני אחרי המענק	29.2	29.6	16.7	34.4
אחוז השינוי בפער העוני	-5.1%	-5.4%	-9.4%	-6.7%

מעבר לצמצום העוני תרם המענק לשיפור משמעותי ברווחתם של הזכאים הלא עניים. הרוב המכריע של מקבלי המענק דיווחו כי התמיכה היטיבה את מצבם הכלכלי (לוח 8.5). הנסקרים ציינו כי שימש בעיקר להוצאות השוטפות. התשלומים אף השפיעו על ההחלטה של הנסקרים לגבי המשך העבודה והיקפה (אצל 40 אחוזים מהנסקרים). הנושא ייבדק בשלב הבא של הסקר, שבו צפויים להתבטא השינויים ההתנהגותיים מבחינת התעסוקה.

לוח 8.5

השפעת המענק על הרווחה ועל ההחלטות לגבי התעסוקה

(המקור: סקר מה"ש)

	מקבלי המענק, אחוזים
השימוש במענק על ידי המקבל	
הוצאות שוטפות	92
הוצאות מיוחדות	8
מידת העזרה של המענק מבחינה כלכלית	
עוזר/ עוזר מאוד	87
לא כ"כ עוזר/לא עוזר	13
השפעת קבלת המענק על ההחלטה לגבי המשך העבודה או שינוי היקפה	
משפיע	40
לא משפיע	60

השוואת השינויים בדיווחי המרואיינים על הרווחה בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת מלמדת כי בקרב הזכאים היה שיפור משמעותי ומובהק ברווחת העובדים מקבלי המענק, המתבטא בירידה בקשיי המימון של טיפולי שיניים ובהפחתה של ניתוקי טלפון או חשמל (לוח 8.6). התוצאה המובהקת מתקבלת מהשוואה עם קבוצת הביקורת משום ששתי הקבוצות זהות במאפייניהן הדמוגרפיים והכלכליים. לפיכך ההבדלים ביניהן בשינויים בתקופת המחקר משקפים, קרוב לוודאי, את השפעת הגורם הייחודי לקבוצת הניסוי – תשלומי המענק.

לוח 8.6

השוואה של דיווחי המרואיינים ממשפחות שקיבלו מענק מס הכנסה שלילי בשני מועדי הסקר, קבוצת הניסוי מול קבוצת הביקורת[1]

(המקור: סקר מה"ש)

		הניסוי	הביקורת	הפרש ההפרשים (הניסוי בניכוי הביקורת), אחוזים
גודל האוכלוסייה		16,830	16,830	
מספר התצפיות		180	180	
מצליחים ללא קושי/מצליחים לכסות את כל ההוצאות החודשיות של משק הבית, אחוזים	t_0	27.7	28.6	
אחוזים	t_1	25.1	25.9	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**-2.6**	**-2.7**	**0.1**
האם ב-12 החודשים האחרונים ויתרת בגלל קשיים כלכליים על:				
קניית תרופות, אחוזים	t_0	25.6	23.9	
אחוזים	t_1	29.9	34.1	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**4.3**	**10.2**	**-5.9**
טיפול שיניים, אחוזים	t_0	57.2	45.5	
אחוזים	t_1	52.1	51.2	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**-5.1**	**5.7**	***-10.8**
ביקור אצל רופא מומחה, אחוזים	t_0	24.9	20.5	
אחוזים	t_1	28.3	30.4	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**3.4**	**9.9**	**-6.5**
האם ב-12 החודשים האחרונים ניתקו לכם טלפון או חשמל, אחוזים	t_0	24.9	23	
אחוזים	t_1	20.2	26.6	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**-4.7**	**3.6**	***-8.3**
האם ב-12 החודשים האחרונים הבנק הגביל לכם חשבון, אחוזים	t_0	31.4	27.2	
אחוזים	t_1	20	22.1	
אחוזים	**הפרש (t_1-t_0)**	**-11.4**	**-5.1**	**-6.3**

[1] להרחבה על המבחנים הסטטיסטיים שנערכו ראו נספח ה'.

* רמת מובהקות של 10 אחוזים.

8.3 השפעת תחולתו הארצית של החוק על צמצום העוני בישראל

החוק יוחל בפריסה כלל-ארצית החל משנת 2012 (על בסיס ההכנסות ב-2011), הרחבה שנדחתה משנת 2010 (על פי חוק ההסדרים לשנים 2009 ו-2010)[49]. לפי ההערכות המוקדמות ישנם בשאר אזורי הארץ כ-300,000 זכאים נוספים, כך שבפריסה הארצית מספר הזכאים צפוי להגיע לכ-370-425 אלף נפש[50] (לוח 8.7).

לוח 8.7

גודל האוכלוסייה: אומדן הזכאים למס הכנסה שלילי*

(המקורות: סקר ההכנסות ונתוני רשות המסים)

זכאים	תחולה ארצית מלאה	תחולה חלקית באזורי השילוב
שכירים עם ילדים	297,000-350,000	54,400
שכירים בגיל 55 ומעלה	53,000-75,000	9,600
עצמאיים	39,000	לא זכאים בשנה הראשונה ליישום התוכנית
סה"כ	**389,000-464,000**	**64,000**

* חושב על בסיס ההכנסות ב-2007.

לפי הנתונים הראשוניים גם בפריסה הארצית חלק הארי של הזכאים הם עובדים עם ילדים עד גיל 18, וכ-19 אחוזים הם עובדים מבוגרים.

העלות התקציבית של הפריסה הארצית של החוק נאמדת, בשיעור המיצוי הנוכחי (על בסיס קובץ השכירים של רשות המסים), בכ-393 מיליוני ש"ח. אולם באומדן התוספת לעומת העלות הנוכחית יש להביא בחשבון שמשנת 2010 החוק מופעל בפריסה ארצית לגבי אימהות לילדים עד גיל שנתיים ("חוק המטפלות"), שהן כשליש מכלל הזכאים בארץ כולה (כולל אזורי השילוב). לפיכך התוספת התקציבית הנובעת מהצטרפות שאר הזכאים (אלה שמחוץ לאזורי השילוב ואינם אימהות לילדים עד גיל שנתיים בכל אזורי הארץ) נמוכה משמעותית; זו מסתכמת, בשיעור המיצוי הנוכחי, בכ-203 מיליוני ש"ח (לוח 8.8).

[49] עם זאת, בהתאם ל"חוק המטפלות" תופעל התוכנית בכל הארץ לגבי אימהות לילדים בגיל הרך (עד גיל שנתיים) כבר בשנים 2010 ו-2011 (על בסיס הכנסותיהן בשנים 2009 ו-2010).

[50] החישוב נערך עבור זכאים שכירים בלבד ואינו כולל זכאים עצמאיים.

לוח 8.8

תחולה ארצית של חוק מה"ש: הערכה תקציבית*

(מיליוני ש"ח)

(המקור: קובץ שכירים של רשות המסים)

	45 אחוזי מיצוי			מיצוי מלא		
	ללא זכאים לפי "חוק המטפלות"	זכאים לפי "חוק המטפלות" בלבד	סה"כ	ללא זכאים לפי "חוק המטפלות"	זכאים לפי "חוק המטפלות" בלבד	סה"כ
אזורי השילוב	49	28	76	108	62	170
שאר האזורים	203	113	316	451	252	703
סה"כ	252	141	393	559	314	873

* החישוב נערך על בסיס סכומי המענק ותוואי השכר המזכה המעודכנים לשנת 2009 (בגין ההכנסות של שנת 2008) ורק עבור הזכאים השכירים בלבד (ללא עצמאיים).

סימולציה, שנערכה על בסיס סקר ההכנסות, קובעת כי שיעור העוני בקרב הזכאים בפריסה ארצית נאמד ב-27.4 אחוזים. שיעור זה נמוך מתחולת העוני בקרב הזכאים באזורי השילוב (כ-38 אחוזים, מחושב על בסיס סקר ההכנסות),[51] עקב הבדלים במאפייני האוכלוסייה בין אזורי השילוב לשאר אזורי הארץ. מסימולציה שנערכה על בסיס נתוני סקר ההכנסות ניתן להסיק כי תשלומי המענק אמורים לצמצם את תחולת העוני ב-4.6 אחוזים בקרב מממשי הזכאות, בשיעור המיצוי הנוכחי (לוח 8.9). הממצא תואם את תוצאות סקר מה"ש, המראות ירידה של 4.5 אחוזים בתחולת העוני של מקבלי המענק (לוח 8.3).

לוח 8.9

שינויים בתחולת העוני בקרב משפחות הזכאים בעקבות המענק, (באחוזים)

(המקור: סקר ההכנסות)

	שיעור העוני ללא המענק, זכאים	שיעור העוני ללא ה מענק, מממשים	45 אחוזי מיצוי		מיצוי מלא	
			שיעור העוני כולל המענק, מממשים	השינוי	שיעור העוני אחרי המענק	השינוי
אזורי השילוב	37.6	32.5	31.0	-4.6	35.8	-4.6%
בפריסה ארצית	27.4	25.8	24.6	-4.6	26.2	-4.4%

[51] שיעורי העוני בקרב הזכאים המחושבים על בסיס נתוני סקר ההכנסות נמוכים מן הנתון המקביל בסקר מה"ש, בין היתר בגלל אומדן חסר של הכנסות מעבודה בדיווחי הנסקרים. (להרחבה ראו נספח ג'.)

תרומת המענק לשיפור רווחת העניים שלא נחלצים מעוני מתבטאת אצלם בצמצום עומק העוני, הנמדד על ידי פער העוני הממוצע מקו העוני. בקרב הזכאים עומקו של העוני נאמד בכרבע מקו העוני, ותחולתו הארצית של החוק צפויה לצמצם אותו, בשיעור המיצוי הנוכחי, ב-5.9 אחוזים (לוח 8.10). זאת בדומה לתוצאות שנתקבלו בסקר מה"ש, המצביעות על צמצום פער העוני של הזכאים ב-5.1 אחוזים (לוח 8.4).

לוח 8.10
שינויים בפער העוני בקרב משפחות הזכאים בעקבות המענק
(המקור: סקר ההכנסות)

	שיעור העוני ללא המענק	45 אחוזי מיצוי		מיצוי מלא	
		שיעור העוני אחרי המענק	השינוי	שיעור העוני אחרי המענק	השינוי
אזורי השילוב	27.1%	25.5%	**-5.9%**	23.9%	**-11.8%**
בפריסה ארצית	25.1%	23.6%	**-5.9%**	22.0%	**-12.4%**

בעקבות המענק יתקרבו חלק מעניים לקו העוני, כלומר ישפרו את רווחתם (לוח 8.11). כך, למשל, בפריסה הארצית משקל קבוצת העניים שעומק העוני שלהם מעל 30 אחוזים יצטמצם, בשיעור המיצוי הנוכחי, ב-5 אחוזים.

לוח 8.11
השפעת המענק על התפלגות המשפחות של הזכאים העניים לפי הסטייה מקו העוני
(המקור: סקר ההכנסות)

סטייה מקו העוני	התפלגות העניים הזכאים לפי פערי העוני			השינויים, נקודות אחוז	
	לפני המענק	אחרי המענק		אחרי המענק	
		מיצוי ארצי 45 אחוזים	מיצוי ארצי מלא	מיצוי ארצי 45 אחוזים	מיצוי ארצי מלא
עד 10 אחוזים *	17%	19%	22%	2%	5%
11 עד 30 אחוזים	48%	51%	52%	3%	4%
מעל 30 אחוזים	35%	30%	26%	-5%	-9%

* עד 167.5 ש"ח (על בסיס קו העוני ב-2007).

מאחר שהחוק ממוקד היטב בסיוע לאוכלוסיות החלשות, העלאת סכום המענק תוכל להפחית משמעותית את העוני בקרב מקבלי המענק. כך, למשל, הגדלה של סכום המענק החודשי בכ-44 אחוזים תוכל לצמצם את תחולת העוני ב-10 אחוזים

בקרב הזכאים בפריסה ארצית[52]. ההכנסה לנפש תקנית במשפחות העניות בעשירון העליון בהתפלגות הזכאים העניים לפי הסטייה מקו העוני נמוכה בממוצע ב-3.3 אחוזים מקו העוני, והסטייה המקסימלית היא 6.7 אחוזים. כדי לחלץ את המשפחות האלה מעוני יש להגדיל את סכום המענק החודשי כך שבחישוב משפחתי (המתחשב במספר הנפשות במשק הבית) תגדל הכנסת המשפחה לפחות ב-6.7 אחוזים מערך קו העוני. בהינתן התשלום הממוצע למשפחות בעשירון זה, 255 ש"ח לחודש, והמספר הממוצע של נפשות תקניות במשפחות הזכאים, העומד על 3.3, התוספת הנדרשת היא 113 ש"ח למשק בית, שהם כ-44 אחוזים מהמענק החודשי הממוצע (לוח 8.12).

לוח 8.12

תוספת המענק הנדרשת להפחתת העוני ב-10 אחוזים בקרב הזכאים*

(המקור: סקר ההכנסות)

פער העוני בעשירון העליון של הזכאים העניים, אחוזים		קו העוני, 2007**	תוספת ההכנסה לנפש תקנית, הנדרשת כדי לחלץ מעוני	מספר נפשות תקניות במשק בית***	תוספת ההכנסה הממוצעת למשפחות של הזכאים הנדרשת לחילוץ מעוני	התשלום החודשי הממוצע	תוספת הנדרשת	תוספת המענק החודשית הממוצע למשפחה הנדרשת כדי להקטין את העוני ב-10 אחוזים
מקסימום	חציון							
A	B	C	D	E	F	G	H	I
			C*A		E*D		F-G	H/G
6.7	3.3	1,675	111.5	3.3	368	255	113	44

* בהנחה של מיצוי מלא, חושב לפי סכומי המענק המעודכנים.

** הסימולציה נערכה ע"ב סקר הכנסות 2007.

*** מספר הנפשות התקניות במשפחות הזכאים הנמצאות בעשירון העליון של התפלגות פער העוני בקרב הזכאים העניים.

[52] ההמלצות הנבחרות בפסקה זו עניינן בהשפעת המענק להפחתת העוני. ואולם חלופה זו עלולה, למשל, לחייב שחיקה מהירה יותר של ההטבה בחלק היורד של הטרפז, תוך העלאה של המס השולי האפקטיבי המוטל על פרטים המרוויחים הכנסה בטווח זה של הטרפז (או לחלופין מיקוד נמוך יותר בהקטנת העוני). חשוב יהיה לבחון את ההשפעה על העוני כנגד הפגיעה הפוטנציאלית בשעות העבודה כתוצאה מהעלאת המס השולי.

נספח א': הגדרת קבוצת הביקורת למדגם

לשם קביעת תצפית הביקורת לכל תצפית הוגדרו היישובים המקבילים ליישובי הניסוי. לירושלים (יהודים) הוגדרו יישובים מהצפון (חיפה והקריות), המרכז (רחובות) והדרום (באר שבע); למזרח ירושלים לא נקבעה קבוצת ביקורת; לנתניה/חדרה יהודים הוגדרו יישובים מהמרכז, אך גם צפונה ודרומה בקרבת המרכז, כגון רמלה לוד, נס ציונה, יבנה, גדרה, רחובות, יקנעם עילית, חיפה והקריות. לנתניה/חדרה ערבים: קלנסאווה, טייבה, טירה ואום אל פחם. לשדרות: אופקים ונתיבות, לאשקלון: אשדוד ובאר שבע. לנצרת עילית: כרמיאל, צפת, הקריות ועוד. לנצרת הערבית: טמרה, שפרעם, אעבלין ועוד.

נוסף על כך הוגדרו תנאים בסיסיים כלהלן:

א. חלוקה לשלוש קבוצות של משפחות: זוג, גבר לא נשוי, אישה לא נשואה.
ב. חלוקה לאזורים: לכל אזור ניסוי הוגדר אזור ביקורת, תוך הפרדה בין יישובים יהודיים לערביים ובין חרדים ללא חרדים (לפי מיקודים – ראו הנספח המצורף לזיהוי חרדים).

המאפיינים הבאים נקבעו כמחייבים לצורך יצירת זהות בין תצפית ניסוי לתצפית ביקורת[53]:

א. חלוקה לשלוש קבוצות זכאות של משפחות או בודדים: 1-2 ילדים, 3+ ילדים, ללא ילדים ומשפחה שבה אחד הפרטים בן 50+.
ב. יהודי/ערבי.
ג. עולה ממוצא אתיופי.
ד. עולה משנת 1990.
ה. מספר העובדים 1,0 ,2.
ו. מספר הילדים חייב להיות זהה עד שלושה ילדים; מארבעה ומעלה הוגדר כקבוצה אחת.
ז. מספר מקבלי פנסיה בשנת 2006.
ח. זכאות המשפחה, כולל ההכנסות מפנסיה.
ט. זכאות המשפחה ללא ההכנסות מפנסיה.
י. זכאות הפרט (הגבר) לפי שנת 2006.
יא. זכאות הפרט (האישה) לפי שנת 2006.
יב. עבד כשכיר (הגבר) בשנת 2006.
יג. עבדה כשכירה (האישה) בשנת 2006.
יד. עבד כעצמאי (הגבר) בשנת 2006.

---

[53] מאוחר יותר, לצורך זיווג תצפיות רבות יותר, הוגמשו חלק מהקריטריונים, למשל: הסתפקנו בחלוקה למשפחות עם ילדים ולמשפחות של בני 55+ במקום חלוקת המשפחות עם ילדים לשתי קבוצות כמתואר לעיל; נושא הפנסיה הורד מהפרק ועוד.

טו. עבדה כעצמאית (האישה) בשנת 2006.
טז. עבד 12 חודשים (הגבר) בשנת 2006.
יז. עבד מחודש עד 11 חודשים (הגבר) בשנת 2006.
יח. עבדה 12 חודשים (האישה) בשנת 2006.
יט. עבדה מחודש עד 11 חודשים (האישה) בשנת 2006.
כ. עולה משנת 2002 הפרש תאריך עליה עד 730 יום (שנתים).
כא. יש פנסיה (הגבר).
כב. יש פנסיה (האישה).

בירושלים לגבי לא חרדים נוספו תנאים אחדים, הקשורים לענף הכלכלי של עבודת הגבר/האישה (עובד בחינוך/לא עובד בחינוך), מפני שבירושלים יש מורים רבים; בהנחה שעובדים בענף החינוך קרובים במאפייניהם, שימוש במשתנה זה יאפשר להיטיב ולקרב בין תצפית הניסוי של ירושלים לתצפית הביקורת שלה.

משתנים אחרים לא חייבו זהות אך חייבו קירבה, למשל: ההכנסה המשפחתית, הגיל (בעדיפות ראשונה הפרש הגיל לא יעלה על 2 שנים, אך לא תמיד התאפשר לעמוד בכך, וההפרש הוגמש עד 7 שנים לגבר ויותר מזה לאישה), מספר השנים בעבודה שכירה לפני 2006; מספר חודשי העבודה בשנים שלפני 2006 וכד׳.

נספח ב׳: ניתוח הנפל

ניתוח הנפל נערך בשני אופנים:

1. ההפרשים בין מספר המרואיינים בשני המועדים (דהיינו המדגם בפועל) לבין הנפל (אלה שלא רואיינו בשני המועדים).
2. ההפרשים בין המדגם בפועל, הכולל את כל האנשים שרואיינו בשני המועדים, לבין המדגם המקורי, הכולל את כל האנשים שנדגמו לצורך הריאיון (בין אם רואיינו בשני המועדים ובין אם לאו), דהיינו ההבדלים בין המצוי לרצוי.

להלן הממצאים העיקריים שנתקבלו לפי שכבות דגימה (לוח ב׳-1):

מסגרת הדגימה כללה 171,673 משפחות, אשר מתוכן הוסרו משפחות ששהו בחו״ל, ונותרו 164,930 משפחות. מתוך אלה נדגמו 2,857 משפחות לפי מדגם שכבות, שהוגדרו לפי המשתנים: קבוצת ההשתייכות (ירושלים יהודים, חדרה/נתניה יהודים, נצרת יהודים, אשקלון יהודים וחדרה/נתניה/נצרת ערבים); עם ילדים/בני 55+ ללא ילדים; זוגות/בודדים; ומספר העובדים במשפחה (0-2).

לוח ב׳-1 מציג את אחוז הנפל בכל שכבת דגימה. אחוז הנפל הכללי עומד על 51.3 אחוזים. הממצא החשוב העולה מהלוח הוא שהנפל אינו מקרי. אחוז הנפל שונה משכבה לשכבה ותלוי במאפייני האוכלוסייה שבשכבה.

השכבות שבהן אחוז הנפל גבוה (למעלה מ-70 אחוזים) הן השכבות המייצגות זוגות או בודדים יהודים בני 55+ מירושלים ומחדרה, שאינם עובדים, ובודדים ערבים עם ילדים מחדרה ונצרת, שאינם עובדים. השכבות שהן אחוז הנפל נמוך (32 אחוזים ומטה) הן השכבות המייצגות זוגות של ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה ונצרת (שני בני הזוג אינם עובדים או ששניהם עובדים), ובודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת.

להלן הממצאים העיקריים העולים מהלוחות בפילוח לפי משתנים דמוגרפיים וכלכליים (לוחות ב׳-2 עד ב׳-4):

לוח ב׳-2 מציג את ההבדלים בין הקבוצות במספר העובדים בכל משפחה, בקבוצת הזכאות שאליה משתייכת המשפחה, במצב המשפחתי ובמספר הנפשות במשפחה, בהכנסה והשכר המשפחתיים ובאזור שבו מתגוררת המשפחה.

- הנפל גבוה יותר נרשם בקרב משפחות שאינן עובדות: במדגם המקורי כ-37 אחוזים נמנו עם קבוצה זו, אך במדגם בפועל השיעור ירד ל-30 אחוזים. לעומת זאת שיעור המשפחות עם מפרנס אחד גבוה יותר במדגם בפועל. שיעור המשפחות שאינן עובדות במדגם בפועל קטן ב-19 אחוזים משיעור המשפחות

האלה במדגם המקורי, והמדגם בפועל "מפוצה" על ידי עלייה של 13 אחוזים לעומת המדגם המקורי במשפחות עם עובד אחד. הבדלים אלה נמצאו מובהקים ברמת מובהקות של 0.01 אחוז.

- התפלגויות קבוצות הזכאות במדגם בפועל, בנפל ובמדגם המקורי דומות.
- הן המדגם בפועל והן הנפל מאופיינים בשיעור גבוה של זוגות, אולם בנפל שיעור זה נמוך מאשר במדגם בפועל (68.5 אחוזים לעומת 74.0 אחוזים).
- שלוש הקבוצות (המדגם בפועל, המדגם המקורי והנפל) מאופיינות בשיעורים דומים (כ-94 אחוזים) של משפחות בינוניות וקטנות (שש נפשות ומטה).
- אחוז המשפחות היהודיות מירושלים גבוה יותר בנפל: (28.0 אחוזים בנפל לעומת 22.4 אחוזים במדגם בפועל), ואילו במדגם בפועל יש יותר משפחות ערביות מחדרה/נתניה ומנצרת.
- הנפל מאופיין במשפחות ללא כל הכנסה (משתנה המתואם עם אפס עובדים): שיעור המשפחות בנפל ללא כל הכנסה הוא 43.2 אחוזים, ואילו שיעור זה במדגם בפועל הוא 30.0 אחוזים.
- הממצא דלעיל מקבל משנה תוקף גם כשבוחנים את השכר המשותף של בני המשפחה: בעוד ששיעור המשפחות עם הכנסה אפס הן בקרב הנפל והן בקרב המדגם המקורי גבוה מאשר במדגם בפועל, שיעור המשפחות במדגם בפועל עם הכנסה חיובית גבוה משיעור זה בקרב הנפל ובמדגם המקורי. ההבדל ניכר כאשר רמת השכר המשותף היא 2,000 ש"ח, 4,000 ש"ח ו-7,000 ש"ח. (ההבדל בין המדגם בפועל למדגם המקורי הוא למעלה מ-17 אחוזים.)

לוח ב'-3.3 מציג תמונה משלימה לנתונים בלוח ב'-3:

- שיעור הנפל במשפחות שבהן שני בני הזוג אינם עובדים הוא 60 אחוזים, לעומת 45 אחוזים ו-48 אחוזים במשפחות שבהן אחד מבני הזוג עובד ובאלה שבהן שני בני הזוג עובדים, בהתאמה.
- שיעור הנפל בקרב משפחות יהודיות מכל האזורים הוא למעלה מ-50 אחוזים, בעוד שאחוז הנפל מהמדגם בפועל בקרב משפחות ערביות מחדרה ונצרת הוא 56 אחוזים.
- שיעור הנפל בקרב משפחות ללא הכנסה משפחתית הוא 60 אחוזים.

לוח ב'-3 מציג את ממוצעי השכר המשותף וההכנסות (הכוללות גם את הפנסיה) של המשפחות. כצפוי מהמגמות שתוארו לעיל, ההכנסה המשפחתית הכוללת במדגם בפועל גבוהה יותר (בכ-500 ש"ח) מאשר במדגם המקורי. הפער בין שני המדגמים בהכנסה לראש משק הבית מגיע לכ-300 ש"ח (והפער בהשוואה לנפל גדול אף יותר). תמונה דומה מצטיירת גם לגבי בן הזוג. ממוצע גיל הנדגם במדגם בפועל גבוה יותר

מאשר במדגם המקורי ובנפל (48 לעומת 47). כל ההבדלים ברמות השכר המובאות בלוח נמצאו מובהקים סטטיסטית.

עם זאת, לאחר חישוב ממוצעי ההכנסות והשכר במדגם בפועל עם שקלול התצפיות לפי מקדמי הניפוח שהתקבלו, לעומת ממוצעי ההכנסות באוכלוסייה כמשתנה רציף (לוח ב׳-3.3) ניתן לראות כי מקדמי הניפוח אכן תיקנו את המדגם, ואין הבדלים מובהקים בין המדגם לאוכלוסייה בממוצעי ההכנסות והשכר. משמע שהמדגם מייצג את האוכלוסייה. אותה תמונה מתקבלת גם בחישוב הגיל (כמשתנה רציף).

בדיקה נוספת של הנפל והמדגם בפועל נערכה על ידי שימוש ברגרסיה לוגיסטית בשיטת stepwise, שבה המשתנה התלוי הוא השתייכות לנפל (נפל=1, אחרת 0). המשתנים הבלתי תלויים שהוכנסו למודל הם משתני דמי[54] שנגזרו מהמשתנים המקוריים: מספר העובדים במשפחה, סטטוס הזכאות, זוג/בודד, המחוז, קבוצת ההכנסה משפחתית, טווח הזכאות (מתחת, בתוך ומעל ההכנסה המזכה במס).

תוצאות המודל מוצגות בלוח ב׳-4:

- הסיכוי להיות נפל אם אין מפרנסים במשפחה גבוה ב-86 אחוזים מן הסיכוי להשתייך לנפל אם יש מפרנס יחיד.
- הסיכוי של בני 55+ ללא ילדים, להשתייך לנפל, נמוך ב-13 אחוזים מהסיכוי של משפחות עם ילד אחד או שניים.
- הסיכוי של ערבים מחדרה ונצרת להשתייך לנפל נמוך ב-32 אחוזים מהסיכוי של יהודים מירושלים.

[54] כל קטגוריה של משתנה קטגוריאלי הוגדרה כמשתנה המקבל את הערכים 1 ו-0, ומשתנה הדמי שלא הוכנס למודל הוא המשתנה בעל השכיחות הגבוהה ביותר.

לוח ב.1
אחוז הנפל בכל שכבה, והשוואה לאחוז הנפל באוכלוסייה (51.3%)

השכבה	תיאור השכבה	מספר התצפיות במדגם המקורי	אחוז הנפל
6	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מירושלים, לא עובדים	38	73.7***
44	בודדים ערבים עם ילדים מחדרה נתניה ונצרת, לא עובדים	75	73.4***
9	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מירושלים, לא עובדים	56	71.4***
19	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מחדרה, לא עובדים	54	70.4***
24	בודדים יהודים עם ילדים מנצרת, לא עובדים	28	67.9*
16	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מחדרה, לא עובדים	38	65.8*
21	זוג יהודים עם ילדים מנצרת, לא עובדים	38	65.8*
4	בודדים יהודים עם ילדים מירושלים, לא עובדים	74	64.9**
1	זוג יהודים עם ילדים מירושלים, לא עובדים	94	63.8**
11	זוג יהודים עם ילדים מחדרה, לא עובדים	94	63.8***
31	זוג יהודים עם ילדים מאשקלון, לא עובדים	55	63.6*
2	זוג יהודים עם ילדים מירושלים, אחד מבני הזוג עובד	150	50.7
23	זוג יהודים עם ילדים מנצרת, שני בני הזוג עובדים	53	49.1

השכבה	תיאור השכבה	מספר התצפיות במדגם המקורי	אחוז הנפל
39	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מאשקלון, לא עובדים	34	61.8
36	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מאשקלון, לא עובדים	23	60.9
40	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מאשקלון, אחד מבני הזוג עובד	23	60.9
34	בודדים יהודים עם ילדים מאשקלון, לא עובדים	45	60.0
14	בודדים יהודים עם ילדים מחדרה, לא עובדים	75	57.3
3	זוג יהודים עם ילדים מירושלים, שני בני הזוג עובדים	131	55.7
8	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מירושלים, שני בני הזוג עובדים	38	55.3
22	זוג יהודים עם ילדים מנצרת, אחד מבני הזוג עובד	60	55.0
15	בודדים יהודים עם ילדים מחדרה, אחד מבני הזוג עובד	45	53.3
26	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת, לא עובדים	15	53.3
28	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת, שני בני הזוג עובדים	15	53.3
17	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מחדרה, אחד מבני הזוג עובד	56	44.6
5	בודדים יהודים עם ילדים מירושלים, אחד מבני הזוג עובד	45	44.4

המשך לוח ב'-1

33	זוג יהודים עם ילדים מאשקלון, שני בני הזוג עובדים	79	48.1		**37**	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מאשקלון, אחד מבני הזוג עובד	34	44.1
13	זוג יהודים עם ילדים מחדרה, שני בני הזוג עובדים	131	48.1		**7**	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מירושלים, אחד מבני הזוג עובד	55	43.6
38	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מאשקלון, שני בני הזוג עובדים	23	47.8		**27**	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת, אחד מבני הזוג עובד	23	43.5
10	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מירושלים, אחד מבני הזוג עובד	38	47.4		**35**	בודדים יהודים עם ילדים מאשקלון, אחד מבני הזוג עובד	30	43.3
50	בודדים ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה נתניה ונצרת, אחד מבני הזוג עובד	38	47.4		**41**	זוג ערבים עם ילדים מחדרה נתניה ונצרת, לא עובדים	94	40.4**
12	זוג יהודים עם ילדים מחדרה, אחד מבני הזוג עובד	150	47.3		**32**	זוג יהודים עם ילדים מאשקלון, אחד מבני הזוג עובד	90	40.0**
49	בודדים ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה נתניה ונצרת, לא עובדים	55	47.3		**42**	זוג ערבים עם ילדים מחדרה נתניה ונצרת, אחד מבני הזוג עובד	150	40.0***
25	בודדים יהודים עם ילדים מנצרת, אחד מבני הזוג עובד	15	46.7		**47**	זוג ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה נתניה ונצרת, אחד מבני הזוג עובד	56	37.5**
43	זוג ערבים עם ילדים מחדרה נתניה ונצרת, שני בני הזוג עובדים	131	45.8		**18**	זוג יהודים בני 55+ ללא ילדים מחדרה, שני בני הזוג עובדים	38	36.8*
29	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת, לא עובדים	23	34.8		**46**	זוג ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה נתניה ונצרת, לא עובדים	38	31.6**
20	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מחדרה, אחד מבני הזוג עובד	38	34.2**		**48**	זוג ערבים בני 55+ ללא ילדים מחדרה נתניה ונצרת, שני בני הזוג עובדים	38	26.3***
45	בודדים ערבים עם ילדים מחדרה נתניה ונצרת, אחד מבני הזוג עובד	15	33.3		**30**	בודדים יהודים בני 55+ ללא ילדים מנצרת, אחד מבני הזוג עובד	15	20.0**
סה"כ בשכבות		2,849			**סה"כ בשכבות**		2,849	

t-test for independent groups בין אחוז הנפל בשכבה לבין אחוז הנפל באוכלוסייה בכלל (51.3%)
*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

לוח ב׳-1.1 התפלגות התצפיות לפי שכבות: המדגם בפועל והמדגם המקורי, אחוזים

שכבה	מדגם בפועל	מדגם מקורי	שכבה	מדגם בפועל	מדגם מקורי
סה"כ	100.0	100.0			
1	2.5	3.3	26	0.5	0.5
2	5.3	5.3	27	0.9	0.8
3	4.2	4.6	28	0.5	0.5
4	1.9	2.6	29	1.1	0.8
5	1.8	1.6	30	0.9	0.5
6	0.7	1.3	31	1.4	2.0
7	2.2	1.9	32	3.9	3.2
8	1.2	1.3	33	3.0	2.8
9	1.2	2.0	34	1.3	1.6
10	1.4	1.3	35	1.2	1.1
11	2.5	3.3	36	0.7	0.8
12	5.7	5.3	37	1.4	1.2
13	4.9	4.6	38	0.9	0.8
14	2.3	2.6	39	0.9	1.2
15	1.5	1.6	40	0.7	0.8
16	0.9	1.3	41	4.0	3.3
17	2.2	2.0	42	6.5	5.3
18	1.7	1.3	43	5.1	4.6
19	1.2	2.0	44	1.4	2.6
20	1.8	1.3	45	0.7	0.5
21	0.9	1.3	46	1.9	1.3
22	1.9	2.1	47	2.5	2.0
23	1.9	1.9	48	2.0	1.3
24	0.7	1.1	49	2.1	2.0
25	0.6	0.5	50	1.4	1.3

לוח ב'-2
המדגם המקורי, המדגם בפועל והנפל – ההתפלגות לפי משתנים שונים (אחוזים)

		מספר התצפיות במדגם בפועל	המדגם המקורי	המדגם בפועל	הנפל	הסטייה של המדגם בפועל מהמדגם המקורי
סה"כ			**100.0**	**100.0**	**100.0**	
מספר העובדים***	0	416	36.9	30.0	43.2	-18.8
	1	620	39.4	44.6	34.7	13.2
	2	353	23.7	25.4	22.2	7.2
קבוצת הזכאות	ילדים 2-1	579	43.4	41.7	44.9	-3.9
	ילדים 3+	353	24.9	25.4	24.6	1.9
	בני 55+ ללא ילדים	457	31.7	32.9	30.5	3.8
המצב המשפחתי***	זוג	1028	71.0	74.0	68.5	4.2
	בודד	361	29.0	26.0	31.5	-10.3
מספר הנפשות	עד 6	83	94.2	94.0	94.4	-0.2
	7+	1306	5.8	6.0	5.6	3.5
האזור***	ירושלים יהודים	311	25.2	22.4	28.0	-11.2
	חדרה/נתניה יהודים	343	25.3	24.7	25.8	-2.2
	נצרת יהודים	138	10.1	9.9	10.1	-1.1
	אשקלון יהודים	212	15.3	15.3	15.3	-0.3
	חדרה/נתניה/נצרת ערבים	385	24.2	27.7	20.9	14.6
קבוצת ההכנסה המשפחתית***	0	416	36.9	30.0	43.2	-18.8
	עד 1750	101	6.7	7.3	6.1	9.3
	1750-3000	123	7.9	8.9	7.1	12.0
	3000-4000	122	7.4	8.8	6.2	18.3
	בני 55+ ללא ילדים או 2-1 ילדים והכנסה 4000-5200	95	6.4	6.8	6.1	6.2
	הכנסה 4000-5700 ו-2-1 ילדים	58	3.6	4.2	3.0	17.1
	בני 55+ ללא ילדים או 2-1 ילדים והכנסה 5200-7000	121	7.5	8.7	6.3	16.8
	הכנסה 5700-7000 ו-2-1 ילדים	30	2.0	2.2	1.9	8.0
	7000-10000	201	13.6	14.5	12.9	6.2
	10000-12000	122	8.1	8.8	7.4	9.1

המשך לוח ב.2

המדגם המקורי, המדגם בפועל והנפל – ההתפלגות לפי משתנים שונים (אחוזים)

השכר המשותף***	0	416	36.9	30.0	43.2	-18.8
	1,000	43	3.0	3.1	3.0	3.0
	2,000	95	5.8	6.8	4.9	17.7
	3,000	86	5.7	6.2	5.3	7.8
	4,000	122	7.4	8.8	6.2	18.3
	5,000	107	7.4	7.7	7.1	4.2
	6,000	104	6.5	7.5	5.6	15.1
	7,000	93	5.6	6.7	4.5	20.3
	8,000	65	4.4	4.7	4.2	6.1
	9,000	66	4.3	4.8	3.8	11.2
	10,000	70	4.9	5.0	4.9	2.0
	11,000	56	3.9	4.0	3.7	4.7
	12,000	66	4.2	4.8	3.7	13.1
הזכאות***	הכנסה אפס	416	27.0	30.0	43.2	10.9
	מתחת להכנסת הזכאות	415	36.9	29.9	24.4	-19.0
	הכנסת הזכאות	459	29.0	33.1	25.3	14.0
	מעל להכנסת הזכאות	99	7.1	7.1	7.2	-0.1

בין המדגם בפועל לנפל chi square test ***p<0.01 ;**p<0.05 ;*p<0.10

לוח ב'-2.2
התפלגות משתנים מאפיינים לפי המדגם בפועל והנפל (אחוזים)

		סה"כ באחוזים	מספר תצפיות במדגם בפועל	המדגם בפועל	הנפל
מספר העובדים***	0	**100**	416	39.8	60.2
	1	**100**	620	55.1	44.9
	2	**100**	353	52.1	47.9
קבוצת הזכאות	ילדים 1-2	**100**	579	46.9	53.1
	ילדים 3+	**100**	353	49.6	50.4
	בני 55+ ללא ילדים	**100**	457	50.7	49.3
המצב המשפחתי***	זוג	**100**	1028	50.7	49.3
	בודד	**100**	361	44.0	56.0
מספר הנפשות	עד 6	**100**	83	50.3	49.7
	7+	**100**	1306	48.7	51.3
האזור***	ירושלים יהודים	**100**	311	43.3	56.8
	חדרה/נתניה יהודים	**100**	343	47.7	52.3
	נצרת יהודים	**100**	138	48.4	51.6
	אשקלון יהודים	**100**	212	48.6	51.4
	חדרה/נתניה/נצרת ערבים	**100**	385	55.8	44.2
קבוצת ההכנסה המשפחתית***	0	**100**	416	39.8	60.2
	עד 1750	**100**	101	53.2	46.8
	1750-3000	**100**	123	54.4	45.6
	3000-4000	**100**	122	57.6	42.5
	בני 55+ ללא ילדים או 1-2 ילדים והכנסה 4000-5200	**100**	95	51.6	48.4
	הכנסה 4000-5700 ו-1-2 ילדים	**100**	58	56.9	43.1
	בני 55+ ללא ילדים או 1-2 ילדים והכנסה 5200-7000	**100**	121	56.8	43.2
	הכנסה 5700-7000 ו-1-2 ילדים		30	52.6	47.4
	7000-10000	**100**	201	51.7	48.3
	10000-12000	**100**	122	53.0	47.0
השכר המשותף***	0	**100**	416	39.8	60.2
	1000	**100**	43	50.0	50.0
	2000	**100**	95	57.2	42.8
	3000	**100**	86	52.4	47.6
	4000	**100**	122	57.6	42.5
	5000	**100**	107	50.7	49.3
	6000	**100**	104	55.9	44.1
	7000	**100**	93	58.5	41.5
	8000	**100**	65	51.6	48.4
	9000	**100**	66	54.1	45.9
	10000	**100**	70	49.7	50.4
	11000	**100**	56	50.9	49.1
	12000	**100**	66	55.0	45.0
הזכאות***	הכנסה אפס	**100**	416	39.8	60.2
	מתחת להכנסת הזכאות	**100**	415	53.8	46.2
	הכנסת זכאות	**100**	459	55.4	44.6
	מעל להכנסת הזכאות	**100**	99	48.5	51.5

בין המדגם בפועל לנפל chi square test ***p<0.01; **p<0.05; *p<0.1

לוח ב׳-3
ממוצעי הכנסה לסוגיה, במדגם בפועל, בנפל ובמדגם המקורי, לא משוקלל

משתנים	מדגם מקורי	מדגם בפועל	נפל	סטייה בין המדגם בפועל למדגם המקורי (אחוזים)
ההכנסה המשפחתית הכוללת***	3,831	4,258	3,443	11.1
הכנסת הנדגם הכוללת ***	2,517	2,849	2,213	13.2
הכנסת בן זוג הכוללת **	1,665	1,782	1,556	7.0
ההפרש בין הכנסת נדגם להכנסת בן זוגו**	922	1,088	762	18.0
השכר המשותף***	3,612	3,980	3,278	10.2
השכר הנדגם***	2,330	2,622	2,063	12.6
שכר בן הזוג**	1,631	1,730	1,540	6.0
גיל הנדגם***	47	48	47	2.5

independent groups t-test for ***0.01>p ; **0.05>p ; *0.10>p בין המדגם בפועל לנפל

לוח ב׳-3.3
ממוצעי ההכנסה לסוגיה במדגם בפועל (משוקלל במשקלות חדשים), בהשוואה לממוצעים באוכלוסייה כולה

המשתנים	במדגם בפועל	באוכלוסייה
ההכנסה המשפחתית הכוללת	3,527	3,411
הכנסת הנדגם הכוללת	2,382	2,233
הכנסת בן הזוג הכוללת	1,538	1,578
השכר המשותף	3,103	3,165
השכר הנדגם	2,018	2,019
שכר בן הזוג	1,473	1,544
גיל הנדגם	49	49

התוצאות אינן מובהקות.

לוח ב׳-4
משתנים שנמצאו מובהקים ברגרסיה לוגיסטית, להסבר הנפל: אומד ו-odds ratio

המשתנים המסבירים שהוכנסו למודל		אומד	odd ratio
***ovdim0	אין עובדים במשפחה	0.62	1.863
*status3	בני 55+ ללא ילדים	-0.15	0.865
***kvuca5	חדרה/נתניה/נצרת ערבים	-0.39	0.675
*zakay2	מעל ההכנסה המזכה במס	0.25	1.288

***logistic test stepwise for nefel=1 0.1>p* ;0.05>p** ;0.01>p

נספח ג': ניתוח השוואתי של ההכנסות על בסיס מקורות שונים – מינהליים ולפי דיווחי המרואיינים

השוואה של הנתונים המינהליים מרשות המסים לנתונים שנאספו במסגרת הסקר

המדגם התבסס על נתונים מינהליים שהיו מצויים במינהל המחקר של המוסד לביטוח לאומי, והיו מעודכנים לשנת 2006. יש לציין כי המדגם כלל גם עובדים עצמאיים, בעוד שחוק מס הכנסה שלילי הוחל על עצמאיים רק בשנה השנייה להפעלת החוק.

ההשוואות כוללות את כל הרשומות ברמת הפרט, בקבוצת הניסוי ובקבוצת הביקורת (ללא חזרות), כולל המדגמים של מזרח ירושלים ושל החרדים. הנתונים והמבחנים נערכו ללא שקלול.

תחילה נשווה בין הנתונים שהתקבלו מרשות המסים לנתונים שהתקבלו מהמוסד לביטוח לאומי, זאת ביחס לשיעור המועסקים וביחס למספר חודשי התעסוקה ב-2006.

לוח ג'-1

מצב התעסוקה ב-2006 לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי ולפי נתוני שע"מ (רשות המיסים)

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים והמוסד לביטוח לאומי)

N=4,905	עבד ב-2006 (בט"ל), אחוזים	לא עבד ב-2006 (בט"ל), אחוזים	סה"כ
עבד ב-2006 (שע"מ)	44.1	8.6	52.7
לא עבד ב-2006 (שע"מ)	7.3	40.0	47.3
	51.4	48.6	100.0

McNemar p-value=0.026

ישנן אי התאמות בהיקף של כ-16 אחוזים בקרב כלל הרשומות בין הנתונים של שע"מ לנתוני המוסד לביטוח לאומי. אי התאמות אלו יוצרות פער של כ-1.5 נקודות אחוז בשיעור המועסקים – 52.7 אחוזים לפי נתוני שע"מ לעומת 51.4 אחוזים לפי נתוני הדגימה של בט"ל.

חלק מאי ההתאמות ניתן להסביר בעובדה שהקובץ שנמסר משע"מ כולל רק עבודה שכירה, ואילו נתוני בט"ל כוללים גם עבודה עצמאית.

לוח ג׳-2

אי-התאמות בין מקורות הנתונים, לפי עבודה שכירה ועצמאית ב-2006

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים והמוסד לביטוח לאומי)

	סה״כ	לא עבד ב-06׳	עבד כשכיר ועצמאי ב-06׳	עבד כעצמאי בלבד ב-06׳	עבד כשכיר בלבד ב-06׳
מספר התצפיות	4,905	2,382	2,164	321	38
יש התאמה, אחוזים	84	82	98	2	97
אין התאמה, אחוזים	16	18	2	98	3

כאמור, כמעט כל העובדים העצמאיים אינם רשומים כעובדים בקובץ הנתונים שהועבר משע״מ (רשות המיסים). קבוצה זו מהווה 40 אחוזים מכל אי ההתאמות. 16 אחוזים מהפרטים שלא עבדו ב-2006 לפי נתוני בט״ל רשומים כמועסקים ב-2006 לפי נתוני שע״מ. קבוצה זו מהוות 55 אחוזים מכל אי ההתאמות בין קובצי הנתונים.

המקורות האפשריים להבדלים אלו: טעויות בהפגשה של הקבצים, עדכונים רטרואקטיביים של קובצי שע״מ.

נשווה את המספר הממוצע של חודשי העבודה בקרב פרטים שהיו מועסקים לפי שני המקורות. (עובדים עצמאיים שאינם מועסקים גם כשכירים לא נכללים בניתוח); (ראה לוח ג׳3).

לוח ג׳-3

ממוצע מספר חודשי עבודה ב-2006 בקרב פרטים שעבדו לפי נתוני בט״ל ולפי נתוני שע״מ

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים והמוסד לביטוח לאומי)

N=2,165	
ממוצע מספר חודשי העבודה ב-2006 (שע״מ)	9.78
ממוצע מספר חודשי העבודה ב-2006 (בט״ל)	9.54
ההפרש	***0.24

***Paired-sample t-test p<0.01

אחר כך נשווה בין נתוני רשות המסים לנתוני הסקר. ניתן לערוך השוואה כזו לגבי 2007 ולגבי 2008 בהסתמך על השאלות: ״האם עבדת בשנת 2007 [2008]?״, ״כמה חודשים בסך הכול עבדת במהלך שנת 2007 [2008]?״, ושאלות מקבילות על בן הזוג, וכן שאלות באשר להכנסה מעבודה: ״מה הייתה הכנסתך ברוטו מכל המקומות שבהם עבדת כשכיר?״ זאת בכל אחד משלושת החודשים האחרונים שלפני מועד הריאיון.

לוח ג'-4

המצב התעסוקתי ב-2007 לפי נתוני הסקר ולפי נתוני שע"מ

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים וסקר מה"ש)

N=4,836	עבד ב-2007 (סקר), אחוזים	לא עבד ב-2007 (סקר), אחוזים	סה"כ
עבד ב-2007 (שע"מ)	44.9	9.0	53.9
לא עבד ב-2007 (שע"מ)	11.0	35.1	46.1
	55.9	44.1	100.0

McNemar p-value=0.003

ישנן אי-התאמות בהיקף של כ-20 אחוזים בין נתוני שע"מ לנתונים מהסקר. אי התאמות אלו יוצרות פער של כ-2 נקודות אחוז בשיעור המועסקים – 53.9 אחוזים מועסקים לפי נתוני שע"מ לעומת 55.9 אחוזים מועסקים לפי הסקר.

כ-75 אחוזים מהפרטים שהשיבו בסקר שהם עובדים עצמאיים (לשאלה: "ממי קיבלת את שכרך בעבודתך העיקרית?") רשומים כלא עובדים בקובץ של שע"מ. קבוצה זו מהווה כרבע מכלל אי-ההתאמות שנמצאו.

לוח ג'-5

ממוצע מספר חודשי עבודה וממוצע השכר החודשי בשנת 2007, בקרב פרטים שעבדו גם לפי נתוני הסקר וגם לפי נתוני שע"מ

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים וסקר מה"ש)

N=1,612	
ממוצע מספר חודשי העבודה ב-2007 (שע"מ)	11.06
ממוצע מספר חודשי העבודה ב-2007 (סקר)	11.36
ההפרש	-0.30***
ההכנסה החודשית הממוצעת מעבודה שכירה (שע"מ), ש"ח	5,641
ההכנסה החודשית הממוצעת מעבודה שכירה (סקר), ש"ח	4,930
ההפרש	711***

Paired-sample t-test p<0.01***

יש פער של כ-0.3 חודש בין מקורות הנתונים, וכן פער של כ-710 ש"ח ביניהם בהכנסות (דיווח חסר בכ-13 אחוזים). הפער בדיווח על השכר גדול יותר בקרב פרטים שהנתונים לגביהם נמסרו על ידי בן זוגם שהתראיין: פער של כ-990 ש"ח לעומת פער של כ-550 ש"ח (לא מופיע בלוח).

השוואה של נתוני 2008

לוח ג'-6

המצב התעסוקתי ב-2008 לפי נתוני הסקר ולפי נתוני שע"מ

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים וסקר מה"ש)

N=1,612	עבד ב-2008 (סקר), אחוזים	לא עבד ב-2008 (סקר), אחוזים	סה"כ, אחוזים
עבד ב-2008 (שע"מ)	42.9	7.7	50.6
לא עבד ב-2008 (שע"מ)	14.7	34.8	49.4
	57.5	42.5	100

ישנן אי-התאמות בהיקף של כ-22 אחוזים בין נתוני שע"מ לנתונים מהסקר. אי-התאמות אלו יוצרות פער של כ-7 נקודות אחוז בשיעור המועסקים ($p<0.001$ מבחן McNemar).

גם לגבי 2008 כ-75 אחוזים מהפרטים שהשיבו בסקר שהם עובדים עצמאיים (לשאלה: "ממי קיבלת את שכרך בעבודתך העיקרית?") רשומים כלא עובדים בקובץ של שע"מ. קבוצה זו מהווה כחמישית מכלל אי-ההתאמות שנמצאו.

לוח ג'-7

המספר הממוצע של חודשי העבודה והשכר החודשי הממוצע בשנת 2008 בקרב פרטים שעבדו גם לפי נתוני הסקר וגם לפי נתוני שע"מ

(המקורות: קובץ השכירים של רשות המסים וסקר מה"ש)

N=1,485	
המספר הממוצע של חודשי העבודה ב-2008 (שע"מ)	10.91
המספר הממוצע של חודשי העבודה ב-2008 (סקר)	11.29
הפרש	-0.39***
ההכנסה החודשית הממוצעת מעבודה שכירה (שע"מ), ש"ח	5,559
ההכנסה החודשית הממוצעת מעבודה שכירה (סקר), ש"ח	4,603
הפרש	956***

Paired-sample t-test $p<0.01$***

יש פער מובהק של כ-0.39 חודש, וכן פער של כ-960 ש"ח (דיווח חסר בכ-17 אחוזים) בין מקורות הנתונים. הפער בדיווח על השכר גדול יותר בקרב פרטים שהנתונים לגביהם נמסרו על ידי בן זוגם שהתראיין: פער של כ-1280 ש"ח לעומת פער של כ-750 ש"ח (לא מופיע בלוח).

את הפערים שנמצאו ניתן אולי להסביר בעובדה שלפחות חלק מהפרטים מדווחים על השכר נטו ולא על השכר ברוטו (אף שהם התבקשו לדווח על השכר ברוטו). הפערים בדווח של בן הזוג על השכר גדולים יותר בגלל מידע חלקי או לא מדויק.

נספח ד׳: מקבלי קצבאות וזכאות למס הכנסה שלילי

לוח ד׳-1 מציג את שיעור הזכאים למענק מה״ש מבין מקבלי הקצבאות במדגם. בתקופה t_0 כמעט שליש מהמשפחות (29 אחוזים) המקבלות קצבת ילדים ושיעור דומה ממקבלי קצבת אבטלה היו זכאיות לקבל את המענק. כ-18 אחוזים ממקבלי הבטחת הכנסה אשר משתתפים גם בתוכנית ״אורות לתעסוקה״ היו זכאיות למענק, ועוד כעשירית ממקבלי קצבאות נכות, זיקנה ושאירים. שיעור הזכאות-למענק של החד-הוריות המקבלות קצבאות קיום (הבטחת הכנסה ומזונות) גבוה במידה ניכרת מזו של שאר הקבוצות (40 אחוזים לעומת 30 אחוזים).

גם משפחות העולים ״מובילות״ מבחינת זכאותן למה״ש (כ-25 אחוזים מבין משפחות העולים המקבלות קצבאות זכאיות גם למה״ש), ומתוכן בעיקר מהמשפחות המקבלות הבטחת הכנסה (כ-40 אחוזים). בדיקת השפעתה של התוכנית על משפחות אלה, המשתתפות כאמור גם בתוכנית ״אורות לתעסוקה״, היא בעייתית יותר, שכן קשה להפריד בין שתי ההשפעות כדי למצוא את ההשפעה הנקייה של תוכנית מס הכנסה שלילי עליהן. בכל יתר קבוצות האוכלוסייה של המשפחות עם ילדים שדיווחו על קבלת קצבת ילדים שיעור הזכאות למה״ש גבוה יחסית ונע סביב 30 אחוזים.

בלוח ד׳-2 מוצגים אחוזי מקבלי הקצבאות מתוך קבוצת הזכאים למה״ש. הלוח מראה שבקבוצת הניסוי ב-t_0, 73 אחוזים מהמשפחות הזכאיות לתוכנית מקבלות קצבת ילדים, כ-4 אחוזים מקבלות קצבת זיקנה ושאירים, 5 אחוזים מקבלות קצבת הבטחת הכנסה או קצבת נכות מהמוסד לביטוח לאומי, ועוד כ-3 אחוזים מקבלות דמי מזונות. בפילוח המשפחות לפי קבוצות אוכלוסייה רואים את תמונת המצב שתוארה לעיל מנקודת מבט נוספת: מתוך המשפחות החד-הוריות ומשפחות העולים עם ילדים (הזכאיות למענק) שיעור גבוה יחסית מקבלות הבטחת הכנסה ב-t_0 (24 אחוזים ו-13 אחוזים, בהתאמה). יצוין, שמאחר שקצבת הילדים היא אוניברסלית, שיעור המשפחות עם ילדים הזכאיות לתוכנית שמקבלות קצבה זו היה צריך לנוע סביב 100 אחוזים. בפועל הוא עומד על כ-84 אחוזים בלבד (קבוצת הניסוי ב-t_0), כנראה בשל טעויות בדיווח העצמי.

לוח ד׳-1

שיעור הזכאים למה״ש מבין מקבלי הקצבאות, t_0 ו-t_1, קבוצת הניסוי

		הקצבאות							
		אבטלה	נפגעי עבודה	הבטחת הכנסה	נכות	מזונות מביטוח לאומי	זקנה ושארים	תגמול ממשרד הביטחון	ילדים
t_0	**סה״כ**	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	המשפחות								
	זכאים	29.4	0.0	17.6	12.7	30.0	10.2	16.7	28.7
	לא זכאים	70.6	100.0	82.4	87.3	70.0	89.8	83.3	71.3
	ס״כ המשפחות עם ילדים								
	זכאים	41.7	0.0	27.8	20.0	40.9	15.0	20.0	29.1
	לא זכאים	58.3	100.0	72.2	80.0	59.1	85.0	80.0	70.9
	מזה:								
	חד-הוריות								
	זכאים	0.0	0.0	33.3	11.1	42.9	18.8	0.0	26.4
	לא זכאים	100.0	0.0	66.7	88.9	57.1	81.3	100.0	73.6
	דו-הוריות								
	זכאים	42.9	0.0	24.0	23.4	0.0	0.0	25.0	28.4
	לא זכאים	57.1	100.0	76.0	76.6	0.0	100.0	75.0	71.6
	יהודים								
	זכאים	25.0	0.0	28.9	28.6	50.0	20.0	20.0	26.9
	לא זכאים	75.0	100.0	71.1	71.4	50.0	80.0	80.0	73.1
	ערבים								
	זכאים	100.0	0.0	20.0	9.5	0.0	10.0	0.0	33.6
	לא זכאים	0.0	100.0	80.0	90.5	100.0	90.0	0.0	66.4
	עולים								
	זכאים	50.0	0.0	38.9	16.7	20.0	0.0	0.0	28.9
	לא זכאים	50.0	0.0	61.1	83.3	80.0	100.0	0.0	71.1
	ס״כ בני 55+ ללא ילדים								
	זכאים	0.0	0.0	0.0	4.1	0.0	9.1	0.0	11.8
	לא זכאים	100.0	100.0	100.0	95.9	100.0	90.9	100.0	88.2
t_1	**משפחות**								
	זכאים	33.3	40.0	15.2	14.3	19.2	9.7	42.9	29.1
	לא זכאים	66.7	60.0	84.8	85.7	80.8	90.3	57.1	70.9
	ס״כ המשפחות עם ילדים								
	זכאים	39.3	50.0	21.8	20.9	20.8	25.0	50.0	29.5
	לא זכאים	60.7	50.0	78.2	79.1	79.2	75.0	50.0	70.5
	מזה:								
	חד-הוריות								
	זכאים	14.3	0.0	24.2	23.1	23.8	25.0	33.3	24.8
	לא זכאים	85.7	0.0	75.8	76.9	76.2	75.0	66.7	75.2

המשך לוח ד׳-1

	דו-הוריות							
	זכאים	50.0	50.0	19.5	20.4	0.0	0.0	66.7	29.2
	לא זכאים	50.0	50.0	80.5	79.6	0.0	100.0	33.3	70.8
	יהודים							
	זכאים	40.0	0.0	20.0	26.8	27.8	35.7	50.0	26.8
	לא זכאים	60.0	0.0	80.0	73.2	72.2	64.3	50.0	73.2
	ערבים							
	זכאים	33.3	50.0	19.0	13.0	0.0	10.0	0.0	35.0
	לא זכאים	66.7	50.0	81.0	87.0	100.0	90.0	0.0	65.0
	עולים							
	זכאים	33.3	0.0	25.0	22.2	25.0	0.0	0.0	29.5
	לא זכאים	66.7	0.0	75.0	77.8	75.0	100.0	0.0	70.5
	ס-״כ בני 55+ ללא ילדים							
	זכאים	12.5	50.0	4.3	2.6	0.0	6.0	0.0	11.8
	לא זכאים	87.5	50.0	95.7	97.4	100.0	94.0	100.0	88.2

לוח ד'-2

מקבלי קצבאות ביטוח לאומי הזכאים והלא זכאים למענק, t_0 ו-t_1, קבוצת הניסיון

		הקצבאות							
		אבטלה	נפגעי עבודה	הבטחת הכנסה	נכות	מזונות מביטוח לאומי	זקנה ושאירים	תגמול ממשרד הביטחון	ילדים
t_0	**המשפחות**								
	זכאים	1.8	0.0	5.3	5.0	3.2	3.9	0.4	73.1
	לא זכאים	1.2	0.7	7.3	9.9	2.2	10.1	0.5	53.2
	ס"כ המשפחות עם ילדים								
	זכאים	2.0	0.0	6.1	4.9	3.7	1.2	0.4	83.6
	לא זכאים	1.2	0.8	6.4	7.9	2.1	2.8	0.7	82.2
	מזה:								
	חד-הוריות								
	זכאים	0.0	0.0	23.5	2.9	26.5	8.8	0.0	85.3
	לא זכאים	1.9	0.0	15.4	7.7	11.5	12.5	1.0	77.9
	דו-הוריות								
	זכאים	1.7	0.0	3.4	6.2	0.0	0.0	0.6	87.6
	לא זכאים	0.9	1.1	4.2	8.0	0.0	0.2	0.7	87.8
	יהודים								
	זכאים	1.3	0.0	7.3	6.7	6.0	1.3	0.7	82.7
	לא זכאים	1.4	0.5	6.5	6.0	2.2	1.9	1.0	81.4
	ערבים								
	זכאים	3.8	0.0	3.8	2.5	0.0	1.3	0.0	89.9
	לא זכאים	0.0	1.2	7.1	11.2	1.8	5.3	0.0	82.8
	עולים								
	זכאים	3.6	0.0	12.5	1.8	1.8	0.0	0.0	69.6
	לא זכאים	1.6	0.0	8.9	4.1	3.3	3.3	0.0	78.0
	ס"כ בני 55+ ללא ילדים								
	זכאים	0.0	0.0	0.0	5.3	0.0	21.1	0.0	5.3
	לא זכאים	1.4	0.6	8.7	13.1	2.2	22.3	0.3	4.2
	משפחות								
t_1	**זכאים**	4.3	0.7	6.7	5.3	1.8	4.3	1.1	75.2
	לא זכאים	2.5	0.3	11.0	9.3	2.2	11.6	0.4	53.5
	ס"כ המשפחות עם ילדים								
	זכאים	4.5	0.4	7.0	5.7	2.0	2.5	1.2	86.1
	לא זכאים	2.8	0.2	10.1	8.7	3.1	3.0	0.5	82.7
	מזה:								
	חד-הוריות								
	זכאים	2.9	0.0	23.5	8.8	14.7	14.7	2.9	82.4
	לא זכאים	5.8	0.0	24.0	9.6	15.4	14.4	1.9	81.7

המשך לוח ד׳-2

דו-הוריות								
זכאים	5.1	0.6	4.5	5.6	0.0	0.0	1.1	91.0
לא זכאים	2.0	0.2	7.4	8.7	0.0	0.4	0.2	87.3
יהודים								
זכאים	4.0	0.0	7.3	7.3	3.3	3.3	2.0	84.7
לא זכאים	2.2	0.0	10.6	7.2	3.1	2.2	0.7	83.8
ערבים								
זכאים	3.8	1.3	5.1	3.8	0.0	1.3	0.0	91.1
לא זכאים	3.6	0.6	10.1	11.8	3.6	5.3	0.0	79.3
עולים								
זכאים	7.1	0.0	10.7	3.6	1.8	0.0	0.0	78.6
לא זכאים	6.5	0.0	14.6	5.7	2.4	2.4	0.0	85.4
ס-"כ בני 55+ ללא ילדים								
זכאים	2.6	2.6	5.3	2.6	0.0	15.8	0.0	5.3
לא זכאים	2.0	0.3	12.6	10.3	0.6	26.3	0.3	4.2

נספח ה׳: ממדי העוני של המשפחות בסקר

בלוחות ה׳-1 ו-ה׳-2 מוצגות תחולת העוני של משפחות לפי קבוצות אוכלוסייה וסוגי הזכאות. כפי שניתן להתרשם, ממדי העוני בכל קבוצות הזכאות גבוהים ביותר ביחס לכלל האוכלוסייה: תחולת העוני של המשפחות במדגם מגיעה ל-61 אחוזים (לעומת 20 אחוזים בשנים האחרונות בכלל המשפחות בישראל), שכן התוכנית נועדה לסייע לאוכלוסייה שרמת הכנסותיה נמוכה. מגמות ממדי העוני בקבוצות האוכלוסייה השונות מצביעות על דמיון לנתונים הידועים: תחולת העוני בקרב הערבים גבוהה מהממוצע (כ-73 אחוזים), ותחולת העוני בקרב העולים דומה לממוצע (62 אחוזים). תחולת העוני של הזכאים למה״ש נמוכה מהממוצע, כ-48 אחוזים, ותחולת העוני של מי שלא נמצאו זכאים מסיבות אחרות (לא משום שאינם עובדים או משתכרים שכר נמוך) היא הנמוכה ביותר – 38 אחוזים. מכאן שהתוכנית אכן מכוונת לבעלי הכנסות נמוכות יחסית ולמשפחות שתחולת העוני שלהן גבוהה. תחולת העוני של מי שאינם זכאים בגין שכר נמוך מגיעה לכ-80 אחוזים וכוללת רכיב גדול יחסית של משפחות חרדיות, אשר הממצאים לגביהם ינותחו כאמור בנפרד.

בלוח ה׳-3 מובאים ממצאים המוגבלים רק למשפחות בקבוצת הניסוי שקיבלו מה״ש במדגם (ב-t_1). מאחר שנתונים אלה אינם מובאים בהשוואה לקבוצת הביקורת, הוצגה הזכאות לפי נתוני רשות המסים ב-2007 (ולא על פי ההכנסה של המשפחה בעת בניית המדגם, כפי שנעשה ביתר הלוחות בניתוח הנוכחי), דהיינו לפי הזכאות בפועל. בניגוד ללוחות האחרים, נתוני לוח זה כוללים את ערביי מזרח ירושלים.

על פי נתוני המקרו (כלל המשק) מספר המשפחות שמימשו את זכאותן מגיע לכ-27 אלף מתוך 59 אלף משפחות זכאיות (29 אלף פרטים מתוך 64 אלף זכאים). מספר המשפחות **במדגם** שמימשו את זכאותן על פי נתוני רשות המסים הוא כ-23 אלף. (ההפרש לעומת 27 אלף נובע מכך שהמדגם לא ייצג את מלוא האוכלוסייה הזכאית והממשת את זכאותה.) מתוך אותם 23 אלף משפחות שמימשו את זכאותן רק כמחצית – מעט יותר מ-11 אלף דיווחו בסקר כי אכן קיבלו את המענק. הממצאים לגבי אלה מורים כי סכום המענק החודשי הממוצע למשפחה עמד על כ-200 ש״ח – תוספת של כ-3 אחוזים להכנסה ברוטו של המשפחות שקיבלוהו. בזכות המענק הצליחו להיחלץ מעוני כ-8 אחוזים מבין הממשים את זכאותם, ושיעור הנחלצים מעוני בקבוצת בני ה-55+ שמימשו את זכאותם גבוה פי ארבעה מאשר במשפחות עם ילדים (כ-28 אחוזים, לעומת כ-6 אחוזים בהתאמה).

בטור הרביעי של לוח ה׳-3 בוצע ״תרגיל״, שבמסגרתו מופיעים הממצאים כאשר מצמידים לתשובות הנסקרים את סכום המענק שקיבלו על פי הנתונים **המינהליים**[55].

[55] יש להתייחס בזהירות ובהסתייגות לעיבוד מעין זה, המערב שני מקורות מידע שונים: דיווח של הנשאל על יתר ההכנסות, שהוא, על פי מחקרים, מוטה כלפי מטה, ודיווח מינהלי לגבי נתוני המענק בלבד, שהוא מדויק.

עיבוד זה מראה דמיון, באופן כללי, בין נתוני המממשים את זכאותם לפי הסקר לבין נתוניהם לפי רשויות המס: תרומת המענק להכנסה המשפחתית לא משתנה משמעותית. עם זאת, שיעור הנחלצים מעוני מקרב המממשים לפי נתוני שע"מ קטן יותר – כ-5 אחוזים. ייתכן שיש בכך כדי לרמוז שמי שלא דיווחו על סכום המענק הם המקבלים המבוססים יותר, שלא שמו לב לכניסת כספי המענק לחשבונות הבנק שלהם. אולם בניגוד להשערה זו מראים הממצאים מהרגרסיה הלוגיסטית כי ההסתברות של העניים-יותר לא לדווח על קבלת המענק גבוהה מזו של הפחות-עניים. כך שסביר להניח שהירידה בתרומת המענק לחילוץ מעוני על פי הנתונים המינהליים נובעת מהתווספות משפחות שלא דיווחו על קבלת המענק בסקר, אך נכללו כמקבלות בנתונים המינהליים; בין אלה אמורות להיכלל משפחות שעומק העוני שלהן גדול יותר, והמענק לא הספיק כדי לחלצן מעוני.

לוח ה'-4 מציג את ההפרשים בתחולת העוני של משפחות בין שתי תקופות החקירה לפי קבוצות אוכלוסייה, בקבוצות הניסוי והביקורת. כפי שניתן לראות, תחולת העוני של משפחות עם ילדים עלתה בכאחוז אחד בקבוצת הניסוי לעומת עלייה גבוהה יותר, 3.6 אחוזים, בקבוצת הביקורת. משמע שהעוני של המשפחות עם ילדים בקבוצת הניסוי עלה בין שתי תקופות החקירה פחות מאשר בקבוצת הביקורת. תמונה זו משותפת לרוב סוגי המשפחות עם ילדים, ובולטת במיוחד במשפחות החד-הוריות. הקבוצה היחידה שבה הפרש ההפרשים בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת הוא שלילי ומובהק – משמע שמענק מה"ש הצליח להוריד בה את העוני – היא קבוצת העולים בני 55+.

לוח ה'-5 מראה את אותם נתונים בפילוח לפי קבוצות זכאות. הממצאים מצביעים על ירידה מובהקת-סטטיסטית בתחולת העוני גם במשפחות הזכאים שתחולת העוני בקרבן נותרה ללא שינוי בקבוצת הניסוי, אך עלתה בכ-6 אחוזים בקבוצת הביקורת: הפרש ההפרשים לגביהן מגיע לכ-6 אחוזים ומצביע על הטבה מובהקת במצבן בין שתי תקופות החקירה.

בלוח ה'-6 מוצגים נתונים דומים במגמותיהם לגבי תחולת העוני של ילדים: ניכרת ירידה תחולת העוני של ילדים, ולא רק של משפחות, בקרב קבוצת הזכאים בין שתי התקופות בקבוצת הניסוי בהשוואה לקבוצת הביקורת, אולם הממצאים אינם מובהקים סטטיסטית.

לוח ה'-7 מביא מדד נוסף לעוני – עומק העוני של המשפחות. בעוד שהנתון הארצי עומד על כשליש – משמע שהכנסת המשפחות העניות רחוקה בממוצע בכשליש מקו העוני – בנתוני הסקר פער העוני הממוצע מגיע ל-53.9 אחוזים בקבוצת הניסוי בתקופה t_0 ולשיעור דומה בקבוצת הביקורת בתקופה t_1.

בקבוצת הזכאים עומק העוני מגיע לכ-41 אחוזים ב-t_0, אך הוא עולה לכ-43 אחוזים ב-t_1 – לעומת ירידה מסוימת בקבוצת הביקורת. נתונים אלה מובילים למסקנה

כי בניגוד לממצאים לגבי תחולת העוני, הממצאים לגבי עומק העוני אינם מצביעים על הטבה במצב המשפחות שקיבלו את המענק ונותרו עניות, אלא דווקא על הרעה מסוימת. יצוין כי פעמים רבות ירידה בתחולת העוני מובילה לעלייה בעומק העוני, שכן באוכלוסייה הענייה נותרים העניים יותר, שלא הצליחו להיחלץ מעוני בעקבות השינוי שנעשה.

לוח ה'-1

תחולת העוני של משפחות, t_0 ו-t_1, קבוצות הניסוי והביקורת, לפי קבוצות אוכלוסייה

	t_0						t_1					
	ניסוי			ביקורת			ניסוי			ביקורת		
	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי העברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)
משפחות עם ילדים												
סה"כ	73.6	64.0	13.1	69.0	61.7	10.6	74.7	66.1	11.6	72.6	66.1	9.0
חד-הוריות	79.7	66.7	16.3	83.4	67.9	18.6	78.9	63.5	19.5	80.5	72.4	10.0
דו-הוריות	72.8	63.7	12.5	66.9	61.2	8.6	73.8	66.9	9.4	71.2	65.2	8.4
יהודים	72.8	62.8	13.7	67.6	60.8	10.0	74.2	65.2	12.2	71.5	65.5	8.4
ערבים	80.7	72.8	9.8	78.4	69.0	12.0	79.9	74.6	6.6	80.0	70.6	11.8
עולים	68.8	61.8	10.2	63.4	57.6	9.2	71.2	58.5	17.8	65.2	56.7	13.1
בני 55+ ללא ילדים												
סה"כ	69.9	58.6	16.2	68.4	53.8	21.4	75.5	62.0	17.9	71.1	55.0	22.6
יהודים	67.5	55.8	17.4	66.9	53.9	19.4	72.6	58.6	19.4	69.1	53.4	22.8
ערבים	81.4	73.5	9.7	83.7	67.5	19.4	78.5	74.6	5.0	81.5	66.1	18.9
עולים	79.4	62.4	21.4	63.7	38.2	40.1	82.6	59.4	28.0	76.1	55.1	27.6

לוח ה׳-2

תחולת העוני של משפחות, t_0 ו-t_1, ניסוי וביקורת, לפי קבוצות זכאות

	t_0						t_1					
	ניסוי			ביקורת			ניסוי			ביקורת		
	ההכנסה לפני תשלומי העברה ומיסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי העברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)
סה״כ	65.2	55.8	14.4	64.4	54.6	15.2	67.9	58.2	14.3	67.7	57.7	14.8
זכאים	55.4	47.5	14.2	55.7	47.2	15.4	58.3	48.4	17.0	61.7	53.8	12.8
לא זכאים ולא עובדים	80.5	69.5	13.7	85.3	74.6	12.6	85.1	76.2	10.4	85.2	69.0	19.1
לא זכאים, שכר נמוך	94.2	79.1	16.0	72.0	53.0	26.4	94.9	78.1	17.7	85.3	74.9	12.2
לא זכאים אחר	45.5	38.4	15.7	46.3	39.3	15.2	45.5	37.9	16.8	45.5	41.1	9.7

לוח ה'-3

נתונים על המשפחות (כולל מזרח ירושלים) שקיבלו מענק מס הכנסה שלילי

(קבוצת הניסוי), t_1

	סך הזכאים שקיבלו מענק	משפחות עם ילדים	בני 55+ ללא ילדים	סך הזכאים שקיבלו מענק לפי הנתונים המינהליים
סכום המענק בממוצע למשפחה לחודש	207	207	209	245
ההכנסה המשפחתית הממוצעת בחודש ללא המענק	6,604	6,738	5,688	6,211
ההכנסה המשפחתית הממוצעת בחודש עם המענק*	6,811	6,946	5,897	6,456
נחלצו מעוני בעקבות הזיכוי במס (אחוזים)	8.4	6.2	28.9	4.5
מספר המשפחות במדגם המקבלות את המענק	110	93	15	226
מספר המשפחות באוכלוסייה המקבלות את המענק	11,382	9,827	1,456	23,083

* לנתוני ההכנסות בסקר, המדווחים על ידי הנשאלים, הוצמד סכום המענק כפי שהתקבל מנתוני שע"מ (רשות המיסים).

לוח ה'-4

ההפרש בין תחולת העוני של משפחות – t_1 לעומת t_0 – קבוצות הניסוי והביקורת, אחוזים

	הניסוי			הביקורת			הפרש ההפרשים בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה
	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה	
משפחות עם ילדים							
סה"כ	1.1	2.1	-1.5	3.6	4.4	-1.6	-2.4
חד-הוריות	-0.7	-3.1	3.2	-2.9	4.5	-8.5	-7.6
דו-הוריות	1.0	3.1	-3.1	4.3	4.0	-0.1	-0.9
יהודים	1.4	2.4	-1.5	4.0	4.7	-1.6	-2.3
ערבים	-0.8	1.8	-3.2	1.6	1.6	-0.2	0.2
עולים	2.3	-3.3	7.6	1.8	-0.9	3.9	-2.4
בני 55+ ללא ילדים							
סה"כ	5.6	3.4	1.7	2.7	1.3	1.2	2.1
יהודים	5.1	2.8	2.0	2.2	-0.6	3.3	3.3
ערבים	-2.9	1.1	-4.7	-2.2	-1.4	-0.5	2.4
עולים	3.2	-2.9	6.6	12.4	17.0	-12.5	*-19.9

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

לוח ה'-5

ההפרש בין תחולת העוני של משפחות – t_1 לעומת t_0 – קבוצות הניסוי והביקורת

	ניסוי			ביקורת			הפרש ההפרשים בין הניסוי לביקורת (הכנסה לאחר תשלומי ההעברה)
	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	הכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	
סה"כ	2.7	2.4	-0.1	3.2	3.1	-0.5	-0.7
זכאים	2.9	0.9	2.8	5.9	6.6	-2.6	-5.7
לא זכאים ולא עובדים	4.6	6.7	-3.3	0.0	-5.6	6.5	***12.3
לא זכאים, שכר נמוך	0.8	-1.0	1.7	13.3	21.9	-14.1	**-22.8
לא זכאים - אחר	0.0	-0.5	1.1	-0.8	1.8	-5.5	-2.3

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

לוח ה'-6

תחולת העוני של ילדים – t_1 לעומת t_0 – קבוצת הניסוי והביקורת, אחוזים

סוג המשפחה	ניסוי			ביקורת			הפרש ההפרשים בין הניסוי לביקורת (הכנסה לאחר תשלומי ההעברה והמסים)
	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה ומסים	הכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	ההכנסה לפני תשלומי ההעברה והמסים	ההכנסה לאחר תשלומי ההעברה	שיעור הירידה בתחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה (אחוזים)	
משפחות עם ילדים							
סה"כ	0.2	1.3	-1.3	1.9	1.3	0.5	0
חד-הוריות	1.6	0	1.5	-2.5	1.2	-3.8	-1.2
דו-הוריות	0	1.5	-1.8	2.5	1.4	1.3	0.2
יהודים	0.4	1.5	-1.3	2.3	1.4	0.9	0.1
ערבים	-2.3	0	-2.4	-0.8	-0.2	-0.6	0.2
עולים	5.1	0.5	5.0	2	-5.8	9.6	6.3
קבוצות זכאות							
זכאים	4.2	3.6	0.1	2.6	3.3	-1.5	0.3
לא זכאים ולא עובדים	-0.5	3.6	-4.4	0.8	-6.0	7.2	*9.6
לא זכאים, שכר נמוך	1.4	4.9	-3.6	1.8	11.4	-11.3	-6.5
לא זכאים - אחר	-0.1	0.4	-0.9	-0.7	1.0	-3.1	-0.6

surveyreg : *p<0.1;**p<0.05;***p<0.01

לוח ה׳-7

פער העוני וההפרש בין t_0 ל-t_1, אחוזים

	t_0		t_1		הפרש (נקודות אחוז)		הפרש
	הניסוי	הביקורת	ניסוי	הביקורת	הניסוי	הביקורת	ההפרשים
משפחות עם ילדים							
סה״כ	53.0	54.9	53.9	54.7	0.9	-0.2	1.0
חד-הוריות	48.8	48.3	45.8	45.4	-3.0	-2.8	-0.1
דו-הוריות	54.1	55.3	55.7	56.1	1.5	0.8	0.8
יהודים	53.9	56.6	55.6	56.6	1.7	0.0	1.7
ערבים	49.2	47.9	48.1	47.9	-1.1	0.0	-1.1
עולים	55.8	49.7	49.6	53.0	-6.2	3.3	-9.6
בני 55+ ללא ילדים							
סה״כ	55.9	62.0	59.6	54.1	3.6	-7.9	11.5
סה״כ	56.0	62.0	62.1	57.7	6.1	-4.3	10.3
יהודים	56.3	57.3	55.8	52.6	-0.5	-4.7	4.2
ערבים	52.3	57.5	47.4	41.9	-4.9	-15.6	10.7
קבוצות זכאות							
זכאים	41.1	46.9	43.0	44.5	1.9	-2.3	4.2
לא זכאים ולא עובדים	62.4	60.5	63.0	61.4	0.6	0.9	-0.2
לא זכאים, שכר נמוך	53.8	55.9	52.7	53.0	-1.2	-2.9	1.8
לא זכאים -אחר	56.6	59.1	60.5	60.4	3.9	1.3	2.6

לנוכח הממצאים המובהקים המצביעים על הטבה במצבן של המשפחות המממשות את זכאותן, ניתן לייחס את ההטבה במצב העוני שלהן למענק מס ההכנסה השלילי. אף שזהו הישג, אין ממצאים מובהקים המראים שהמענק שיפר את מצבה של האוכלוסייה העניה העובדת, או של האוכלוסייה העניה העובדת עם ילדים, ברמת כלל המשק. ייתכן שבתקופת החקירה הבאה יתקבלו ממצאים משמעותיים יותר בסוגיית השפעת המענק על ממדי העוני של אוכלוסייה רחבה יותר מאוכלוסיית הזכאים בלבד.

לוח ה׳-8 מביא את שיעור המדווחים על תחושת עוני בהתאמה למצב העוני כפי שהוא נמדד לצורכי מחקר זה. מבחן חי בריבוע לבדיקת טיב ההתאמה בין שני המשתנים מורה על מיתאם חיובי מובהק בין השניים: ב-60 אחוזים מהמקרים קיימת התאמה בין שני המדדים (אינו חש עני ואינו עני או חש עני והוא עני). נמצא אפוא שהתחושה העצמית מבוססת על המציאות כפי שהיא משתקפת בנתוני ההכנסות של המשפחה, הן בקבוצת הניסוי והן בקבוצת הביקורת.

לבסוף מובאים, בלוח ה׳-9, ממצאי רגרסיה לוגיסטית האומדת את הסיכויים של משפחה להיות זכאית לקבלת המענק. (הזכאות הוגדרה במקרה זה לפי הזכאות בפועל, נתוני רשות המסים של 2007.) ממצאי הרגרסיה מורים כי המשתנים המובהקים שנמצאו כמעלים או מורידים את הסיכוי להיות זכאים למענק הם: מעל 12 שנות לימוד ההסתברות של משפחה להיות המשפחה זכאית נמוכה בכ-40-50 אחוזים; חד הוריות מעלה את סיכוייה של משפחה לזכאות ב-100 אחוזים; דו-הוריות מעלה את סיכוייה ב-85 אחוזים (חד-הוריות אינה קבוצה משלימה לדו-הוריות, שכן ישנן גם משפחות ללא ילדים); היות המשפחה יהודית מפחיתה את סיכוייה בכ-40 אחוזים והיותה משפחת עולים מעלה את סיכוייה בכ-50 אחוזים. כן נמצא כי מגורים באזור ירושלים מפחיתים את ההסתברות לזכאות למענק בכ-50 אחוזים.

לוח ה׳-8

שכיחות המדווחים על תחושת עוני מול השרויים בעוני, קבוצות הניסוי והביקורת

	הניסוי***	הביקורת***
אינם חשים עניים ואינם מוגדרים עניים	22.0	27.8
אינם חשים עניים אך מוגדרים עניים	25.3	30.3
חשים עניים אך אינם מוגדרים עניים	16.0	14.0
חשים עניים ומוגדרים עניים	36.7	27.9

בדיקת התלות בין היות האנשים עניים לבין תחושתם כי הם עניים ***p<0.01 : surveyfreq

לוח ה'-9

הסיכויים להיות זכאי למענק – תוצאות רגרסיה לוגיסטית

משתני הרגרסיה	יחס הסיכויים (odds ratio)	רמת המובהקות	מובהק
עני	1.055	0.72	
מקבל קצבאות	0.892	0.53	
אין עובדים במשפחה	0.000	0.93	
שנות הלימוד (הבסיס: 9-12 שנים)			
עד 8	0.675	0.13	
13-16	0.602	0.00	***
17+	0.496	0.00	***
חד-הוריות	2.048	0.00	***
דו-הוריות	1.847	0.00	***
יהודים (הבסיס: ערבי ואחר)	0.625	0.01	***
עולים	1.541	0.02	**
האזור (הבסיס: חדרה/נתניה)			
ירושלים	0.457	0.00	***
נצרת	0.715	0.11	
אשקלון	0.717	0.18	

logistic regression for mishpaha zakait=1: *p<0.1; **p<0.05;***p<0.01

העיבודים נעשו לגבי t_1.

לוח ה׳-10

הרכב ההכנסה במשפחות עם ילדים, t_0, אחוזים

	הניסוי					הביקורת				
	סה״כ	חד הוריות	יהודים	ערבים	עולים	סה״כ	חד הוריות	יהודים	ערבים	עולים
ההכנסה ש״ח ברוטו	6,247	4,481	6,438	5,581	4,975	6,328	4,124	6,506	5,521	6,123
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
הכנסה מעבודה	74.2	56.2	73.5	75.5	78.6	75.1	54.3	74.4	74.5	80.1
קצבאות ביטוח לאומי	17.4	30.5	17.4	18.8	15.5	19.2	37.8	19.1	22.4	13.5
הכנסה של בני משפחה אחרים	3.0	9.0	2.5	5.0	3.2	2.6	5.0	2.6	3.0	4.2
פנסיה	1.7	-	2.1	0.2	-	1.0	-	1.2	-	-
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	3.0	3.5	3.6	0.5	2.3	1.7	2.9	2.1	0.1	1.1
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	0.7	0.8	0.9	0.0	0.4	0.6	-	0.7	-	1.1
מענק מה״ש	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

לוח ה'-11

הרכב ההכנסה במשפחות עם ילדים, t_1, קבוצות הניסוי והביקורת

	הניסוי					הביקורת				
	סה"כ	חד הוריות	יהודים	ערבים	עולים	סה"כ	חד הוריות	יהודים	ערבים	עולים
ההכנסה ש"ח ברוטו	6,284	5,166	6,493	5,460	6,280	6,094	4,386	6,233	5,562	6,876
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
הכנסה מעבודה	66.5	47.1	65.0	69.5	73.5	71.2	58.8	71.2	68.3	70.1
קצבאות ביטוח לאומי	19.7	34.9	19.3	22.7	17.9	20.8	32.1	20.5	23.7	16.5
ההכנסה של בני משפחה אחרים	3.5	9.8	3.0	6.6	2.4	3.7	4.9	3.1	7.3	7.2
פנסיה	3.1	4.4	3.8	0.6	-	0.8	0.0	1.0	0.3	1.7
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	3.0	2.4	3.7	0.2	5.2	2.8	4.2	3.5	0.2	4.0
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	4.0	1.1	5.1	-	0.7	0.7	-	0.8	0.1	0.6
מענק מה"ש	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4					

לוח ה׳-12
הרכב ההכנסה ברוטו של משפחות בגיל 55 ומעלה, t_0, קבוצות הניסוי והביקורת, אחוזים

	הניסוי				הביקורת			
	סה״כ	יהודים	ערבים	עולים	סה״כ	יהודים	ערבים	עולים
ההכנסה ש״ח ברוטו	4,828 100.0	5,024 100.0	5,038 1000	4,334 100.0	4,647 100.0	4,861 100.0	3,439 100.0	4,714 100.0
הכנסה מעבודה	44.9	43.8	65.4	64.5	49.4	49.2	48.3	46.1
קצבאות ביטוח לאומי	23.8	22.9	23.9	29.5	23.9	21.8	41.3	32.7
הכנסה של בני משפחה אחרים	4.0	3.7	7.7	3.7	8.6	9.2	3.8	19.8
פנסיה	25.0	27.2	2.2	2.3	18.6	20.8	5.6	0.8
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	2.8	3.2	0.2	-	0.4	0.2	0.5	0.5
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	0.2	0.2	0.6	-	1.0	1.1	0.7	-
מענק מה״ש	-	-	-	-	-	-	-	-

לוח ה׳-13
הרכב ההכנסה ברוטו של משפחות בגיל 55 ומעלה, t_1, קבוצות הניסוי והביקורת, אחוזים

	הניסוי				הביקורת			
	סה״כ	יהודים	ערבים	עולים	סה״כ	יהודים	ערבים	עולים
ההכנסה ש״ח ברוטו	4,048 100.0	4,132 100.0	4,755 100.0	4,627 100.0	4,632 100.0	4,785 100.0	3,716 100.0	4,110 100.0
הכנסה מעבודה	47.3	49.3	42.8	58.4	50.9	52.8	30.1	49.3
קצבאות ביטוח לאומי	28.0	26.0	30.2	32.7	27.9	25.5	49.6	35.7
הכנסה של בני משפחה אחרים	6.1	4.4	17.2	7.9	5.0	3.9	14.1	14.1
פנסיה	18.5	20.4	8.7	0.3	17.3	19.3	6.3	0.9
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	0.5	0.6	-	-	-	-	-	-
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	0.3	0.2	1.2	0.3	0.4	0.4	-	-
מענק מה״ש	0.2	0.2	0.0	0.3				

לוח ה׳-14
הרכב ההכנסה ברוטו של משפחות לפי קבוצות הזכאות, t_0, קבוצות הניסוי והביקורת, אחוזים

	הניסוי					הביקורת				
	סה״כ	זכאים	לא זכאים ולא עובדים	לא זכאים, שכר נמוך	לא זכאים, אחר	סה״כ	זכאים	לא זכאים ולא עובדים	לא זכאים, שכר נמוך	לא זכאים, אחר
ההכנסה ש״ח ברוטו	6,368	7,333	4,745	3,208	8,638	6,314	7,095	3,400	4,751	9,830
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
הכנסה מעבודה	70.2	79.4	48.0	45.5	79.7	71.0	77.6	32.7	45.7	86.8
קצבאות ביטוח לאומי	15.9	9.6	29.2	47.0	9.1	17.7	12.5	47.6	33.8	6.1
הכנסה של בני משפחה אחרים	3.5	3.3	3.7	1.9	3.8	4.4	3.9	3.7	13.7	3.6
פנסיה	7.7	4.3	17.5	1.4	5.2	5.5	4.2	14.3	5.6	2.8
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	2.3	2.7	2.0	4.1	1.6	1.0	0.6	2.8	1.2	0.6
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	0.5	0.7	0.1	0.1	0.8	0.7	1.3	0.1	0.2	0.2
מענק מה״ש	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

לוח ה'-15
הרכב ההכנסה ברוטו של משפחות לפי קבוצות זכאות, 1_t, קבוצות הניסוי והביקורת, אחוזים

	הניסוי					הביקורת				
	סה"כ	זכאים	לא זכאים ולא עובדים	לא זכאים, שכר נמוך	לא זכאים, אחר	סה"כ	זכאים	לא זכאים ולא עובדים	לא זכאים, שכר נמוך	לא זכאים, אחר
ההכנסה ש"ח ברוטו	6,038 100	7,164 100	4,250 100	3,297 100	8,088 100	6,052 100	6,778 100	3,618 100	3,999 100	,160 100
ההכנסה מעבודה	68.1	77.3	41.5	36.4	81.7	69.4	79.0	23.7	47.2	87.1
קצבאות מביטוח לאומי	18.2	11.7	33.2	53.1	9.7	20.1	14.0	52.1	41.1	5.8
הכנסה של בני משפחה אחרים	3.4	3.2	5.2	4.3	2.2	3.6	1.5	7.0	2.1	4.5
פנסיה	6.2	3.4	14.4	0.9	5.0	5.3	4.2	14.0	6.3	1.7
תמיכות ממשפחות אחרות והכנסות אחרות	1.8	1.4	2.6	5.2	1.0	1.4	0.7	4.0	3.0	0.6
השכרת נכס ונכסים פיננסיים	2.2	2.7	3.8	0.1	0.5	0.5	0.8	0.0	0.6	0.3
מענק מה"ש	0.2	0.4	0.1	0.0	0.0	-	-	-	-	-

לשם השוואת קבוצת הניסוי עם קבוצת הביקורת נבנה קובץ מזווג (של פרטים או משפחות) שבו לכל רשומה מקבוצת הניסוי מזווגת רשומה מקבוצת הביקורת.

ההשוואה בין קבוצת הניסוי לקבוצת הביקורת נעשתה בדרך של הפרש ההפרשים: לגבי כל פרט חושב ההפרש בין t_0 ל-t_1, ובאותה דרך חושב ההפרש לגבי הפרט שמזווג לו; לבסוף חושב ההפרש בין ההפרשים. המובהקות של הפרש ההפרשים נבחנה על ידי מבחן *t*. יש לציין שמבחנים אלו אינם המבחנים המתאימים ביותר עבור כל סוגי המשתנים. (למשתנים בינאריים ולמשתנים אורדינאליים קיימים מבחנים מתאימים יותר, בהתאם למבנה המדגם – למשל מבחן McNemer למשתנה בינארי מזווג או מבחן marginal homogeneity למשתנה אורדינאלי.) ואולם להחלטה לערוך מבחן *t* שלושה טעמים עיקריים: ראשית, המדגם הוא גדול, ולכן תוצאות מבחני המובהקות פחות רגישות לסוג המבחן. שנית, מאחר שהמדגם מורכב, הניתוחים נעשו בעזרת פקודת Complex Samples בחבילת התוכנה של SPSS13. פקודה זו מאפשרת ביצוע מבחן *t* ומבחן χ^2 בלבד. הפקודה משתמשת בנתונים על מבנה המדגם לצורך חישוב סטיית התקן. תיקונים אלו חשובים ועשויים להיות מהותיים אף יותר מן השימוש במבחן מתאים של משתנים בינאריים או אורדינאליים. שלישית, שיטת הדגימה בסקר הנוכחי הייתה מורכבת וכללה דגימת משפחות על פי מדגם שכבות ואשכולות של בני-זוג בתוך כל משפחה. בהתאם לכך השתמשנו ב-SPSS13 Complex Samples כדי להתאים את מובהקות החישוב במבחנים השונים למדגם מורכב מסוג זה. זאת ועוד, ישנם פרטי ביקורת המשמשים לכמה רשומות בניסוי (ביקורות כפולות); לרשומות שיש להן פרט ביקורת משותף יש להתייחס כאל רמה נוספת של אשכולות (בגלל המיתאם המלא שיש בתוצאות של הביקורת לרשומות אלו).